

Vooruit met ...
**KUNST- EN
CULTUUREDUCATIE**

7

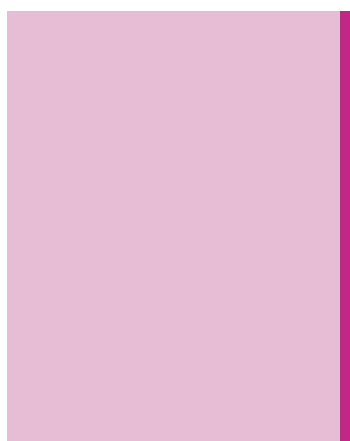

Deze uitgave kwam tot stand door samenwerking tussen de afdeling Curriculumontwikkeling van MinOWC en een lokaal en internationaal team, bestaande uit vakexperts, onderwijskundigen, educatieve auteurs, (eind) redacteurs, fotografen en illustratoren en grafisch ontwerper, onder leiding van de Vrije Universiteit Brussel.

© 2022, Ministerie van Onderwijs, Wetenschap en Cultuur
Paramaribo, Suriname

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Ondanks vele inspanningen is het de uitgever misschien niet gelukt alle rechthebbenden te achterhalen. Als u denkt rechthebbende te zijn, neemt u dan contact op met de uitgever.

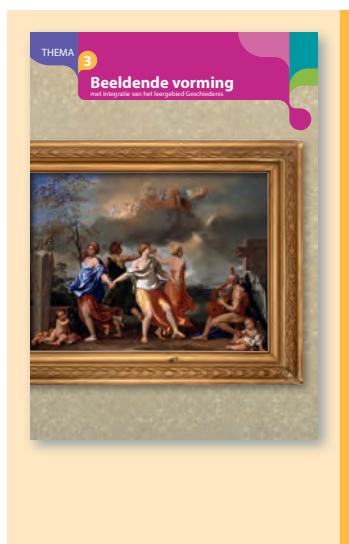
Inhoudsopgave	3
1 Inleiding	6
2 Werkwijze leermateriaal	7
2.1 Overzicht van de domeinen	7
2.2 Organisatie van het lesmateriaal	8
2.3 Didactisch model	11
1. IKA	11
2. Big idea-model	13
2.4 Integratie van kce-domeinen met andere leergebieden	15
2.5 Differentiatiemogelijkheden	17
2.6 Evaluatie en beoordeling	19
2.7 21 ^e -eeuwse vaardigheden	20
3 Leerdoelen	21

1 MUZIEK	23
Inleiding	25
Over het domein muziek	25
Lessenreeks muziek en rekenen	25
Overzicht en verloop van de lessenreeks	25
Lesdoelenoverzicht	27
Les 1	29
Zinnen op Ritme	29
Les 2	34
Arrangeren met dynamiek	34
Les 3	38
Samen musiceren	38
Les 4	41
Generale	41
Les 5	44
Presentatie	44
Bijlage 1	46
Begrippenlijst	46
Bijlage 2	47
Evaluatiekaart	47

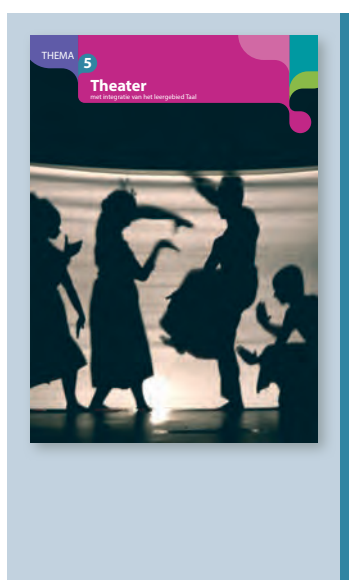
2 DANS	51
Inleiding	53
Over het domein dans	53
Lessenreeks dans en aardrijkskunde	53
Overzicht en verloop van de lessenreeks	54
Lesdoelenoverzicht	58
Les 1	60
De ruimte	60
Les 2	66
De tijd	66
Les 3	75
Variëren met ruimte, tijd en kracht	75
Les 4	79
De generale presentatie	79
Les 5	82
De presentatie	82
Bijlage 1	84
Begrippenlijst	84
Bijlage 2	86
Overzicht danselementen per les	86
Bijlage 3	87
Evaluatiekaart	87

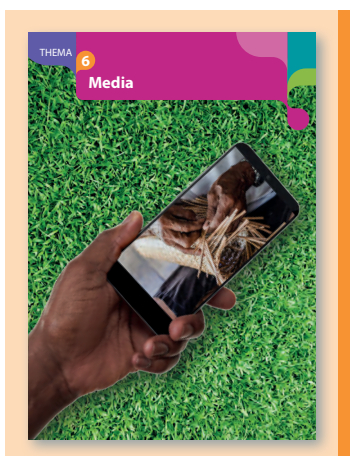
3 BEELDENDE VORMING	91
Inleiding	93
Lessenreeks beeldende vorming en geschiedenis	93
Overzicht en verloop van de lessenreeks	94
Lesdoelenoverzicht	96
Les 1	99
Les 2	103
Les 3	107
Les 4	110
Les 5	113
Les 6	116
Bijlage 1	118
Bijlage 2	121
Bijlage 3	122
Bijlage 4	123
Bijlage 5	125

4 CULTUREEL ERFGOED	129
Inleiding	131
Overzicht en verloop van de lessenreeks	132
Lesdoelenoverzicht	132
Les 1	135
Les 2	139
Les 3	145
Les 4	148
Bijlage 1	150
Bijlage 2	152

5 THEATER	155
Inleiding	157
Lessenreeks dans en taal	159
Overzicht en verloop van de lessenreeks	159
Lesdoelenoverzicht	160
Les 1	162
Les 2	166
Les 3	169
Les 4	172
Les 5	175
Les 6	178
Bijlage 1	180
Bijlage 2	181
Bijlage 3	182
Bijlage 4	183

6 MEDIA		187
Inleiding	Over het domein media	189
	Lessenreeks media	190
	Overzicht en verloop van de lessenreeks	191
	Lesdoelenoverzicht	192
Les 1	Ben ik mediawijs?	194
Les 2	Het filmen van het concept	197
Les 3	Montage en regie	201
Les 4	Monteer je eigen 1-minuutfilm	204
Bijlage 1	Begrippenlijst	209
Bijlage 2	Evaluatiekaart	212

Bijlagen		215
Bijlage 1	Lesformulier Kunst- en cultuureducatie	215
Bijlage 2	Verdiepingsvragen bij het voorbereiden van de les	216
Bijlage 3	Evaluatiekaart Kunst- en cultuureducatie	217
Bronnenlijst		218

De diverse bevolkingssamenstelling van Suriname biedt een rijkdom aan kunst en cultuur. Die grote **diversiteit** geeft de mogelijkheid om zich te verdiepen in de verschillende soorten kunst- en cultuurgeschiedenis, talen, muziekgenres, dansen en mythologische verhalen hier aanwezig. Het culturele erfgoed in Suriname heeft een enorme culturele waarde voor het onderwijs. Kunst- en cultuureducatie geeft toegang tot culturele diversiteit van de verschillende mythen en confronteert de leerling met verschillende waarheden en normen, 'a plurality of truth'.

De huidige tijd met zijn snelle media vraagt om 'Alakondre-mensen', die snel kunnen switchen tussen culturen en die creatief en flexibel zijn. Het Hindostaanse begrip 'ekta' en het Javaanse begrip 'sawiji' komen qua betekenis overeen met 'Alakondre'. 'Alakondre na wan, wan na Alakondre' (Eenheid in verscheidenheid, verscheidenheid per eenheid). Hoe kan het Surinaamse kind leren omgaan met de snelle veranderingen die zich aandienen? Denk aan de voorbereiding op nieuwe beroepen en de diversiteit aan culturele waarheden. Welke vaardigheden helpen het schoolgaande kind om te herleiden en te begrijpen wie ze zijn en wat ze kunnen worden? Hoe gaan we om met onszelf en met de snel veranderende wereld om ons heen? Dit zijn enkele van de vele vragen die onderzocht worden.

Leerlingen dienen al op de basisschool te leren om actief de eigen kennis, het inzicht en de vaardigheden te construeren, op weg naar volwassenheid. Leerlingen worden hierbij uitgedaagd en aangezet om creatief en kritisch te denken, door steeds problemen op te lossen en nieuwe ideeën te bedenken. Innovatief kunnen handelen en cultureel ondernemerschap zijn belangrijke basisvaardigheden in een snel veranderende wereld. Dit gegeven is een belangrijk aspect bij het vergroten van de betrokkenheid van de leerling. Het vertrekpunt is daarom ook de intrinsieke motivatie van de leerling.

De leerling dient in de lessen kunst- en cultuureducatie (KCE) zijn/haar persoonlijke creativiteit te ontwikkelen en te ontdekken door eigen werk te creëren in samenwerking met medeleerlingen. Tijdens dit proces dient de leerling een actieve, onderzoekende en nieuwsgierige leerhouding te ontwikkelen. Er zijn daarom lessenreeksen ontwikkeld die als **basisidee** dienen met richtlijnen voor een lesopzet. In de lessenreeksen ontdekken leerlingen hoe ze hun vaardigheden creatief en flexibel kunnen toepassen, rekening houdend met hun **eigen talent**. Het zijn lessenreeksen die opbouwen naar **interdisciplinaire contexten**, waarbij het bevorderen van 'samen leren' en de talenten van iedere leerling centraal staan. Uit het leren omgaan met de wereld om hen heen wordt er inspiratie gehaald en verbinding gelegd met gebeurtenissen uit het dagelijkse leven, het verleden en het Surinaams cultureel erfgoed. Vandaar dat de leerinhouden zich lenen voor **oneindige variaties** met verschillende eindresultaten. Op deze manier worden de eigenheid en de eigen inbreng van de individuele leerling steeds weer gestimuleerd.

Door middel van kunst- en cultuureducatie maken leerlingen kennis met kunstzinnige en culturele aspecten, waarmee mensen vorm en betekenis geven aan hun bestaan. Cultuureducatie brengt de leerling in aanraking met de verschillende cultuuruitingen, verdiept het inzicht en vergroot daarbij het **cultureel zelfbewustzijn**. Via kunsteducatie ontwikkelt de leerling kunstzinnige talenten en competenties door samen te werken, eigen werk te creëren en deze te presenteren. Inspiratie opdoen door kunst te bekijken en te ervaren, draagt hiertoe bij.

Als leerkracht hebt u een belangrijke rol in het creëren van een leeromgeving met **betekenisvolle contexten**. U stimuleert, inspireert en enthousiasmeert de leerling om zijn/haar grenzen te verleggen. Daarnaast helpt u de leerling om zijn/haar vaardigheden door middel van kunst en cultuur ten volle te benutten.

Leerjaar 7 wordt voor KCE gezien als een basisjaar, gevolgd door leerjaar 8, een verdiepingsjaar. Een verdieping kan alleen plaatsvinden als de leerling het basisjaar heeft gevolgd. In **leerjaar 8** kunt u waar nodig met leerlingen oefeningen en opdrachten in grote lijnen herhalen en variëren, of kunt u de voorziene verdieping inzetten. Het steeds meer eigen maken van (kunstzinnige) vaardigheden vraagt namelijk tijd. U geeft in leerjaar 8 aan de leerlingen de mogelijkheid om met meer zelfstandigheid en meer kwaliteitseisen verder te werken. Daarom komen er meerdere leerdoelen aan bod. Een en dezelfde opdracht biedt oneindig veel invalshoeken voor elke leerling om te ontdekken wat er nog meer mogelijk is. Steeds iets anders uitvinden in de kunsten betekent in grote lijnen dat de individuele leerling meer te weten komt over wie hij/zij is. Hoe vindingrijk is de leerling die steeds nieuwe creatieve oplossingen weet te vinden? Kunnen innoveren, flexibel zijn en ontdekkend leren zijn belangrijke leerervaringen in een snel veranderende wereld. KCE speelt hierop in.

2.1 Overzicht van de domeinen

Hieronder vindt u een overzicht van Kunst- en cultuureducatie voor de leerjaren 7 en 8. Volgende hoofdstukken komen aan bod in twee leerkrachtenboeken:

Leerjaar 7	• Algemene inleiding • Muziek • Dans • Beeldende Vorming • Cultureel Erfgoed • Theater • Media • Bronnenlijst	Leerjaar 8	• Algemene inleiding • Muziek • Dans • Beeldende Vorming • Cultureel Erfgoed • Theater • Media • Bronnenlijst
------------	---	------------	---

Tabel 1. Overzicht hoofdstukken KCE voor leerjaren 7 en 8.

In de algemene inleiding komen leerjaren 7 en 8 telkens samen aan bod, aangezien ze zo sterk inhoudelijk en onderwijskundig verbonden zijn met elkaar. U kunt in deze inleiding informatie vinden over de opbouw en de werkwijze van KCE. Nadien vindt u in elk hoofdstuk een domeinspecifieke inleiding met daarna de uitgewerkte lessenreeksen, alsook een begrippenlijst en een evaluatiekaart voor het desbetreffende leerjaar. Tot slot is er ook een bronnenlijst toegevoegd waarin u bronnen per domein treft die u kunnen inspireren en ondersteunen in het onderwijzen van KCE.

In Tabel 2 vindt u een voorbeeld van hoe de lessenreeksen kunnen passen in een schooljaar.

Kwartaal	KCE-domein
1	Muziek (met integratie van rekenen)
	Dans (met integratie van aardrijkskunde)
2	Beeldende vorming (met integratie van geschiedenis)
	Cultureel erfgoed (met integratie van muziek, dans, beeldende vorming en theater)
3	Theater (met integratie van taal)
	Media (met integratie van muziek, dans, beeldende vorming en theater)

Tabel 2. Voorbeeld van de opbouw van lessenreeksen gedurende een schooljaar.

2.2 Organisatie van het lesmateriaal

Elk KCE-domein heeft een **specifiek thema** als ankerpunt voor alle lessen. In beide leerjaren zijn er telkens 32 lessen, verdeeld over zes domeinen. Een lessenreeks bestaat uit 4 tot 6 lessen. De lessen duren elk één klokuur en zijn ontwikkeld ter inspiratie. Er is ruimte om de ontwikkelde lessen naar uw vermogen aan te passen afhankelijk van de beginsituatie van de leerlingen. Het gaat erom dat de leerling geactiveerd wordt om in samenwerking eigen werk te creëren en te presenteren.

Hieronder ziet u een overzicht van de domeinen met de bijbehorende lessen.

Leerjaar 7

Domein	Lessen
Muziek	Thema Hoe bereken ik muzikale breaks en ritmische patronen?
	Les 1 Zinnen op ritme
	Les 2 Zelfgemaakt instrument
	Les 3 Arrangeren met dynamiek
	Les 4 Samen musiceren
	Les 5 Generale
	Les 6 Presentatie
Dans	Thema Hoe dans ik een route in de plaats waar ik woon?
	Les 1 De ruimte
	Les 2 De tijd
	Les 3 Kracht
	Les 4 Variëren met ruimte, tijd, kracht
	Les 5 De generale presentatie
	Les 6 De presentatie

Beeldende vorming	Thema Hoe herken ik de afkomst van het ontwerp van de klederdracht? Les 1 Mi krosi nanga pranpran (traditionele en moderne kleding met versiering) - composities maken voor de kleding Les 2 Poti moro modo gi mi krosi (de kleding versieren) Les 3 Mek mi eygi pranpran (eigen sieraden maken) Les 4 Mi eygi fasi (hoofddekseel/hoofdbedekkingen of schoeisel/voetversiering maken) Les 5 Voorbereiden en opzetten van de tentoonstelling Les 6 Het presenteren van de tentoonstelling
Cultureel erfgoed	Thema Hoe kan cultureel erfgoed uit je eigen omgeving dienen als inspiratiebron voor iets nieuws? Les 1 Inleiding cultureel erfgoed Les 2 Onderzoek doen naar cultureel erfgoed Les 3 Een verhaal schrijven en presentatie oefenen Les 4 De presentatie
Theater	Thema Maak een theatervoorstelling over een Global Hero die opkomt voor het milieu. Les 1 Speltraining kijken en luisteren Les 2 Van idee naar verhaal Les 3 Van verhaal naar spel Les 4 Spelen met kostuums en rekwisieten Les 5 De generale repetitie: de laatste voorbereiding op de eindpresentatie Les 6 De presentatie: opvoering van het stuk voor een publiek
Media	Thema Hoe ontwerp je een 1-minuutfilm op je eigen manier? Les 1 Ben ik voldoende mediawijs? Les 2 Het filmen van het concept Les 3 Montage en regie Les 4 Monteer je eigen 1-minuutfilm

Leerjaar 8

Domein	Lessen
Muziek	Thema Hoe geef ik betekenis aan een berekend muziekwerk? Les 1 Improvisatie Les 2 Zelfgemaakt instrument Les 3 Componeren met dynamiek Les 4 Samen musiceren Les 5 Generale Les 6 Presentatie
Dans	Thema Hoe dans ik een veilige dansroute in een dorp, stad of land in het Amazonegebied? Les 1 De ruimte Les 2 De tijd Les 3 Kracht Les 4 Co-creatie Les 5 De generale Les 6 De eindpresentatie

Beeldende vorming	Thema Hoe creëer ik mijn eigen modestijl rekening houdend met de verschillende Surinaamse klederdrachten? Les 1 Mi krosi nanga pranpran (Kledingcomposities maken) Les 2 Poti moro modo gi mi krosi (De kleding versieren) Les 3 Mek mi eygi pranpran (Mijn eigen versiering) Les 4 Het voorbereiden van de modeshow en de presentatie Les 5 Het opzetten van de modeshow en de presentatie Les 6 Het houden van de modeshow en de presentatie
Cultureel erfgoed	Thema Hoe kan cultureel erfgoed van Suriname als inspiratiebron dienen voor iets nieuws? Les 1 Surinaams cultureel erfgoed Les 2 Onderzoek doen naar Surinaams cultureel erfgoed Les 3 Kennis overdragen in een kunstvorm en presentatie oefenen Les 4 Presentatie
Theater	Thema Hoe bewerk ik een bekend verhaal tot een Alakondre Mato die gepresenteerd wordt voor en met publiek? Les 1 Speltraining kennismaking met Mato Les 2 Speltraining het hoofdverhaal en de rolverdeling Les 3 Speltraining De eerste doorloop Les 4 Het aankleden en de plaats van de voorstelling (de enscenering) Les 5 De generale repetitie Les 6 De opvoering van de Alakondre Mato
Media	Thema Hoe ontwerp ik samen met anderen een 1-minuutfilm met een duidelijk verhaal dat toont wat ik geleerd heb over het maken van een film? Les 1 Mindmap Les 2 Het omzetten van woorden in fragmenten/scènes Les 3 Het filmen en monteren Les 4 Monteer jouw 1-minuutfilm met mediawijsheid

Naast de gebruikelijke wekelijkse lessen, biedt het leermateriaal ook mogelijkheden om lessen te bundelen in een **themadag** en/of **-week**.

Themadag

Een themadag vindt op één dag plaats en duurt, als dat mogelijk is, alle schooluren van die dag. Ook hier geldt dat het vertrekpunt een ontwerpopdracht met een onderzoeksvraag is en in combinatie met leerdoelen uit andere leergebieden. Rekening houdend met de duur van de dag past u het aantal te verwerken begrippen en technieken aan. Uw rol is voornamelijk die van inspirator, omdat een themadag vaak eenmalig is.

Op een themadag kunt u een kunstenaar ter inspiratie uitnodigen. Een professionele kunstexpert kan in samenwerking met de leerkracht een gedeelte van de dag verzorgen. Deze samenwerking is belangrijk voor het lesgebeuren, maar ook voor u, als leerkracht, om bij te leren. De kunstenaar kan bijvoorbeeld een presentatie geven, beelden tonen en/of een workshop aan de leerlingen geven. Het is ook mogelijk om, als onderdeel van een themadag, een bezoek te brengen aan een kunstenaar of een kunstinstelling.

Themaweek

Bij het organiseren van een themaweek kunt u denken aan het uitwerken van een interdisciplinair project, waarin meerdere domeinen en leergebieden samenkomen. Dit kunt u onder andere doen door delen van de lessenreeks toe te passen. Dit kan bijvoorbeeld plaatsvinden in het verdiepingsjaar, namelijk leerjaar 8. De leerlingen hebben in leerjaar 7 al wat ervaring opgedaan met kunstzinnige en culturele vorming. Afhankelijk van de mogelijkheden van de school kunt u experts een workshop of presentatie laten verzorgen over domeinspecifieke gebieden, een kunstenaar uitnodigen, kunst naar de school brengen en/of een bezoek brengen aan een kunstinstelling. U zou zelfs de leerlingen de optie kunnen bieden om te kiezen voor een specifiek kunstdomein ofwel meerdere domeinen en leergebied(en) in de themaweek.

Bij een themaweek geldt ook de algemene werkwijze van KCE (zie Figuur 1). Tijdens een themaweek heeft u vooral een coachende rol en bent u bewaker van het proces en de tijd. Het einde van de themaweek wordt bij voorkeur afgerond met een eindpresentatie met eigen werk van de leerlingen, rondom een bepaalde ontwerp opdracht. Voor de eindpresentatie in het verdiepingsjaar, zou u een locatie kunnen kiezen buiten de school met een publiek van meer onbekenden, zodat leerlingen extra uitgedaagd worden. In Tabel 3 is een mogelijke invulling van een themaweek weergegeven.

Week	Domeinen
Dag 1	Cultureel erfgoed en media
Dag 2	Dans en muziek
Dag 3	Theater
Dag 4	Beeldende vorming
Dag 5	Generale en presentatie

Tabel 3. Voorbeeld van een invulling van de themaweek.

2.3 Didactisch model

1. IKA

De lesopbouw voor KCE is gebaseerd op het curriculummodel van **Introductie-Kern-Afsluiting (IKA)** waarin telkens vooraf de lesdoelen duidelijk zijn geformuleerd. Als leerkracht vervult u een belangrijke rol in het creëren van een leeromgeving met betekenisvolle contexten. U stimuleert, inspireert en enthousiasmeert de leerling om grenzen te verleggen en het beste uit zichzelf te halen.

- Bij de **introductie** wordt de leerling enthousiast gemaakt, onderzoekt u steeds de beginsituatie en wordt de leerling nieuwsgierig gemaakt voor wat er gaat komen. In elk domein zal u suggesties vinden hoe u de introductie kan invullen.
- In de **kern** worden richtlijnen en indicaties gegeven voor de inhoud van de les. Daarnaast worden suggesties en tips gegeven omtrent hoe de leerinhouden kunnen worden aangebracht en welke werkvormen daarbij kunnen worden toegepast. Tijdens de kern zijn opdrachten opgenomen ter evaluatie van de inhoud. Het is uiteraard belangrijk dat u alert bent of de inhoud goed is begrepen en overgekomen bij de leerling, zodat deze het verdere proces op een goede manier kan verderzetten.
- Ter afsluiting van elke les is steeds een gezamenlijk moment om met de leerlingen te **reflecteren en evalueren**. Omdat het geheel is gericht op het bewust worden van het eigen kunnen, zijn deze oefeningen voor de leerlingen van wezenlijk belang. In het begin kunt u het een en ander stapsgewijs benadrukken en begeleiden, maar de bedoeling is dat de leerlingen dit op den duur zelfstandig doen.

In elke les van het leerkrachtenboek (conform het IKA-model) worden het doel, de lesinhoud, uw rol, de organisatie van de les en de mogelijke werkvormen aangegeven. Hieronder vindt u bijkomende richtlijnen voor de invulling van uw lessen bij de introductie, de kern en de afsluiting.

Introductie

De belangrijkste functie van de introductie in elke les is om optimaal aansluiting te vinden bij het **beginniveau van de leerling**. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om antwoord te krijgen op de volgende vragen: *Wat weet de leerling al? Wat weet de leerling nog niet? Wat kan de leerling al? Wat kan de leerling nog niet? Welke houding heeft de leerling?*

Meestal duurt dit lesonderdeel **5 tot maximaal 10 minuten**. De volgende onderdelen komen terug in een introductie:

- Welkom: kennismaking met het onderwerp en een eventuele terugblik op de vorige KCE-les, presentatie of leerervaring.
- Een kort gesprek tussen u en de leerlingen met daarin een beknopte toelichting over het doel van de les. U bent gespreksleider en stelt enkele vragen om inzicht te krijgen in wat de leerling al weet.
- U legt in alle eerste lessen van een domein uit dat de lessen volgens vier ontwerpfasen verlopen: **oriënteren, onderzoeken, experimenteren en reflecteren**. Om de leerlingen inzicht te geven waar u bent in het proces, is het goed om dit tijdens de lessenreeks regelmatig aan te geven en naar de centrale onderzoeksvraag terug te koppelen.
- Afspraken over het verloop van oefeningen en communicatie.
- U geeft ruimte aan de individuele leerling voor persoonlijke interesses en leervragen. U stelt open vragen en bij gesloten vragen vraagt u door als dat nodig is.

Kern

De kern duurt totaal ongeveer **35 tot 40 minuten** en bestaat meestal uit drie fasen:

- Opwarming (fase 1)
- Techniek (fase 2)
- Eigen werk en toonmoment (fase 3)

Fase 1: Opwarming

De eerste fase van de kern staat in het teken van de opwarming. In deze fase vindt een korte fysieke oriëntatie plaats op het onderwerp van de les. De zintuigen van de leerlingen worden geprikkeld als voorbereiding op wat er gaat komen. Er worden hier relatief eenvoudige oefeningen voorgesteld. U begeleidt de leerling met activerende hulpteksten en stelt vragen om de leerling te inspireren tijdens zijn oriëntatie op het thema van de les. U bent inspirator en u krijgt een eerste indruk van de leerhouding van de leerling.

Fase 2: Techniek

In de tweede fase van de kern staat techniek centraal. U demonstreert en licht toe hoe en wat geoefend gaat worden aan de hand van de belangrijkste begrippen. De leerling krijgt basale technische instructies om bewust zijn/haar mogelijkheden te onderzoeken. Zo is bij het domein Muziek bijvoorbeeld informatie nodig van hoe de leerling op een correcte manier de stem kan gebruiken. Bij het domein Dans kunnen specifieke aandachtspunten ervoor zorgen dat de leerling zijn/haar lichaamsmogelijkheden juist benut en zichzelf niet blesseert. Bij het domein Beeldende vorming en het domein Theater zijn de essentiële technieken ook aan de orde. U doet hierbij een beroep op het observatie- en concentratievermogen van de leerling.

Zorg er daarom voor dat de oefeningen ook in deze fase het leerplezier vergroten. Wanneer u veelvuldig gebruik maakt van speelse werkvormen met toepassing van beeldspraak en passende associaties, stimuleert u de leerling om zijn/haar persoonlijke grenzen te verleggen.

Fase 3: Eigen werk en toonmoment

De derde fase binnen de kern bestaat uit een onderdeel waarbij het eigen werk gecreëerd en getoond wordt tijdens het toonmoment. De leerling ontdekt in deze fase wat hij/zij nog niet beheerst en wat hij/zij nog beter zou kunnen. Tijdens deze fase voert de leerling een onderzoeksopdracht uit en wordt hij/zij uitgedaagd om te reflecteren over de eigen ervaringen. U stimuleert dit en biedt opdrachten aan die aansluiten bij de beleavingswereld van de leerling. Uiteraard creëert u hierbij steeds een veilige leeromgeving. 'Niets is gek of dom', 'niets is juist of fout'. Vrij kunnen fantaseren in een veilige leeromgeving kan ervoor zorgen dat er vernieuwende ideeën ontstaan.

Binnen het lesonderdeel Kern is het de bedoeling dat de leerlingen bij elke les een eigen werk (eigen creatie) maken. Aan het einde van Fase 3 tonen zij dit aan elkaar. Om ruimte te maken voor feedback en reflectie kunt u bijvoorbeeld de volgende vragen stellen om de leerlingen te stimuleren om te reflecteren: *Hoe ben je te werk gegaan?*, *Ben je tevreden?*, en *Wat zou je de volgende keer anders doen?*. Na hiermee geoefend te hebben, kunnen leerlingen deze vragen zelfstandig en spontaan aan elkaar stellen zonder uw tussenkomst.

Afsluiting

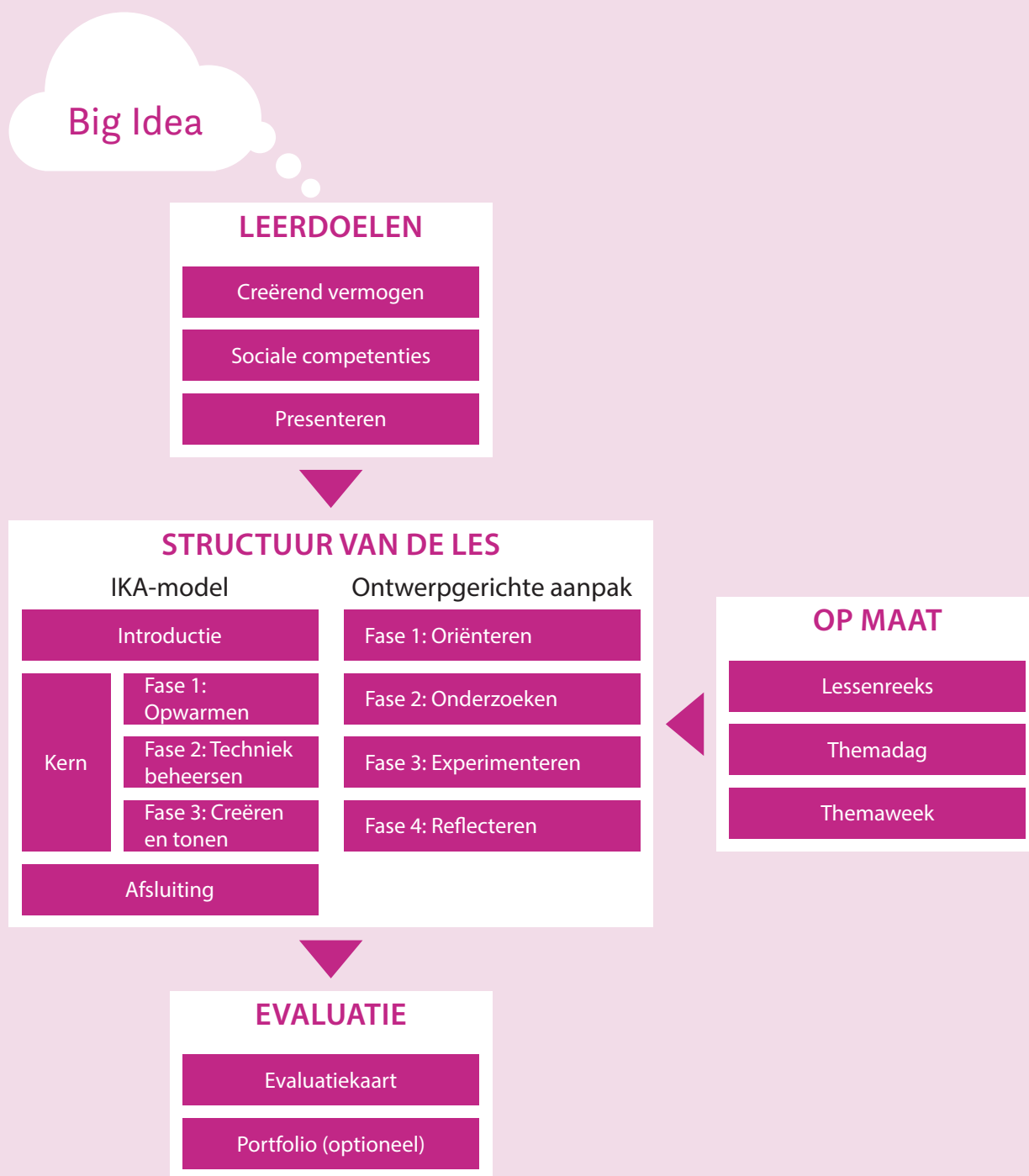
De afsluiting is een klassikaal moment, dat meestal uit de twee onderstaande delen bestaat. Dit duurt in zijn geheel **ongeveer 10 minuten**.

- Een korte terugblik op de leerervaring over het geheel door middel van **reflectie en evaluatie**. Denk bijvoorbeeld aan het stellen van vragen over de behandelde begrippen, over het leerproces, over het geven en ontvangen van feedback en over de eigen inbreng. U kunt samenvatten, maar alleen als u merkt dat alles vrij duidelijk is voor de leerlingen. U evalueert in hoeverre de leerdoelen zijn behaald. Probeer de leerlingen eerst zelf aan het woord te laten en aan te zetten tot reflectie en vul pas daarna aan waar nodig. Eventueel kunt u de leerlingen een huiswerkopdracht meegeven.
- Een '**cooling-down**', een afkoeling geldt als afronding van de les. De inspanning kan tijdens de kern best wel heftig zijn waardoor de leerlingen soms een moment nodig hebben om weer tot rust te komen. Dit onderdeel kan in een dansles bijvoorbeeld bestaan uit het langzaam herhalen van een oefening uit de Introductie of Kern. Bij andere domeinen, afhankelijk van de gebruikte lesmaterialen, kunnen de leerlingen samen zorg dragen voor het opruimen.

2. BIG IDEA-MODEL

Naast het IKA-model wordt in KCE ook een ontwerpgerichte aanpak geïntroduceerd met de volgende fasen: **oriënteren, onderzoeken, experimenteren en reflecteren**. Deze fasen lopen als een rode draad door alle lesonderdelen heen. Door dit ontwerpproces oefent de leerling in het zelf keuzes maken, deze te beargumenteren en een eigen mening te vormen. De leerling wordt zich na verloop van tijd bewuster van zijn/haar eigen identiteit. De leerling kan zich hierin tijdens de lessen zowel zelfstandig als samen met anderen ontwikkelen.

Het Big Idea-model vormt een bijkomend overkoepelend geheel van de leerdoelen, de opbouw van de les en de evaluatie. In Figuur 1 vindt u een schematisch overzicht van hoe KCE is opgebouwd vanuit de Big Idea-gedachte.

Figuur 1. Componenten van het Big Idea-model.

Het Big Idea-model is een concept dat binnen dit lesmateriaal wordt toegepast zodat de leerlingen werkelijk bezig zijn met de zogenaamde **21e-eeuwse vaardigheden** en zogenaamde **'basic life skills'**. Dit geschiedt middels de toepassing van actieve werkvormen. Een big idea is een cultureel-maatschappelijk vraagstuk dat onderzocht kan worden binnen verschillende leergebieden, domeinen en disciplines. Voor het KCE-lesmateriaal betekent dit dat het startpunt steeds een thema of meerdere thema's omvat die worden samengebracht tot een ontwerpopdracht waaruit **onderzoeksvragen** ontstaan.

Op deze manier verbindt KCE meerdere leergebieden en vervult KCE door het 'Big Idea'-model een **leergebiedoverstijgende, gedifferentieerde en integratieve** meerwaarde aan het curriculum van de basisschool. De leerling wordt uitgedaagd om inspiratiebronnen, ideeën, elementen, begrippen, thema's van verschillende leergebieden, en de combinatie van kunstdomeinen en mondiale onderwerpen op een creatieve manier te verwerken. Vanuit een idee, bijvoorbeeld de situatie in het Amazonegebied, ontwerpt de leerling een eigen creatie. Daarbij kan rekening gehouden worden met bijvoorbeeld het klimaat, veiligheid, milieu, natuur, flora en fauna. Deze elementen komen samen in de lessenreeks van een KCE-domein of worden zelfs gecombineerd via meerdere kunstdomeinen.

Elke les (en lessenreeks) bestaat dus uit de volgende **ontwerpfasen**:

- Oriënteren
- Onderzoeken
- Experimenteren
- Reflecteren

De bedoeling is dat de leerling deze vier fasen doorloopt op weg naar een eigen ontwerp van een kunstwerk, een eigen creatie, of het nu muziek, dans, theater of beeldende vorming is. Deze fasen bieden de individuele leerling een houvast in het proces van creatie en doen hem/haar stilstaan bij datgene wat hij/zij doet. Omdat het gehele proces gericht is op het 'zelf leren doen' door de leerling, is uw rol bij elke fase van essentieel belang. U wisselt hierbij de verschillende rollen als gespreksleider, inspirator, expert, bewaker van het proces en de tijd, en als coach, bewust af. Naarmate de lessenreeks vordert, stelt u zich steeds meer op als een coach voor de leerling. De leerling ontwikkelt hierdoor een steeds meer **zelfstandige, zelfverantwoordelijke leerhouding**.

De vier fasen zijn in de lessen gelinkt aan het IKA-model. De fase 'Oriënteren' van de ontwerpgerichte aanpak komt aan bod in de 'Introductie' van het IKA-model en de fase 'Reflecteren' in het onderdeel 'Afsluiting'. Bij het onderdeel 'Kern' zijn alle fasen van de ontwerpgerichte aanpak van toepassing.

2.4 Integratie van KCE-domeinen met andere leergebieden

In de KCE-lesseriesen worden vanuit een ontwerpopdracht bepaalde KCE-domeinen expliciet gekoppeld aan andere leergebieden (bijvoorbeeld aardrijkskunde, geschiedenis etc.) en van daaruit onderzoeksvragen opgesteld. Dit wil niet zeggen dat u deze onderzoeksvragen hoeft te gebruiken. U bent vrij om te werken met de ontwerpopdracht en zelfgemaakte onderzoeksvragen, zolang u rekening houdt met enerzijds de competenties (creërend vermogen, sociale competenties en presenteren) van waaruit de lesdoelen geformuleerd zijn en anderzijds de vier ontwerpfasen (oriënteren, onderzoeken, experimenteren en reflecteren). De ontwerpopdracht is '**inwisselbaar**', waardoor u zelf kan beslissen welk domein (dans, theater, muziek of beeldende vorming), welk leergebied en welke thema's u eraan koppelt en welke onderzoeksvragen daarvoor worden gemaakt. Elk KCE-domein kan u dus met een leergebied naar keuze integreren vanuit dezelfde ontwerpopdracht. Door middel van **integratie** tussen de verschillende KCE-domeinen en andere leergebieden wordt gestreefd naar samenhangend en vernieuwend onderwijs middels een doorgaande leerlijn. Naast de **drie competenties** (creërend vermogen, sociale competenties en presenteren) staan ook andere **leergebiedoverstijgende vaardigheden** centraal.

Hieronder vindt u de uitgangspunten voor vakintegratie tussen de domeinen van KCE en andere leergebieden terug:

- de kunstzinnige en culturele vorming van de leerling heeft als vertrekpunt de belevingswereld van het kind.
- kunst en cultuur worden als oneindig verbindingsmiddel ingezet om geïntegreerd, gedifferentieerd en collaboratief te creëren en zichzelf te presenteren.
- inspiratiebronnen worden gehaald uit de verschillende leergebieden en gekoppeld aan verschillende mondiale thema's.

In Tabel 4 vindt u een overzicht van de ontwerpgerichte aanpak zoals uitgewerkt in de lessenreeksen.

Domein	Vakintegratie	Ontwerpopdracht	Onderzoeksvraag Leerjaar 7	Onderzoeksvraag Leerjaar 8
Muziek	Rekenen	Rekenen met kunst	Hoe bereken ik muzikale <i>breaks</i> en ritmische patronen?	Hoe geef ik betekenis aan een berekend muziekwerk?
Dans	Aardrijkskunde	Kunstreizen in het Amazonegebied	Hoe dans ik een route in de plaats waar ik woon?	Hoe dans ik een veilige dansroute in een dorp, stad of land in het Amazonegebied?
Beeldende vorming	Geschiedenis	Oude kunst maakt nieuwe kunst	Hoe herken ik de afkomst in het klederdrachtontwerp?	Hoe creëer ik mijn eigen modestijl rekening houdend met de verschillende Surinaamse klederdrachten?
Cultureel erfgoed	Alle andere KCE-domeinen	Cultureel erfgoed inspireert	Hoe kan cultureel erfgoed uit mijn eigen omgeving als inspiratiebron dienen voor iets nieuws?	Hoe kan cultureel erfgoed van Suriname als inspiratiebron dienen voor iets nieuws?
Theater	Taal	Kunst als taal	Hoe speel ik een Global Hero die opkomt voor het milieu?	Hoe bewerk ik een bestaande tekst tot een Mato, die gepresenteerd wordt voor en met een publiek?
Media	Alle andere KCE-domeinen	Een korte film maken	Hoe ontwerp ik een 1-minuutfilm op mijn eigen manier?	Hoe ontwerp ik samen met anderen een 1-minuutfilm dat toont wat ik geleerd heb over het maken van een film?

Tabel 4. Ontwerpgerichte aanpak.

Uiteraard biedt KCE tal van andere mogelijkheden voor het combineren van domeinen met andere leergebieden. Bij dans en aardrijkskunde is er bijvoorbeeld de ontwerpopdracht: *'Kunstreizen in het Amazonegebied'*. U zou echter even goed kunnen beslissen dat u met aardrijkskunde en deze ontwerpopdracht wil werken in een ander KCE-domein. Het staat u dan vrij om vanuit deze ontwerpopdracht onderzoeksvragen te maken voor bijvoorbeeld beeldende vorming. De integratie voor beeldende vorming en aardrijkskunde zouden dan vanuit dezelfde ontwerpopdracht kunnen zijn: Hoe bouw ik een 3D-maquette van een kunst- en kijkroute met restmateriaal in een dorp, stad, land of het Amazonegebied? Hieronder vindt u nog enkele andere voorbeelden van combinaties ter inspiratie.

Voorbeeld 1	
Domein en leergebied	Beeldende vorming en Aardrijkskunde
Titel ontwerpopdracht	Kunstreizen in het Amazonegebied
Onderzoeksvraag	Hoe bouw ik een 3D-maquette van een kunst- en kijkroute met restmateriaal in een dorp, stad, land of het Amazonegebied?
Voorbeeld 2	
Domein en leergebied	Dans en Rekenen
Titel ontwerpopdracht	Rekenen met kunst
Onderzoeksvraag	Hoe dans je een zelfgekozen rekenformule met optellen en aftrekken?
Voorbeeld 3	
Domein en leergebied	Muziek en Taal
Titel ontwerpopdracht	Kunst als taal
Onderzoeksvraag	Hoe componeer je een eigen heldenzang of -rap?
Voorbeeld 4	
Domein en leergebied	Theater en Geschiedenis
Titel ontwerpopdracht	Oude kunst maakt nieuwe kunst
Onderzoeksvraag	Hoe herken je de traditie in een eigen speelstijl?

2.5 Differentiatiemogelijkheden

Het lesmateriaal is ontwikkeld met als doel KCE flexibel te kunnen vormgeven in functie van de mogelijkheden die bij de school aansluiten. Afhankelijk van wat mogelijk is op school kan KCE op verschillende manieren en dus **op maat** aangeboden worden. U kunt bijvoorbeeld kiezen voor:

- Het uitvoeren van de lessenreeks, zoals deze is beschreven in het lesmateriaal.
- Het organiseren van een themadag, al dan niet in samenwerking met een kunstinstelling en/of een workshop van een kunstenaar in de klas.
- Het organiseren van een themaweek. Dit houdt een projectweek in met één of meerdere domeinen van KCE, in combinatie met andere leergebieden, al dan niet in samenwerking met een kunstinstelling en/of kunstenaar(s).
- Zelf kunst- en cultuurprojecten ontwikkelen naar eigen mogelijkheden en behoefte die inspelen op de geformuleerde hoofd- en lesdoelen van de verschillende domeinen.

Zelf KCE ontwikkelen

De KCE-lesseriesen zijn flexibel aan te passen voor een korte of langere periode. Het lesmateriaal biedt een bepaalde structuur en inspiratie voor de leerkracht en de school. De lessen kunnen zowel op school als ergens anders worden gegeven. U kunt ook kiezen om op uw school **zelf lessen te creëren**. U kunt uw zelfgemaakte les voorbereiden in het format 'KCE-lesformulier' in Bijlage 1.

Zoals reeds vermeld zijn de ontwerp opdrachten volledig 'inwisselbaar'. Dit betekent dat u zelf kunt beslissen welk domein (dans, theater, muziek of beeldende vorming), welk(e) ander(e) leergebied(en) en welke thema's u aan elkaar koppelt en welke onderzoeksvragen u hiervoor uitwerkt. U kunt dus elk domein met een leergebied integreren vanuit eenzelfde ontwerp opdracht.

Ook bij de presentatie op het einde van elke lessenserie kan er gevarieerd worden:

- binnen de school, alleen voor de eigen school.
- binnen de school, voor de eigen school en genodigden.
- buiten de school, alleen voor de eigen school.
- buiten de school, voor de eigen school en genodigden.
- in combinatie met andere scholen, alleen voor de eigen scholen.
- in combinatie met andere scholen, alleen voor de eigen scholen en genodigden.

Wanneer u zelf graag KCE-lesseries op maat wilt ontwikkelen, kunt u gebruik maken van de verdiepende vragen in Bijlage 2.

Uw rol als leerkracht laat ook verregaande differentiatie toe en varieert binnen de verschillende fasen in een les zelf, maar ook tussen de verschillende lessen én tussen het basisjaar (leerjaar 7) en het verdiepingsjaar (leerjaar 8). Daarnaast zijn er belangrijke algemene aandachtspunten die u meeneemt. Zo is het belangrijk om het leerplezier te bevorderen en een geschikte leerhouding te activeren. U stimuleert verantwoordelijkheid en bent consequent in het ontwikkelen van discipline en sociale vaardigheden, waarbij de spelregels en consequenties helder worden toegepast en nageleefd indien nodig. U kunt zelf een inspirator zijn door actief te enthousiasmeren, de leerlingen te stimuleren en niet letterlijk te tonen wat ze moeten doen.

Om uit de comfortzone te kunnen werken en zodoende grenzen te verleggen, creëert u een veilige leeromgeving voor alle leerlingen. Het is van belang om werkvormen af te wisselen, rekening houdend met de diversiteit tussen de leerlingen. De leerlingen kunnen groeien wanneer u vertrekt vanuit hun talent en hen de ruimte geeft om te presenteren in een respectvolle sfeer.

In Tabel 5 worden de rollen van de leerling en de leerkracht beschreven in elke ontwerpfase.

Ontwerpfase	Activiteit leerling	Uw rol als leerkracht
Oriënteren	De leerling maakt kennis met het thema en de werkwijze.	Gespreksleider en inspirator • U sluit aan bij de voorkennis van de leerling. • U activeert betrokkenheid en een enthousiaste, open en lerende houding. • U krijgt zicht op het beginniveau van de leerling.
Onderzoeken	De leerling associeert en legt verbanden tussen het bekende en het onbekende.	Expert en coach • U stimuleert een actieve, nieuwsgierige en onderzoekende leerhouding. • U biedt domeinspecifieke basistechnieken aan. • U ontwerpt opdrachten die een uitdagende en tegelijkertijd stimulerende werking hebben. • U creëert een veilige leeromgeving, zodat de leerling buiten de comfortzone kan treden en zichzelf ontwikkelen.
Experimenteren	De leerling ontdekt wat nog anders kan.	Coach, bewaker van het proces en de tijd • U biedt ruimte aan het verleggen van de eigen grenzen van de leerling. • U activeert een kritische en zelfverantwoordelijke leerhouding.
Reflecteren	De leerling laat de eigen stijl zien en reflecteert op het eigen en andermans werk.	Gespreksleider en coach • Onder uw begeleiding reflecteert de leerling hardop en gaat de leerling constructief om met feedback en evaluatie. • U activeert een reflectieve en interactieve leerhouding.

Tabel 5. Rollen van de leerling en de leerkracht tijdens een ontwerpgerichte aanpak.

2.6 Evaluatie en beoordeling

Bij de evaluatie van leerresultaten kijkt u in hoeverre de groep en elke individuele leerling de lesdoelen bereiken. Daarbij kijkt u terug op zowel het **proces** als het **product**. Bij de beoordeling kan u gebruik maken van een **evaluatiekaart** die voor elke lessenreeks is toegevoegd. Tenslotte wordt aanbevolen dat elke leerling een **portfolio** heeft, zodat zijn/haar leerervaring inzichtelijk wordt.

Behalen van lesdoelen

Bij de beoordeling en evaluatie van leerresultaten wordt nagegaan in hoeverre de leerlingen de lesdoelen hebben behaald, die ondergebracht zijn onder (1) creërend vermogen, (2) sociale competenties en (3) presenteren. U bekijkt de voortgang van de leerling tijdens elke les, zodat de evolutie in het leerproces van de leerling van bij de start tot de eindpresentatie duidelijk wordt. De kans om bij te sturen en voortgang te stimuleren vindt via onderzoek en experiment plaats. Alle leerlingen oefenen tijdens toonmomenten met het geven en ontvangen van **feedback**. U begeleidt deze feedbacksessies door medeleerlingen om te bewaken dat er constructieve feedback wordt gegeven. Bij het lesonderdeel 'afsluiting van de les' vindt steeds zo'n terugkoppelmoment plaats. Uiteraard biedt dit vele mogelijkheden voor u als leerkracht en de leerling zelf om tijdens het proces zijn/haar voortgang te monitoren en waar nodig bij te sturen.

Proces en product

Bij de beoordeling is het **proces** belangrijker dan het eindproduct. Uiteraard worden beiden in de evaluatie meegenomen. De volgende beoordelvragen bijvoorbeeld kunnen u daarbij helpen: *'Hoe is de leerling omgegaan met de feedback van de leerkracht en zijn medeleerlingen? Welke creatieve oplossingen heeft de leerling zelf aangedragen en gerealiseerd (proces)?'* en *'Wat is het uiteindelijke resultaat van het ontwerpproces geworden (product)?'*

Evaluatiekaart

Na de eindpresentatie tijdens de laatste les van elke lessenreeks, evalueert u de leerlingen met behulp van een evaluatiekaart (zie Bijlage 3). Bij elke lessenreeks hoort een aparte evaluatiekaart. De structuur en manier van evalueren zijn dezelfde in elk KCE-domein.

Portfolio

Hoewel het werken met een portfolio niet verplicht is, wordt het sterk aanbevolen. Door middel van een eigen portfolio maken leerlingen hun eigen leerervaringen en -voortgang immers **zichtbaar voor zichzelf**. De leerlingen hebben kans om alle kunstwerken en documenten die ze maken, te verzamelen en te presenteren. Lesopdrachten, tekeningen, prenten, foto's, verzamelde ideeën, antwoorden op vragen, links van inspiratiebronnen, tips, (peer-)feedback en lesverslagen kunnen verzameld worden in een portfolio door elke leerling. Het kan u als leerkracht ook een **extra houvast** bieden tijdens de evaluatie en beoordeling. De vormgeving van een portfolio bepaalt u zelf. Dit kan een kft zijn, een map, een boek of u kunt zelf een andere vorm bedenken (bijvoorbeeld digitaal). Het portfolio van leerjaar 7 kan ook meegenomen worden naar leerjaar 8, zodat de voortgang van de leerling ook duidelijk is over de jaren heen. De portfolio's van de leerlingen kunnen bewaard worden in de klas zodat de leerlingen op elk moment iets kunnen toevoegen.

2.7 21^e-eeuwse vaardigheden

Wereldwijd evolueert de maatschappij naar een kennis- en netwerksamenleving. De toenemende digitalisering versnelt deze tendens. Dit vraagt om een aanpassing in het functioneren en dus ook om andere vaardigheden. Deze vaardigheden vormen een leergebiedoverschrijdend kader van competenties, waarbij in KCE de nadruk wordt gelegd op culturele vaardigheden, sociale vaardigheden, en leren leren. Deze competenties vormen de basis voor de ontwikkeling van '**21^e-eeuwse vaardigheden**'.

Deze vaardigheden kunt u ook tijdens de lessen KCE door de leerlingen laten oefenen.

21 ^e -eeuwse vaardigheid	Voorbeelden van integratie binnen KCE
Culturele vaardigheden	Een conceptverhaal schrijven over voorwerpen/tradities en hierbij de immateriële waarde verdedigen.
Samenwerken	In groep een heldenverhaal ontwerpen en presenteren.
Innoveren	Experimenteren met technieken om videofragmenten te monteren in een computerprogramma.
Zelfregulatie	Zelfstandig een planning opstellen voor de ontwikkeling, uitwerking en presentatie van een eigen creatie en integreert de feedback van medeleerlingen.

Tabel 6. Voorbeelden van 21^e-eeuwse vaardigheden toegepast in KCE.

3 LEERDOELEN

In elk hoofdstuk van dit leerkrachtenboek zijn aan de hand van lesdoelen en leerdoelen voorbeeldlessen ontwikkeld. Centraal hierin zijn uiteraard de drie categorieën van **basiscompetenties voor KCE**: creërend vermogen, sociale competenties en presenteren (zie Figuur 1).

In onderstaande Tabel 7 wordt een toelichting gegeven over de competenties waarop de leerling wordt aangesproken.

Creërend vermogen: Hoe geef je vorm aan een idee?	
A	De leerling is vanuit een gevarieerd aanbod in staat om zijn/haar gevoelens, ervaringen en ideeën vorm te geven met behulp van kunstzinnige middelen.
B	De leerling is in staat om zelfstandig te schakelen tussen de vier ontwerpfasen (oriëntatie, onderzoek, experiment, reflectie).
C	De leerling beheerst de benodigde kennis, vaardigheden en attitudes van het kunstvak om zelfstandig een kunstzinnig eigen werk te maken.
Sociale competenties: Hoe werk ik creatief samen met anderen aan een eigen kunstwerk?	
A	De leerling is in staat om op verantwoordelijke wijze samen te werken bij alle ontwerpfasen en de presentatie daarvan.
B	De leerling kan onderbouwde keuzes maken.
C	De leerling kan omgaan met de emoties van anderen en de uiting daarvan in een kunstzinnig eigen werk.
Presenteren: Hoe reflecteer ik op mijn eigen werk en op dat van anderen?	
A	De leerling is in staat om op zijn/haar eigen manier te reflecteren op het eigen en andermans werk.
B	De leerling is in staat om zelfstandig in een onbekende ruimte en voor een onbekend publiek een kunstzinnig eigen werk te presenteren.

Tabel 7. Toelichting op leerdoelcategorieën.

U kunt creërende vaardigheden van de leerling stimuleren door bijvoorbeeld:

- nieuwsgierigheid te bevorderen.
- ruimte te geven aan experiment.
- aandacht te besteden aan reflectie.
- de focus te leggen op oplossingsgericht werken.
- ruimte te bieden aan het onderzoeken van het eigen talent (bijvoorbeeld de leerling zelf initiatief laten nemen en niet (alleen) vragen om te imiteren).
- een flexibele leerhouding te activeren.

U kunt sociale vaardigheden stimuleren door bijvoorbeeld:

- vanaf de start gedragsregels vast te stellen.
- aandacht te geven aan zelfrespect, respect voor anderen en de ruimte in relatie tot de wereld waarin mensen en dieren samenleven.
- een zelfverantwoordelijke leerhouding te activeren.

U kunt presentatievaardigheden stimuleren door bijvoorbeeld:

- het (zelf)vertrouwen en communicatieve vaardigheden te bevorderen.
- werkvormen aan te bieden die zelfwaarneming en reflectie bevorderen.
- een zelf reflecterende leerhouding te activeren (hier zouden bijvoorbeeld de volgende vragen gesteld kunnen worden: 'Hoe ben je te werk gegaan?', 'Wat heb je allemaal ontdekt?', 'Wat ga je de volgende keer anders doen?').

Muziek

met integratie van het leergebied Rekenen

Muziek hoort bij de Surinaamse culturen. We zijn er dagelijks mee bezig. Het **universele karakter van muziek** stelt elk kind in staat om met muziek in aanraking te komen en zich daarin te ontwikkelen. In het leergebied Kunst- en cultuureducatie vormt muziek één van de zes domeinen. In het curriculum voor het basisonderwijs bestaat hierbij aandacht voor:

- het gebruiken van muziek om er gevoelens en ervaringen mee te communiceren.
- het ontdekken van vormaspecten van muziek.
- het leren reflecteren op bestaande muziek en op eigen creaties.
- het verwerven van kennis over en het krijgen van waardering voor aspecten van cultureel erfgoed.

Dit domein richt zich op het begeleiden van de leerling tijdens het muziekonderwijs. Binnen de muziekles staat de manier waarop leerlingen zich uitdrukken middels muziek centraal. Het gaat in mindere mate om de overdracht van specifieke muzikale vaardigheden, waarbij de leerling wordt opgeleid tot muzikant.

OVER HET DOMEIN MUZIEK

De volgende muzikale elementen komen aan bod bij de lessen in dit domein: tempo, maat, ritme, timbre of klankkleur, tonaliteit, melodie, harmonie en vorm. Naast deze specifieke aandachtspunten voor muziek, is ervoor gekozen om gelijktijdig de volgende elementen in het curriculum op te nemen. Het gaat om de ontwikkeling van:

- 1 creativiteit,
- 2 kritisch denken,
- 3 het reflectief vermogen,
- 4 sociale competenties,
- 5 rekenvaardigheden.

U schept een muzikale leeromgeving, waarin leerlingen kunnen verbeelden, onderzoeken, experimenteren en uitvinden. Tijdens dit proces inspireert u de leerlingen, daagt u hen uit. U leert hun de vaardigheden aan, die nodig zijn om hun algemene ontwikkeling te bevorderen via muziek. Dit doet u, gebruikmakend van het brede scala aan mogelijkheden dat het leergebied Rekenen biedt. Enkele begrippen die wij gebruiken van het leergebied Rekenen zijn tafels en percentages. Deze rekenvaardigheden helpen bij het beter begrijpen van muzikale begrippen. De rekenvaardigheden tafels en percentages worden in de dagelijkse praktijk geoefend door gebruik te maken van de onderzoeksvraag “**Hoe bereken ik muzikale breaks en ritmische patronen?**”.

LESSENREEKS MUZIEK EN REKENEN

Bij dit domein is een verbinding gelegd met het leergebied Rekenen. Deze verbinding is vanzelfsprekend, omdat bij muziek vaker geteld wordt. Natuurlijk gaat het niet om alle onderdelen van het rekenen. Daar waar het relevant is, zal de verbinding worden gespecificeerd.

OVERZICHT EN VERLOOP VAN DE LESSENREEKS

Ontwerpproces

Tijdens de lessen gaat de leerling op onderzoek uit volgens een ontwerpproces in vier fasen:

- 1 **Oriëntatie:** Hoe reken ik binnen muziek?
- 2 **Onderzoek:** Waar kan ik een ritmisch element (bijvoorbeeld: een *break*) plaatsen?
- 3 **Experiment:** Hoe kan ik werken met rekenbegrippen in de muziek, bijvoorbeeld met vermenigvuldigen bij *body*-percussie en het rekenen met percentages bij het aanbrengen van dynamiek?
- 4 **Reflectie:** Welke rekenkundige keuzes heb ik gemaakt en waarom? Wat kan ik vertellen over mijn eigen kunstwerk? Hoe geef ik constructieve feedback aan medeleerlingen?

De ontwerpopdracht voor leerjaar 7 luidt:

Bereken muzikale breaks en ritmische patronen.

Indeling lessenreeks

In dit domein vindt u zes muzieklessen waarin het leergebied Rekenen geïntegreerd is. Tijdens de lessen wordt op verschillende manieren gewerkt rond puls, tempo, melodie, dynamiek en muziekvormen. Door te experimenteren met deze aspecten, ervaren de leerlingen dat een muzikaal kunstwerk anders kan worden dan gepland. Dit maakt dat het kunstwerk niet alleen een ander gevoel met zich mee kan brengen, maar dat het ook een andere vorm kan aannemen.

In **Les 1** maakt de leerling zelfgekozen zinnen op ritme. Hierdoor leert hij/zij improviseren binnen een bepaald tempo.

In **Les 2** gaat het om het verder improviseren met geluid vanuit hun zelfgemaakte instrument. De leerling voert daarbij rekenopdrachten uit. De leerling experimenteert met behulp van een muziekinstrument hoe hij/zij muzikale tafels van vermenigvuldiging kan produceren en hoe deze opdracht te presenteren.

In **Les 3** leert de leerling teksten/regels variëren met behulp van ritme, maat, en zangtechnieken op een bestaand liedfragment. De leerling leert op een creatieve manier dynamiek in een lied toe te passen door te rekenen met percentages.

In **Les 4** leert u de leerlingen samen musiceren op de maten en gewichten. Het ritmische patroon met tenminste één break en één cue wordt zelf berekend. U coacht de leerling bij het creëren van een ritmisch patroon om samen te werken.

In **Les 5** componeert en presenteert de leerling samen met anderen een ritmisch patroon met tenminste twee van de volgende elementen: 1) zingen/rappen, 2) verschillende muziekinstrumenten gebruiken en 3) dynamiek toevoegen door te rekenen met percentages. Aan het einde van deze les vindt 'de generale' oftewel de oefenpresentatie plaats.

In **Les 6** leert de leerling om samen met medeleerlingen een muzikaal kunstwerk te presenteren en de eigen muzikale kwaliteiten te herkennen, evenals die van anderen. De leerling reflecteert op het eigen werk en op dat van anderen.

In deze reeks van zes lessen krijgt de individuele leerling alle ruimte om zo veel als mogelijk verantwoordelijkheid te nemen voor zijn/haar eigen leerproces. In de lessen wisselt u uw rol als **expert** bewust af met dat van **coach**, **inspirator**, **gespreksleider**, **facilitator** en **bewaker van het proces en de tijd**. Lessen één tot en met vijf zijn voornamelijk procesgericht. Les 6 is naast procesgericht ook product- of resultaatgericht.

Constructieve feedback en reflectie

Het is zeer belangrijk dat u de leerlingen coacht om vanaf de eerste les constructieve taakgerichte feedback te geven aan de medeleerlingen. Een manier om hieraan te werken is door middel van tips en tops. Tops zijn aspecten die goed zijn: complimenten. Tips zijn aspecten waarin de medeleerling zich nog kan ontwikkelen. Niet alleen constructieve feedback is belangrijk, maar ook het leren reflecteren. Hierbij stimuleert u leerlingen om bij zichzelf en anderen muzikale kwaliteiten, eigenschappen en ontwikkelpunten te herkennen en hierop feedback te geven. Ook het geven van een persoonlijke mening over de kwaliteit van een muziekstuk en de persoonlijke meningen van anderen aanhoren om het eigen werk te kunnen verbeteren, wordt als belangrijk gezien. Daarom komen deze aspecten terug in deze lessenreeks.

LESDOELENOVERZICHT

De volgende hoofddoelen staan centraal in deze lessenreeks:

De leerling is in staat om:

- vanuit een gevarieerd aanbod zijn/haar gevoelens, ervaringen en ideeën vorm te geven met behulp van kunstzinnige middelen.
- op verantwoordelijke wijze samen te werken bij alle ontwerpfasen en de presentatie daarvan.
- op zijn/haar eigen manier te reflecteren op het eigen en andermans werk.

Per les zijn doelen weergegeven die de hoofddoelen ondersteunen. De competenties die de leerlingen verwerven, zijn ingedeeld in drie categorieën, namelijk creërend vermogen, sociale competenties en presenteren.

Competenties		Lesdoelen De leerling:
Les 1	Creërend vermogen	• oriënteert zich op verschillende ritmes. • improviseert een eigen ritme.
	Sociale competenties	• helpt een medeleerling indien nodig bij oefening van <i>body-percussietechnieken</i>.
	Presenteren	• presenteert het zelfbedachte ritme aan medeleerlingen.
Les 2	Creërend vermogen	• componeert muzikaal op basis van het rekenen met tafels, met behulp van een vel papier. • onderzoekt hoe rekensommen opgelost kunnen worden met tellen van de muziek.
	Sociale competenties	• overlegt met medeleerlingen over welke geluiden te kiezen bij het tellen. • stemt af met medeleerlingen over hoe de geluiden geproduceerd zullen worden.
	Presenteren	• presenteert een groepswork aan medeleerlingen.
Les 3	Creërend vermogen	• bedenkt een eigen arrangement op een bestaand liedfragment. • past dynamiek toe op een creatieve manier.
	Sociale competenties	• werkt samen met anderen om het fragment te presenteren. • respecteert en/of accepteert de ideeën van medeleerlingen.
	Presenteren	• presenteert het resultaat van het groepswork met dynamiek. • deelt een persoonlijke mening. • neemt een verantwoordelijke houding aan tijdens de presentatie.

Les 4	Creërend vermogen	• creëert een eigen ritmisch patroon op een kinderlied met verschillende instrumenten of geluiden, met behulp van instructies door de leerkracht.
	Sociale competenties	• werkt samen in groep aan het ontwerpen van een ritmisch patroon en biedt hulp aan anderen indien nodig.
	Presenteren	• formuleert een persoonlijke mening en beargumenteert keuzes die in het werk gemaakt werden.
Les 5	Creërend vermogen	• creëert in het eigen groepje ritmische patronen met een <i>break</i>. • experimenteert met herhaling, contrast en variatie.
	Sociale competenties	• maakt een taakverdeling voor de groep en houdt zich eraan. • werkt samen aan een gezamenlijk muzikaal kunstwerk.
	Presenteren	• beargumenteert de keuzes die voor het gezamenlijk muzikaal kunstwerk (inclusief <i>break</i>) werden gemaakt.
Les 6	Creërend vermogen	• maakt in een groep muziek en gebruikt muzikale herhaling, contrast en variatie bij de presentatie.
	Sociale competenties	• presenteert samen met medeleerlingen een muzikaal kunstwerk.
	Presenteren	• presenteert geconcentreerd en aandachtig. • herkent zijn eigen muzikale kwaliteiten en die van anderen. • geeft op een constructieve manier feedback op het werk van medeleerlingen.

Zinnen op Ritme

ONDERZOEKSVRAAG	Hoe bereken ik muzikale breaks en ritmische patronen?
LESDOELEN	De leerling is in staat om: • zich te oriënteren op verschillende ritmes. • een eigen ritme te improviseren. • een medeleerling te helpen indien nodig bij oefening van body-percussietechnieken. • een zelfbedacht ritme aan medeleerlingen te presenteren.
MATERIAAL	• Eventueel muziekinstrumenten zoals stokken, ritmestokken, claves of trommels.
VOORBEREIDING	U zorgt ervoor dat: • er voldoende ruimte is zodat de leerlingen in een U-vorm kunnen zitten. • u de begrippenlijst heeft doorgenomen en weet hoe een zin op ritme te maken. • u zelf een zin op ritme kunt maken.
KERNBEGRIPPEN	• Body-percussie, break, improvisatie, maat, maatsoort, ritme, vierkwartsmaat, woordritme, zin op ritme.

INTRODUCTIE

🕒 10 MINUTEN

- U geeft aan, dat de leerling in deze les woordritme gaat uitvoeren met *body-percussie*.
- U nodigt de leerlingen uit om in een U-vorm te zitten en u zit zichtbaar voor de leerlingen.
- U peilt de beginsituatie aan de hand van de volgende vragen:
 - Welke muziek vind je leuk?
 - Wat is een ritme?
 - Wat betekent een “break”?
 - Waaraan denk je als je naar een snel of een traag lied luistert?
 - Kun je rekenen met muziek? Hoe doe je dit?
- U nodigt de leerlingen uit om rechtop te staan in een U-vorm. U telt steeds tot vier en laat de leerlingen de oefening met u meedoen.
- Vervolgens maakt u willekeurige bewegingen met uw lichaam zonder te tellen. De leerlingen doen u na.

TIP

Doorvragen, zodat u niet alleen maar “ja” en “nee” als antwoord krijgt.

TIP

Grappige bewegingen/acties kunnen ook.

Fase 1 Opwarming

U nodigt de leerlingen uit om weer plaats te nemen in een U-vorm. U gaat *body*-percussie met een woordritme demonstreren. Dit ziet er bijvoorbeeld zo uit:

- U gebruikt een vierkwartsmaat, waarbij er steeds vier tellen in de maat voorkomen: u telt steeds tot vier. Daarnaast gebruikt u uw lichaam om steeds deze vier tellen aan te geven. U telt in eerste instantie hardop: 1, 2, 3, 4. Kies een rustig tempo. Op de eerste tel stampst u bijvoorbeeld met uw voet op de grond. Op de tweede en derde tel klapt u in uw handen en op de vierde tel knipt u met uw vingers. Dit patroon herhaalt u.
- U legt uit, dat muziek bestaat uit verschillende maten achter elkaar. U geeft een voorbeeld van vier maten achter elkaar door als volgt te tellen:
1 2 3 4, **2** 2 3 4, **3** 2 3 4, **4** 2 3 4.

Er zijn verschillende verdelingen (maten): het eerste nummer van de reeks (vetgedrukt) geeft steeds de maatindeling aan, vandaar dat het nummer 1 niet wordt herhaald. De eerste reeks start met nummer 1, de tweede reeks begint met nummer 2 etc.

- U stopt nu met tellen en gaat door met de *body*-percussie. Vervolgens bedenkt u een zin die mooi past binnen een vierkwartsmaat (een bepaalde maatsoort). Dit kan bijvoorbeeld zijn:
1 2 3 4
"Ik maak mu-ziek."

Nu u een demonstratie heeft gedaan, is het tijd voor de leerling om mee te doen.

- U herhaalt de voorgaande stappen en laat de leerlingen u nadoen.
- U geeft leerlingen de ruimte om elkaar te helpen, waar nodig.
- Herhaal de oefening naar wens.

TIP

In fase 1 kan je direct aan de slag met de leerlingen in plaats van eerst te demonstreren.

Fase 2 Techniek

In deze fase gaat de leerling zelf aan de slag. U zorgt ervoor dat ze de techniek uit fase 1 toepassen en zelfs uitbreiden.

U geeft de volgende opdracht aan de leerling.

- Ontwerp een kort woordritme.
- Elke leerling doet dit individueel.
- Improvisatie is toegestaan (bijvoorbeeld in plaats van klappen, op je voet slaan met je hand).

U coacht waar nodig.

Fase 3 Eigen werk en toonmoment

Toetsingsmoment:

- U telt steeds tot vier.
- U wijst een leerling aan, die het door hem geoefende woordritme met *body*-percussie mag presenteren.
- De rest van de klas doet dit woordritme en bijbehorende *body*-percussie na. De rest van de klas speelt op een zachter volume, zodat het woordritme duidelijk te horen is.
- U wijst verschillende leerlingen aan en herhaalt de eerdere stappen in fase 3. U geeft een behoorlijk aantal leerlingen de kans om het geoefende woordritme met *body*-percussie te presenteren.

Wanneer de opdracht voorbij is, legt u uit wat een maat is en hoe de leerling kan tellen in de maat. Gebruik deze opdracht als voorbeeld.

AFSLUITING

🕒 10 MINUTEN

U nodigt de leerlingen uit om in een kring te zitten en gaat met de leerlingen in gesprek. U blikt samen met hen terug op wat ze hebben gedaan en wat ze hebben geleerd. Vervolgens sluit u af met een zelf bedacht woordritme en nodigt u de leerling uit om terug te antwoorden met zijn/haar eigen zin.

Zelfgemaakt instrument

ONDERZOEKSVRAAG Hoe bereken ik muzikale breaks en ritmische patronen?

LESDOELEN De leerling is in staat om:

- muzikaal te componeren op basis van het rekenen met tafels, met behulp van een vel papier.
- te onderzoeken hoe rekensommen opgelost kunnen worden met tellen binnen muziek.
- te overleggen met medeleerlingen over welke geluiden te kiezen bij het tellen.
- af te stemmen met medeleerlingen over hoe de geluiden geproduceerd zullen worden.
- een groepswerk aan medeleerlingen te presenteren.

MATERIAAL • Papier (reeds gebruikt papier indien mogelijk).

VOORBEREIDING • U leest de begrippenlijst om te weten wat de muzikale begrippen en technieken inhouden.
• U zorgt ervoor dat er voldoende ruimte in de klas is, zodat de leerlingen kunnen bewegen.

KERNBEGRIPPEN • Body-percussie, componeren, maat.

INTRODUCTIE

🕒 10 MINUTEN

U nodigt de leerlingen uit om in een U-vorm plaats te nemen. Vervolgens toetst u de voorkennis van de leerling door de volgende vragen te stellen:

- *Wat hebben we geleerd in de vorige les?*
- *Hoe maak je muziek (of geluid) met papier?*
- *Heb je al eens gehoord dat iemand muziek maakt met papier? Wie? Hoeervaarde je dit?*

Vervolgens nodigt u de klas uit om in twee rijen tegenover elkaar te staan en vertelt u dat ze samen de som $2 \times 3 =$ moeten oplossen door middel van *body-percussie*. U geeft de volgende instructies:

- één groep telt tot twee (met klap (1) stamp (2))
- de andere groep telt tot drie (met klap (1) klap (2) stamp (3))
- ze tellen samen op totdat beide groepen op hetzelfde getal stampen. Dat getal wordt het antwoord van de som $2 \times 3 = 6$. Op de zesde tel stampen beide groepen (zie tabel 2), want $2 \times 3 = 6$.

Tabel 2. Voorbeeld van rekenen met *body-percussie*.

	Leerlingenrij 1	Leerlingenrij 2
Tel 1	Klap	Klap
Tel 2	Stamp	Klap
Tel 3	Klap	Stamp
Tel 4	Stamp	Klap
Tel 5	Klap	Klap
Tel 6	Stamp	Stamp

Fase 1 Opwarming

U nodigt de klas uit om te zitten in een kringopstelling en u zorgt ervoor dat elke leerling een vel papier krijgt. Tafels zijn hier niet nodig, maar vormen juist een belemmering in de ruimte. U vraagt of de leerlingen willen onderzoeken hoeveel geluiden ze met een vel papier kunnen produceren (zoals wrijven, slaan, scheuren). U coacht waar nodig.

TIP

Als de papieren eenmaal gescheurd zijn, zijn andere geluiden moeilijker te produceren. U geeft dit mee, zodat leerlingen bewust omgaan met het papier.

Leerlingen kunnen op hun stoel werken, indien nodig (wanneer ze het papier vouwen bijvoorbeeld).

Nadat de leerlingen zelfstandig aan de slag zijn gegaan, laat u enkele leerlingen aan het woord om te weten te komen welke geluiden ze konden maken met hun vel papier.

Fase 2 Techniek

U verdeelt de klas in drie groepen en geeft elke groep een som om op te lossen. De som $2 \times 5 =$ voor de eerste groep, de som $3 \times 4 =$ voor de tweede groep en de som $4 \times 5 =$ voor de derde groep. Vervolgens laat u leerlingen in de groepen beslissen hoe ze het antwoord van de som zelf willen presenteren met hun papier als instrument. Zij bedenken dus zelf welk geluid ze per tel willen laten horen. U gebruikt de oefening bij de introductie als voorbeeld om aan te geven dat de laatste tel (het antwoord van de som) hetzelfde geluid moet zijn. Dus, stel dat de leerlingen kiezen voor het wrijven van papier als laatste geluid, dan is dat vergelijkbaar met het stampen bij de introductie. De groep gaat eerst bezig zijn met de som uit te werken. Vervolgens presenteren zij het antwoord en kunnen ze het muzikaal aangeven met de juiste telling per groep.

Fase 3 Eigen werk en toonmoment

U laat de drie verschillende groepen hun werk presenteren. U geeft aan dat ze de uitwerking van hun som moeten mededelen aan de rest van de klas, alvorens zij hun muziekwerk presenteren. U stimuleert de medeleerlingen (de toeschouwers) om te observeren, zodat zij het antwoord kunnen controleren en de groep feedback kunnen geven.

U begint een klassengesprek door de volgende vragen te stellen:

- Wat heb je geleerd?
- Waar heb je aan gewerkt?
- Wat kunnen we doen met gebruikt papier (denk aan hergebruik of recyclen)?
- Wat kunnen we nog meer gebruiken uit de omgeving om muziek mee te maken?

U vraagt de leerling om u te groeten met een zelfgekozen geluid (gemaakt met papier) om de les te beëindigen.

Arrangeren met dynamiek

ONDERZOEKSVRAAG	Hoe bereken ik muzikale breaks en ritmische patronen?
LESDOELEN	De leerling is in staat om: • een eigen arrangement te bedenken op een bestaand liedfragment. • dynamiek toe te passen op een creatieve manier. • samen te werken met anderen om het fragment te presenteren. • de ideeën van medeleerlingen te verdedigen en/of te accepteren. • het resultaat van het groepswork met dynamiek te presenteren. • een persoonlijke mening te geven. • een verantwoordelijke houding aan te nemen tijdens de presentatie.
MATERIAAL	• Fragmenten van liederen.
VOORBEREIDING	• U leest de begrippenlijst om te weten wat de muzikale begrippen en technieken inhouden. • U zorgt ervoor, dat de klas in een U-vorm staat en dat de leerlingen daarna in groepen kunnen werken. • U verzamelt fragmenten van liederen voor fase 3 van deze les.
KERNBEGRIPPEN	• Arrangement, arrangeren, articulatie, crescendo, decrescendo, dynamiek, forte, fortissimo, mezzo forte, mezzo piano, pianissimo, piano.

INTRODUCTIE

🕒 5 MINUTEN

U blikt terug op de vorige lessen door vragen te stellen aan de leerling over wat hij/zij geleerd heeft.

Daarna licht u in het kort de les toe:

- De leerling gaat in deze les een gedeelte van een bestaand lied zingen en daarbij oefenen met dynamiek: luid en zacht.
- Bij het zingen is het nodig om een stemtechniek en stembeheersing te hebben.

U maakt afspraken met de leerlingen over het bewaren van de orde. U geeft aan dat u de rol van dirigent heeft. Er worden gebaren afgesproken voor: start, stop, zacht en luid.

U voorziet een opwarming met de leerlingen door middel van een korte stemoefening.

KERN

🕒 50 MINUTEN

Fase 1 Opwarming

Volume

U licht de begrippen "crescendo" en "decrescendo" toe en past die op een speelse manier toe met geluiden uit de natuur, zoals water, wind, dieren. U kunt eventueel de volumeknop van een radio gebruiken om de begrippen te illustreren.

Dynamiek in percentages

U geeft de volgende instructies aan de klas:

- *Bepaal wat 20% van de klas is.*
- *Bepaal wat 20% van het volume zal zijn.*
- *Spreek af hoe 20% volume zichtbaar te maken. Het onderscheid moet duidelijk zijn tussen wie wel en geen geluid maakt.*

Vervolgens geeft u aan wat 20%, 40%, 60%, 80% en 100% van het volume is.

Fase 2 Techniek

U nodigt de klas uit om rechtop te staan. U doet de onderstaande technieken voor en de leerlingen doen u na:

Ademsteun

Ademsteun is bedoeld om de stroom van lucht te controleren door de spieren rond de navel en de rug te controleren. U doet het volgende voor en geeft de opdracht aan de leerling om mee te doen:

- Ontspannen rechtop staan.
- Handen rond de navel. Adem in: je buik komt omhoog. Adem uit: je buik gaat naar omlaag, die wordt leeg. Denk aan het leeglopen van een ballon. De rugspieren zijn ook actief en controleren de rechte houding.

Hierna wordt de techniek toegepast door een bekend lied te zingen met de leerlingen.

Articulatie (uitspraak)

Wanneer de leerling de ademsteun onder de knie heeft, geeft u aan dat articulatie ook belangrijk is bij stemtechniek en stembeheersing. U kunt hierbij gebruik maken van de volgende aandachtspunten rond articulatie:

- Klinkers gericht produceren door alle klinkers in een o-mondvorming te zingen. Bij een lied met klinkers, bijvoorbeeld "Awara's", kunt u deze techniek toepassen.
- Let op de lengte van de medeklinkers. De medeklinkers mogen niet te lang duren, zoals bijvoorbeeld het geval is bij "God zij met ons Ssssuriname!"

TIP

Voorstel lied: "Hum Sab Surinami Hai" of "Het Surinaams Volkslied".

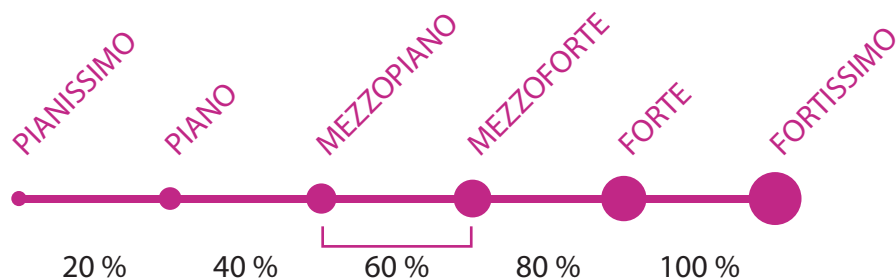
Dynamiek

Ten slotte koppelt u alle begrippen van de dynamiek (pianissimo tot fortissimo) aan de volumepercentages, die in de eerste fase aangeleerd zijn (zie Afbeelding 1).

Afbeelding 1. Begrippen van de dynamiek van zacht naar luid.

De leerling heeft geoefend met 20%, 40%, 60%, 80% en 100%. Zoals u kunt zien in Afbeelding 1, zijn er zes begrippen voor dynamiek die in deze les gebruikt worden. Deze zes begrippen passen dus niet precies bij de vijf groepjes van 20%. Om de les praktisch te houden, kunt u de begrippen 'mezzopiano' en 'mezzoforte' als één categorie zien (zie Afbeelding 2).

Afbeelding 2. Begrippen van de dynamiek gekoppeld aan percentages.

Zing met de leerlingen een kort lied, waarbij u oefent met zacht en luid. Laat elke leerling ten minste één keer in het lied aan de beurt komen.

Fase 3 Eigen werk en toonmoment

U verdeelt de klas in groepjes. U geeft aan elke groep een fragment (gedeelte) van een lied. U geeft aan, dat de leerling met zijn groep in het liedfragment de aangeleerde technieken uit deze les moet gaan toepassen:

- Rechtop staan.
- Ademsteun.
- Dynamiek (denk aan crescendo, decrescendo, pianissimo, piano, mezzo piano, mezzo forte, forte en fortissimo).

U geeft de leerling de opdracht om met hun groep te oefenen om het lied te presenteren. Leerlingen verdelen zelf hun groepje met behulp van percentages, om hun volume te kunnen regelen.

U loopt langs de verschillende groepen om te ondersteunen, waar nodig.

U herhaalt de eerdere gemaakte afspraken rond orde in de klas.

Bij de presentatie geeft u aan, dat er een aantal spelregels gelden. U licht deze toe:

- De leerlingen uit elke groep presenteren hun fragment aan de rest van de klas. De overige leerlingen observeren.
- Na de presentatie licht de groep toe welke percentages ze in hun fragment geïntegreerd hebben om de dynamiek in het lied te brengen en op welke manier ze dit deden.
- De leerlingen uit andere groepjes geven feedback op het muziekstuk en de technieken. Daarna vult u de feedback aan, indien nodig.

AFSLUITING

🕒 5 MINUTEN

Aan het einde van de les reflecteert u op de ervaring van de leerling door de volgende vragen te stellen:

- *Wat heb je geleerd?*
- *Waar heb je aan gewerkt?*
- *Wat heeft indruk op je gemaakt?*
- *Welke muzikale begrippen heb je geleerd?*

Samen musiceren

ONDERZOEKSVRAAG	Hoe bereken ik muzikale breaks en ritmische patronen?
LESDOELEN	De leerling is in staat om: • een eigen ritmisch patroon te creëren op een kinderlied met verschillende instrumenten of geluiden, met behulp van instructies van de leerkracht. • samen te werken met zijn groep aan het ontwerpen van een ritmisch patroon en hulp aan te bieden indien nodig. • zijn persoonlijke mening te geven en keuzes te beargumenteren, die hij voor zijn werk heeft gemaakt.
MATERIAAL	• Muziekinstrumenten zoals stokken, claves of trommels. • Zelfgemaakte muziekinstrumenten. • Maracas
VOORBEREIDING	• U leest de begrippenlijst om te weten wat de muzikale begrippen en technieken inhouden.
KERNBEGRIPPEN	• Break, cue, musiceren, ritmisch patroon.

INTRODUCTIE

⌚ 5 MINUTEN

U toetst de kennis van de eerste drie lessen aan de hand van de volgende vragen:

- *Wat heb je onthouden van de vorige lessen?*
- *Wat is een maat?*
- *Hoe bereken je 50% van het volume?*

U herhaalt een oefening uit de derde les om de stembanden op te warmen.

KERN

⌚ 50 MINUTEN

Fase 1 Opwarming

U laat de leerling ervaren wat het belang van een *cue* is.

U laat de leerlingen in een kring zitten en speelt een eenvoudig ritmisch patroon. Geef aan dat de leerlingen aandachtig moeten luisteren.

Daarna nodigt u de leerling uit via een teken (*cue*) om het patroon exact mee te spelen met *body-percussie*, zonder te zingen.

Vervolgens geeft u een tweede *cue* om te stoppen met spelen (*break*).

U zingt na de break "Vader Jacob" en u geeft opnieuw een *cue*, zodat de leerlingen meezingen en -spelen.

U geeft een laatste *cue* voor het einde van de opwarming.

TIP

Afhankelijk van het niveau van de klas kunt u het niveau van het kinderlied kiezen, bijvoorbeeld "Faya sitong" of "Kalebas".

Fase 2 Techniek

In deze fase geeft u de leerling aan wat nodig is om te musiceren en wat een *break* en een *cue* zijn.

U stelt de vraag: *Wat hebben we zo net gedaan bij het eerste deel van de les?* U inventariseert de antwoorden.

U legt uit, dat er bij het maken van muziek verschillende afspraken zijn, die gebruikt kunnen worden. Deze afspraken gaan over hoe muziek gemaakt kan worden. Het gaat om samen dingen doen, bijvoorbeeld:

- Taken verdelen: wie speelt wat of wie zingt wat?
- Signalen afspreken, die ervoor zorgen dat de muzikanten op elkaar kunnen inspelen
- Naar elkaar luisteren.
- Oogcontact maken.

U legt uit wat een *break* en een *cue* zijn.

- Een *break* is een rust tijdens het zingen.
- Een *cue* is het teken dat wordt gebruikt om een liedje te starten of te stoppen.

U legt uit hoe een *break* werkt:

- Een *break* komt na een afgesproken aantal maten en met behulp van een *cue*. U neemt een tekst op muziek mee, zodat de leerlingen dat kunnen ervaren. U kunt bijvoorbeeld de tekst "Faya sitong" of "Kalebas" gebruiken.
- Een *break* kan op verschillende manieren plaatsvinden bijvoorbeeld door middel van stilte, een ritmisch patroon of een woord uitschreeuwen.
- U kiest een lied en demonstreert waar u de *break* en de *cue* voordoet of laat plaatsvinden.
- U geeft aan, dat de leerlingen samen het ritmische patroon moeten componeren. Het tempo mogen ze zelf bepalen. Ook mogen de leerlingen zelf bepalen waar de *break* komt, hoe lang deze duurt en hoe deze er uit ziet (bijvoorbeeld een rust, geluid of geroep).
- U motiveert de leerlingen om samen te beslissen wanneer ze de *break* willen plaatsen, hoelang de *break* duurt en wat de *break* zal zijn.
- U stimuleert de leerlingen onderling om te bepalen wie de *cue* voor de *break* aangeeft.

U loopt enkele gemaakte afspraken met de leerlingen na:

- Begin en eindig samen.
- Let op het volume bij het zingen en spelen.
- Let op de afgesproken *cue*.

TIP

Om de leerlingen te motiveren geconcentreerd mee te tellen naar de *break*, kunt u er een spelletje van maken. Bijvoorbeeld: "Speel je door tijdens de *break*, dan ben je *uit*."

TIP

Om het begrip *cue* uit te leggen, neemt u de dirigent als voorbeeld. Hij geeft cues, zodat anderen weten dat het muziekstuk een begin en eind heeft.

Fase 3 Eigen werk en toonmoment

In deze fase experimenteert de leerling met musiceren.

U verdeelt de klas in vier groepen en u geeft de groepen de opdracht om een kinderliedje te kiezen, waarop ze een ritmisch patroon zullen ontwerpen.

U licht toe, dat de leerlingen bij het ontwerpen gebruik maken van:

- Een *break*.
- Dynamiek. Leerlingen werken hierbij met percentages.

U geeft de leerlingen de opdracht hun afspraken voor hun muziekstuk op te schrijven. Daarna laat u de leerlingen in de groep hun muziekstuk oefenen. U observeert en coacht waar nodig.

Toonmoment

U organiseert dat de leerlingen in elke groep hun gekozen muziekstuk voorin de klas presenteren, rekening houdend met de aangeleerde technieken van musiceren in deze les en eerdere lessen.

Telkens aan het einde van een presentatie, geeft u de rest van de klas de gelegenheid om vragen te stellen en feedback te geven op de presentatie, conform de gemaakte afspraken.

U geeft als laatste specifieke feedback op de toepassing van het musiceren in het algemeen, de *break* en de dynamiek. U kunt bijvoorbeeld denken aan:

- 1) Hoe ziet de *break* eruit?
- 2) Hoe hebben de leerlingen met percentages gewerkt?

U geeft complimenten en tips waar nodig.

AFSLUITING

🕒 10 MINUTEN

U laat de leerlingen in een kring zitten en gaat met hen in gesprek. U blik samen met hen terug op de les en vraagt:

- Wat heb je opgemerkt tijdens de les?
- Wat heb je gedaan?
- Wat heb je geleerd?

U geeft de leerling de instructie om zijn/haar opgeschreven notities in zijn/haar portfolio te schrijven.

ONDERZOEKSVRAAG	Hoe bereken ik muzikale breaks en ritmische patronen?
LESDOELEN	De leerling is in staat om: • in het eigen groepje ritmische patronen te creëren met een break. • te experimenteren met herhaling, contrast en variatie. • een taakverdeling te maken voor de groep en zich hieraan te houden. • samen te werken aan een gezamenlijk muzikaal kunstwerk. • de gemaakte keuzes voor het gezamenlijk muzikaal kunstwerk (inclusief break), te beargumenteren.
MATERIAAL	• Muziekinstrumenten zoals stokken, claves of trommels. • Papier als muziekinstrument (reeds gebruikt indien nodig).
VOORBEREIDING	• U leest de begrippenlijst om te weten wat de muzikale begrippen en technieken inhouden. • Indien mogelijk voorzien in verschillende ruimtes waar de verschillende groepen kunnen oefenen.
KERNBEGRIPPEN	• Arrangement, break, cue, contrast, dynamiek, herhaling, variatie.

INTRODUCTIE

⌚ 5 MINUTEN

U blikt terug op de leerinhoud van de eerste vier lessen door vragen te stellen over wat de leerling geleerd heeft. Vervolgens licht u de inhoud van Les 5 en 6 toe. In de vijfde les staat het uitwerken van een zelfgemaakt muziekstuk centraal. Dit doen de leerlingen in groepjes. In de zesde les presenteren de leerlingen wat in de vijfde les is uitgewerkt.

KERN

⌚ 45 MINUTEN

Fase 1 Opwarming

U start met de voorbereiding door middel van stemoefeningen. U geeft eerst klassikaal instructies, zodat de leerlingen daarna in groepen aan de slag kunnen met het eigen werk.

U verdeelt de klas in groepjes van drie tot vijf leerlingen.

- U vraagt de leerlingen om hun stem vijf minuten lang zelfstandig op te warmen.
- U instrueert de leerlingen om verschillende patronen en *breaks* te bedenken/berekenen. De leerlingen mogen daarbij minstens twee van de verschillende elementen kiezen die behandeld zijn in de lessen (ritmisch patroon, zingen/rappen, *body-percussie*, verschillende instrumenten gebruiken, dynamiek, *break*, *cue* en dynamiek met percentages).
- U vraagt de leerlingen om daarna de rollen en taken te verdelen voor de presentatie. Ook de leerling die de *cue* aangeeft, maakt muziek.

TIP

U inspireert leerlingen om verder na te denken en creatiever te zijn door suggesties te geven tijdens het ontwerpproces.

TIP

Laat de groepen verspreid werken. Buiten het leslokaal is een optie.

U verdeelt de klas in groepen van drie tot vijf leerlingen. U laat de leerlingen aan de slag gaan met de volgende regels:

- De leerlingen stellen elkaar vragen over hun wensen.
- De leerlingen beslissen samen over wat ze gaan doen.
- Alle afspraken worden door de leerlingen genoteerd, waaronder het berekenen van de *break*.

U assisteert waar nodig, bewaakt de tijd en loopt rond om ervoor te zorgen dat de leerlingen rekening houden met contrast (dynamiek en percentage), variatie en improvisatie.

U vraagt de leerlingen tijdens het coachen om hun keuzes te verantwoorden.

Fase 2 Techniek

De leerlingen krijgen tijd om een korte presentatie voor te bereiden.

U vertelt de leerlingen om te letten op:

- het verloop van de presentatie (volgorde).
- de opstelling in de ruimte (bijvoorbeeld kijken naar waar ze staan, zodat ze met elkaar kunnen communiceren).
- het maken van een checklist voor benodigde materialen.

U ziet er op toe, dat iedereen zijn verantwoordelijkheid neemt, zich aan de tijd houdt voor de presentatie (de presentatie duurt maximaal vier minuten) en de afgesproken taken vervult.

U let in deze fase vooral op de orde van de klas.

Fase 3 Eigen werk en toonmoment

U geeft de leerlingen de opdracht om een kort gedeelte van hun presentatie uit te voeren aan de hand van de technische doorloop.

U motiveert de andere leerlingen (toeschouwers) om te observeren aan de hand van de verschillende elementen die ze hebben geleerd (ritmisch patroon, zingen/rappen, *body-percussie*, verschillende instrumenten gebruiken, dynamiek, *break*, *cue* en dynamiek in percentages).

Na de presentatie vraagt u aan de klas: "Welke tops heb je voor de groep?". Vervolgens vraagt u: "Welke tips heb je voor de groep?". U stimuleert de leerlingen constructieve feedback te geven, zodat de leerlingen meer inzicht krijgen in wat hun sterke punten en ontwikkelpunten zijn. Vervolgens geeft u zelf aanvullende feedback. De groepen maken notities van de feedback.

U coacht de leerlingen in groepjes om te reflecteren op hun eigen ervaring. Leerlingen benoemen hun sterke punten en verbeterpunten die ze in deze les hebben laten zien.

U geeft de groepen kort de gelegenheid hun muzikale kunstwerken aan te passen aan de hand van de tips van de klas.

U geeft als **huiswerkopdracht** aan de leerlingen na te denken over verschillende locaties waar zij de volgende les kunnen presenteren.

Daarna kunnen de leerlingen de opdracht en hun notities opbergen in hun portfolio.

Presentatie

ONDERZOEKSVRAAG

Hoe bereken ik muzikale breaks en ritmische patronen?

LESDOELEN

De leerling is in staat om:

- in een groep muziek te maken en daarbij muzikale herhaling, contrast en variatie te gebruiken bij de presentatie.
- samen met medeleerlingen een muzikaal kunstwerk te presenteren.
- geconcentreerd en aandachtig te presenteren.
- de eigen muzikale kwaliteiten en die van anderen te herkennen.
- op een constructieve manier feedback te geven op het werk van medeleerlingen.

MATERIAAL

- Eventueel muziekinstrumenten zoals stokken, claves of trommels, eigen gemaakte muziekinstrumenten.
- Decoratiemateriaal om de ruimte in te richten.
- Papier als muziekinstrument (reeds gebruikt indien mogelijk).

VOORBEREIDING

- U denkt zelf reeds na over mogelijke locaties om het muziekwerk te presenteren.
- U zorgt ervoor dat de benodigde materialen op tijd in de ruimte aanwezig zijn.

INTRODUCTIE

🕒 5 MINUTEN

U blikt terug op de leerinhoud van alle vorige lessen door vragen te stellen over wat de leerlingen geleerd hebben. U vraagt hun of ze vragen hebben. Vervolgens geeft u aan wat er zal gebeuren in deze zesde les.

KERN

🕒 50 MINUTEN

Fase 1 Opwarming

U geeft de leerlingen de opdracht om zich zelfstandig op te warmen.

U laat vervolgens de leerlingen discussiëren over waar ze hun werk zullen presenteren.

Fase 2 Techniek

U geeft de leerlingen de gelegenheid om de ruimte in te richten en te decoreren, indien nodig.

U geeft een teken wanneer de leerlingen zich gereed mogen maken voor de presentatie.

Fase 3 Eigen werk en toonmoment

U observeert terwijl:

- de groepen hun werk presenteren aan elkaar (publiek).
- de andere leerlingen de presentaties observeren aan de hand van de verschillende elementen die ze hebben geleerd (ritmisch patroon, zingen/rappen, *body*-percussie, verschillende instrumenten gebruiken, dynamiek, *break*, *cue* en dynamiek in percentages).
- de groepen vertellen hoe ze aan de slag zijn gegaan.
- de medeleerlingen feedback geven.

TIP

U kunt ook leerlingen uit andere klassen uitnodigen of hun ouders en buurtgenoten.

U zorgt ervoor dat deze fase vlot verloopt.

AFSLUITING

⌚ 5 MINUTEN

U zit met de leerlingen in een kring en evalueert het proces door vragen te stellen:

- *Wat heeft indruk op je gemaakt de afgelopen lessen en waarom?*
- *Wat heb je ontdekt bij jezelf?*
- *Op welke manier heb je kunnen rekenen in muziek in de afgelopen lessen?*
- *Wat vond je het leukste van wat je hebt geleerd?*
- *Wat kun je nog meer berekenen in muziek?*

BIJLAGE 1 BEGRIPPENLIJST

Articulatie	Uitspraak. Hoe de lippen, tong, kaak en het gehemelte gebruikt worden om goed en duidelijk te spreken of zingen.
Arrangement	Een bewerkt muziekstuk.
Arrangeren	Het anders bewerken van een oorspronkelijk muziekstuk.
Body-percussie	Het lichaam of lichaamsdelen gebruiken als slaginstrument; zoals klappen op de dijen, klappen met de handen, stampen.
Break	Het inlassen van stilte of een ander patroon dan voorheen binnen een muziekstuk. Na een <i>break</i> gaat men door met het voorgaande patroon.
Componeren	Het maken van een muziekstuk waarbij een leerling de structuur ervan bepaalt.
Contrast	Duidelijk verschil (luid/zacht, lang/kort).
Crescendo	Geleidelijk luider worden.
Cue	Een voorheen afgesproken teken, waarmee wordt aangegeven dat een bepaalde actie gedaan moet worden.
Decrescendo	Geleidelijk zachter worden. Ook bekend als <i>diminuendo</i> .
Dynamiek	Verschil in volume binnen een muziekstuk of fragment.
Forte	Luid.
Fortissimo	Heel luid.
Herhaling	Iteratie, terugkeer.
Improviseren	Iets bedenken en dit ten uitvoer brengen.
Maat	Het indelen van muziek in stukken van een gelijk aantal tellen.
Maatsoort	Een categorie van maat in een muziekstuk dat wordt aangegeven als een breuk. Bij de maatsoort 2/4 geeft de teller (2) aan hoeveel tellen er in een maat zijn. De noemer (4) geeft aan dat een kwartnoot één tel duurt.
Mezzo forte	Middelmatig luid.
Mezzo piano	Middelmatig zacht.
Musiceren	Het samen uitvoeren van een muziekstuk.
Piano	Zacht.
Pianissimo	Heel zacht.
Ritme	Een kenmerkend patroon van beweging of geluid.
Ritmisch patroon	Een ritme dat zich herhaalt.
Variatie	Het terugkeren van een muzikale expressie, die anders is dan het originele patroon.
Vierkwartsmaat	Een maat waarin steeds vier kwarten voorkomen. U kunt in deze maat steeds tot vier tellen.
Zin op ritme	Bij de verdeling van het woord in lettergrepen, het (woord)accent op de juiste lettergreep plaatsen en bij het klappen van de lettergrepen (klapritme) deze accenten ook laten horen. De lettergrepen van de woorden worden met het accent op de juiste lettergreep geklapt. Een woordenboek is een belangrijk hulpmiddel om woordaccenten te controleren.

DOMEIN MUZIEK

Schooljaar: _____

Naam leerling: _____

Leerkracht: _____

Ontwerpopdracht

Bereken muzikale breaks en ritmische patronen.

Duid aan met één van de volgende symbolen:

- +– matig: geef in de feedback aan hoe en wat de leerling kan doen om zich verder te ontwikkelen
- + voldoende: geef aan in de feedback wat de leerling voldoende beheerst
- ++ uitstekend: geef aan in de feedback wat de leerling in ruime mate beheerst

Doelen creërend vermogen

De leerling is vanuit een gevarieerd aanbod in staat om zijn/haar gevoelens, ervaringen en ideeën vorm te geven met behulp van kunstzinnige middelen

De leerling:	Beoordeling:
• kan bij het maken van muziek de vier fasen van het ontwerpproces toepassen (oriënteren, onderzoeken, experimenteren, reflecteren).	
• kan zelfstandig een muzikaal kunstwerk maken met de nodige kennis, vaardigheden en attitudes.	
• kan muziek creëren met materiaal uit de omgeving.	
• kan improviseren op muziek.	
Feedback op de ontwikkeling van de leerling:	

Doelen sociale competenties

De leerling is in staat om op verantwoordelijke wijze samen te werken bij alle ontwerpfasen en de presentatie daarvan.

De leerling:	Beoordeling:
• kan zich aan afspraken houden bij het musiceren.	
• kan samen met anderen muziekopdrachten uitvoeren.	
• kan in groep onderbouwde keuzes maken.	
• is in staat respect te tonen voor de mening van een ander.	
Feedback op de ontwikkeling van de leerling:	

Doelen presenteren

De leerling is in staat om op zijn/haar eigen manier te reflecteren op het eigen en ander-mans werk.

De leerling:	Beoordeling:
• kan reflecteren op de presentatie van een muzikaal kunstwerk.	
• kan een muzikaal kunstwerk samen met anderen presenteren in een bekende ruimte, voor een bekend publiek.	
• kan keuzes toelichten en beargumenteren die voor het gezamenlijk muzikaal kunstwerk werden gemaakt.	
• kan een verantwoordelijke houding aannemen tijdens presentaties.	
• kan constructieve feedback op het eigen werk ontvangen.	
• kan constructieve feedback geven op andermans werk.	
Feedback op de ontwikkeling van de leerling:	

Evaluatiekaart leerjaar 7

Aanbevelingen over de algemene voortgang:

THEMA

2

Dans

met integratie van het leergebied Aardrijkskunde

In Suriname is dans onlosmakelijk verbonden met de cultuur van de verschillende bevolkingsgroepen. Onze voorouders kwamen uit vele delen van de wereld en zij hebben hun eigen danscultuur meegenomen. Diverse dansvormen, zowel hedendaagse als traditionele, spelen een belangrijke rol op verschillende feesten, bij rituelen en bij religieuze gebeurtenissen. Dansliefhebbers van jong tot oud beoefenen dans als hobby op de vele dansscholen die Suriname rijk is. Er wordt onder andere les gegeven in klassieke dans, modern, contemporary, jazz, urban, latin, pentjak silat, bharatanatyam, kathak, marron en inheemse dansen.

Aangezien dans een essentiële rol kan spelen bij het ontwikkelen van 21^e-eeuwse vaardigheden, behoort het nu ook tot de voorgeschreven vakken in het basisonderwijs. Bovendien hebben jongeren al van nature veel creativiteit en expressie, bewegingsdrang en fantasie en kunnen ze in de lessen dans daarop verder worden aangesproken. Ook vaardigheden zoals discipline, doorzettingsvermogen, zelfvertrouwen, respectvol samenwerken en communiceren die bij dans aan bod komen, kunnen bijdragen aan een kansrijkere toekomst op persoonlijk vlak en in het beroepsleven.

OVER HET DOMEIN DANS

Naast het domein dans maken muziek, theater, beeldende vorming, cultureel erfgoed en media, onderdeel uit van Kunst- en cultuureducatie. Het domeinoverstijgend werken is in dans een basisgegeven. Denk bijvoorbeeld aan dansen op muziek, in specifieke kleding, op een bepaalde plaats, in een film of een verhaal. Inspiratiebronnen met sociaal maatschappelijke thema's en vraagstukken kunnen verbeeldend worden verwerkt in dansopdrachten. De leerling wordt in dans spelenderwijs geprikkeld om zich fysiek, mentaal, emotioneel en creatief te ontwikkelen. Hoe te dansen op bepaalde muziek is nieuw binnen het Surinaamse basisonderwijs. Het ervaren van dansplezier staat daarbij voorop. Door middel van dans wordt de verbeeldingskracht van de leerling aangesproken. De leerling ervaart dat je op ontelbare mogelijkheden aan creatief onderzoek kan doen.

LESSENREEKS DANS EN AARDRIJKSKUNDE

In deze lessenreeks geldt de volgende onderzoeksvraag als vertrekpunt:

Hoe dans ik een route in de plaats waar ik woon?

In dit domein wordt de verbinding gemaakt met het leergebied Aardrijkskunde. De leerlingen maken in deze lessenreeks kennis met verschillende manieren om een route te dansen en maken daarbij gebruik van ruimte, tijd en kracht. Hierbij gaat de leerling actief aan de slag met dans en integreert thema's en begrippen uit alle domeinen van KCE en het leergebied Aardrijkskunde. Belangrijke mondiale thema's (zoals duurzaamheid, de kracht van natuur en cultuur, flora, fauna, biodiversiteit, de schade aan het leefmilieu en ontbossing) krijgen bij het creëren van het eigen werk een rol van betekenis.

In het leergebied Aardrijkskunde is het thema over natuurlandschappen opgenomen. Hierin treft u informatie over het Amazoneregenwoud als grootste tropisch regenwoud op aarde aan. Ook in het leergebied Natuuronderwijs treft u informatie over het Amazoneregenwoud aan, bij het thema Milieu. De leerling heeft de mogelijkheid om opdrachten en thema's die zich in Aardrijkskunde afspelen op een eigen manier te uiten in dans. Uiteraard zijn de verbindingen met andere leergebieden en kunstvormen ook mogelijk.

De vraag "*Hoe dans ik Aardrijkskunde?*" vraagt, naast dansplezier, een open, nieuwsgierige, onderzoekende, experimenterende, oplossingsgerichte leerhouding om de verbinding te kunnen maken tussen beide leergebieden. Met dans als middel kunt u een creatief proces op gang brengen dat daarnaast het leren over Aardrijkskunde bevordert.

Ontwerpproces

De lessenreeks wordt opgebouwd volgens een ontwerpproces in vier fasen:

- 1 Oriëntatie
- 2 Onderzoek
- 3 Experiment
- 4 Reflectie

De bijbehorende vragen hebben in de eerste drie fasen betrekking op het verzamelen van informatie die een rol speelt bij het ontwerpen van het eigen werk, in dit geval een dans. De leerling wordt door u geactiveerd en gestimuleerd om daarbij zelfstandig verantwoordelijke keuzes te maken.

Door reflectie op het eigen werk wordt de leerling bewust gemaakt van zijn/haar leerervaring. De leerling ervaart dat het met zijn/haar dans iets kan vertellen over mondiale thema's en begrippen zoals duurzaamheid, de kracht van natuur en cultuur, biodiversiteit, de schade aan het leefmilieu, de ontbossing, burgerschap, veiligheid, milieu, en de zogenaamde basic life skills.

Het verantwoorden van gemaakte keuzes en het ontvangen van feedback bij de toonmomenten spreekt het zelfreflectief vermogen van de leerling aan, alsook het respecteren en waarderen van het werk van anderen. Het observeren van de door anderen gemaakte keuzes ontwikkelt het besef bij niet alleen de leerling, maar ook bij u, dat er meerdere oplossingen zijn voor één probleem.

De ontwerpopdracht voor leerjaar 7 luidt:

Maak een dans geïnspireerd op de route van huis naar school.

Indeling lessenreeks

Met als basis een specifieke ontwerpopdracht en een onderzoeksvraag ontwikkelt de leerling spelenderwijs gedurende een lessenreeks van 6 lessen zowel individueel als samen met medeleerlingen een dansidee voor zijn/haar eigen werk. De leerling bouwt stapsgewijs toe naar een eindpresentatie met het eigen werk, in een veilige en bekende leeromgeving, in klassenverband.

U vervult de rol van **gespreksleider, inspirator, expert, coach** en **bewaker van het proces en de tijd**. Deze rollen wisselen voortdurend. Tijdens de lesopbouw bouwt u deze rollen bewust af, zodat de leerling steeds meer de verantwoordelijkheid heeft over zijn/haar eigen kunnen.

De lessen 1 tot en met 5 zijn voornamelijk procesgericht. Vanaf Les 5, de generale presentatie, vervult u voornamelijk de rol van coach en bewaker van het proces en de tijd. Het uiteindelijke doel is dat u in Les 6, bij de eindpresentatie, alleen nog een coachende rol heeft.

De danslessen zijn opgebouwd rondom de danselementen, namelijk:

- Les 1 De ruimte
- Les 2 De tijd
- Les 3 Kracht
- Les 4 Variëren met ruimte, tijd, kracht
- Les 5 De generale presentatie
- Les 6 De eindpresentatie

Danselementen en begrippen

Ruimte, tijd en kracht zijn de basisdanselementen die ongelimiteerd toegepast kunnen worden om tot creatieve eigenzinnige dansvariaties te komen. U kiest bij aanvang van de lessenreeks per les één danselement met enkele begrippen die in de les centraal staan (zie hiervoor Bijlage 1). In de opbouw van de lessenreeks en afhankelijk van het dansniveau en de mogelijkheden van de leerlingen kunnen zij worden uitgedaagd om de danselementen op verschillende manieren te combineren en te variëren.

De basisbegrippen uit het leergebied Aardrijkskunde die via dans worden onderzocht, zijn: bevolkingsdichtheid, bevolkingsspreiding, dichtbevolkt, dunbevolkt, bevolkingsgroei, flora, fauna, natuur en cultuur.

Dans richt zich in het curriculum niet op één specifieke dansstijl of danstechniek. De leerling wordt echter uitgedaagd zijn/haar eigen dans te ontwikkelen op muziek in het algemeen. Er wordt telkens uitgegaan van een thema waarbij persoonlijke expressie centraal staat. Er is daarbij ruimte voor elke culturele dansstijl die Suriname rijk is. U zal merken dat de benamingen van dansoefeningen soms in het Engels of het Frans worden benoemd. Het gaat daarbij telkens om internationaal erkende danstermen. Bij andere dansen die specifiek aansluiten bij de verschillende culturen in ons land, komen de termen voor in het Nederlands of Sranan.

Lesopbouw

Iedere dansles heeft de volgende opbouw:

Introductie

Elke les start met een introductie waarbij u een inschatting maakt over de actuele beginsituatie en de voorkennis van de leerlingen. U gaat na wat ze weten over de ontwerpopdracht, de onderzoeksvraag en het onderwerp van de les.

U bent in de rol van gespreksleider en voert een interactief gesprek. U stelt vragen om inzicht te krijgen in hetgeen de leerlingen (al) weten. Doorvragen is hierbij belangrijk. Uw communicatieve vaardigheden (verbaal en non-verbaal) worden ingezet.

Er kan ook gekozen worden voor een interactief spel. U kunt ook gesloten vragen stellen waarop de leerlingen spelenderwijs direct dienen te reageren volgens de door u aangegeven instructie.

Kern

De kern van de dansles vindt plaats in drie fasen: een opwarming, danstechnische oefeningen en eigen werk.

• Fase 1: opwarming/voorbereiding

Hierbij is het de bedoeling lichaam en geest op een fysieke en creatieve manier af te stemmen op wat er zal komen. Daarbij wordt achter elkaar met zo min mogelijk onderbrekingen bewogen om adequaat voorbereid te zijn op de les.

Een geschikte opwarming bestaat uit eenvoudige oefeningen (geen techniek) die gemakkelijk te doen en te onthouden zijn en waarbij het hele lichaam aan bod komt.

U bedenkt eenvoudige dansoefeningen met improvisatieopdrachten waarbij de leerling in staat is om vrij en direct te reageren. U danst actief en enthousiast mee gebruikmakend van verbale en non-verbale instructies. U geeft richtlijnen met hulpteksten en aandachtspunten, klanken en geluiden op het ritme van de muziek. U gebruikt daarbij energieke muziek en actieve dansbewegingen om de leerlingen te helpen zich direct actief te richten op de les.

Enkele warming-up activiteiten zijn:

- Verschillende danspassen in voortbeweging, zoals walks, jogging, hopping.
- Losmaken en cirkelen van verschillende lichaamsdelen: hoofd, schouders, borstkast, bekken, heupen, benen, armen, voeten, handen.
- Losmaken en cirkelen van het bovenlichaam: rug, romp, bovenlichaam, met of zonder meebewegen van armen en benen.

Vanuit de rol van inspirator danst u enthousiast samen met de leerlingen.

U houdt het gemakkelijkste overzicht op de groep vanuit een kringopstelling. Iedereen kan elkaar goed zien en stimuleren om als groep actief mee te doen.

Het wordt een extra stimulans als u leerlingen betreft als mede inspirator, in het vrij en speels dansen, door ook hun bewegingen over te nemen.

• Fase 2: danstechniek

Na de opwarming komt het lesonderdeel danstechniek aan bod, met aandachtspunten voor hoe je precies beweegt. Het bewust ontwikkelen van **vormzuiverheid**, **kracht**, **stretch**, **souplesse** en **coördinatie** kan blessures voorkomen.

Vanuit de rol van expert hanteert u de werkvorm demonstreren ofwel: voordoen-nadoen. Eventueel kan een leerling op uw aanwijzing de oefening demonstreren. De dansoefening wordt gedemonstreerd met exacte instructies, aanwijzingen en aandachtspunten voor het juist plaatsen van een specifieke dansbeweging in de gewenste danskwaliteit.

De leerlingen observeren de demonstratie. U geeft aan wanneer de leerlingen aan de beurt zijn om de oefening na te doen.

Danstechnische oefeningen worden staand, liggend, alsook door de ruimte voortbewegend aangeboden. U geeft daartoe dansmateriaal, gericht op danskwaliteit om de aangeleerde danstechniek met dansgevoel tot uiting te brengen. Bij het vastleggen van een danscombinatie wordt het thema van de les duidelijk en ook de cognitie, het zogenaamde bewegingsgeheugen, aangesproken.

Voorbeelden van danstechnische oefeningen zijn:

- Staande oefeningen: ontwikkelen van de juiste lichaamshouding door veren/bouncen, opstrekken, versterken en soepel maken van verschillende spiergroepen, in verschillende voetposities (parallel voor beginners/ turned out voor gevorderde leerlingen).
- Afrollen en oprollen van het lichaam.
- Balans houden (evenwicht).
- Ademhalingsoefeningen, met en zonder meebewegen van de armen naar hoog-adem in en naar laag-adem uit.
- Grond oefeningen vanuit verschillende uitgangsposities, zoals frogsit, tailersit, butterfly sit, jazz split, front lay and back lay, bottom sit, hand and knees, handstand.
- Danscombinaties door de ruimte: aanspreken van het bewegingsgeheugen en fysieke conditie met variaties aan danspassen en choreografieën.

• Fase 3: eigen werk en toonmoment

Deze fase staat voor het experimenteren met de aardrijkskundige begrippen en dans-elementen. De leerlingen bereiden zich voor op een toonmoment.

Voornamelijk in de rol van coach en bewaker van de tijd begeleidt u de leerlingen door het ontwerpproces. U daagt de leerlingen uit om zelfstandig aan de slag te gaan bij het improviseren. U ziet toe dat de dans-elementen **ruimte**, **tijd** en **kracht** creatief worden toegepast en naar vermogen worden gevarieerd. U geeft technieken mee om creatief verder te onderzoeken welke bewegingsmogelijkheden er zijn in relatie tot de ontwerpopdracht.

De reflectie van de leerling wordt aangesproken.

U nodigt leerlingen uit om de fantasie en verbeeldingskracht aan te spreken. U stelt prikkelende vragen die te maken hebben met de onderzoeksvraag. De vragen zijn gebaseerd op de '5 W's' en 'Hoe'.

- Waar speelt jouw dansidee zich af?
- Wie ben je op die plaats?
- Wat doe je, wat gebeurt er?
- Wanneer gebeurde dat?
- Waarom gebeurde het?
- Hoe ga je dat oplossen?

Het toonmoment is voornamelijk bedoeld om door de kijkervaring van het eigen werk, en dat van anderen, en het reflectief vermogen zichzelf actief verder te ontwikkelen. Het kunnen verantwoorden van de gemaakte keuzes, feedback geven en ontvangen, het waar-deren en respecteren van andere dansideeën, worden bij de toonmomenten geoefend.

Afsluiting

In de rol van gespreksleider blikkt u tijdens de afsluiting van de les samen met de leerlingen terug op de leerervaringen. De cooling-down zorgt ervoor dat de leerling fysiek en mentaal door kan naar andere bezigheden van de dag. Opgedane leerervaringen en inzichten worden met elkaar gedeeld. Ter afronding van de les wordt het lichaam afgekoeld en gericht op mentale rust en focus. U kunt bij elke les dezelfde oefeningen doen. Bijvoorbeeld:

- af-/oprollen (ruggengraat)
- voeten/enkels draaien
- schouders losmaken

Ten slotte kunt u eventueel vooruitblikken op de volgende les en de leerling een huiswerk-opdracht meegeven ter voorbereiding.

Dans en het belang van muziek

Muziek speelt een belangrijke rol in de dansles om de bewegingskwaliteiten te ondersteunen. Kennis hebben en toepassen van meerdere muzikale stijlen en maatsoorten kunnen inspireren en mogelijkheden aanboren voor vernieuwende choreografieën en danscomposities. Bij muziek met tekst is het belangrijk dat u let op de betekenis van wat er wordt gerapt of gezongen. Past de muziek bij de leeftijd van de leerlingen?

Het tempo en de muziekstijl zijn belangrijk om het doel van de opwarming en cooling-down te bereiken. Livemuziek draagt bij aan de interactie en wederzijdse directe beïnvloeding. De gewenste kwaliteit of intentie van dans en muziek kan in samenhang worden versterkt.

U kunt zelf ook kleine percussie muziekinstrumenten gebruiken, bijvoorbeeld stokjes voor het aangeven van accenten.

Beats Per Minute (BPM) is een manier om het tempo van de muziek te bepalen. 100-120 BPM en hoger is geschikt voor een energieke opwarming. Voor de cooling-down geldt uiteraard een veel lager tempo, namelijk 60-80 BPM.

Differentiatie

Differentiatie kan in de vorm van verlengde instructie van eenvoudig naar complex of omgekeerd. Verlengde instructies hebben in dit domein als doel om meer of minder uitdaging aan te bieden.

Een danspas complexer of eenvoudiger maken, kan door het wel of niet toevoegen van arm- en beengebaren, draaien, sprongen en vloergebruik.

Van solo-opdrachten naar groepsopdrachten

In een solo-opdracht wordt het duidelijk wat de leerling zelf kan en welke ideeën hij/zij heeft. Om een gemaakte solo later te verwerken in een groepsopdracht worden de communicatieve vaardigheden en het reflectief vermogen van de leerling aangesproken. Het samen dansen of groepswork spreekt de sociale vaardigheden aan aangezien de leerlingen samen tot een overeenkomst moeten komen.

LESDOELENOVERZICHT

De volgende hoofddoelen staan centraal in deze lessenreeks:

De leerling is in staat om:

- vanuit een gevarieerd aanbod om zijn/haar gevoelens, ervaringen en ideeën vorm te geven met behulp van kunstzinnige middelen.
- op verantwoordelijke wijze samen te werken bij alle ontwerpfasen en de presentatie daarvan.
- op zijn/haar eigen manier te reflecteren op het eigen en andermans werk.

Per les zijn doelen weergegeven, die de hoofddoelen ondersteunen. De competenties die de leerlingen verwerven, zijn ingedeeld in drie categorieën, namelijk creërend vermogen, sociale competenties en presenteren.

Competenties		Lesdoelen De leerling:
Les 1	Creërend vermogen	• onderzoekt het aspect ruimte vanuit 6 tot 8 begrippen vanuit het domein Dans en het leergebied Aardrijkskunde.
	Sociale competenties	• gaat op basis van zijn/haar dansidee in gesprek.
	Presenteren	• toont een danssolo van 30 seconden tot 1 minuut en vertelt voorafgaand wat er te zien zal zijn.
Les 2	Creërend vermogen	• onderzoekt het aspect tijd vanuit 6 tot 8 begrippen vanuit het domein Dans en het leergebied Aardrijkskunde.
	Sociale competenties	• luistert met interesse naar andere ideeën.
	Presenteren	• toont een danssolo van 1 minuut en vertelt na afloop wat er te zien was.
Les 3	Creërend vermogen	• onderzoekt het aspect kracht vanuit 6 tot 8 begrippen vanuit het domein Dans en het leergebied Aardrijkskunde. • experimenteert via dans.
	Sociale competenties	• observeert aandachtig de verschillende creaties tijdens toonmomenten.
	Presenteren	• toont een dansfrase in duo's en trio's van ongeveer 1,5 minuut en vertelt op welke manier kracht is verwerkt. • kan vertellen wat zijn/haar inspiratiebron was.
Les 4	Creërend vermogen	• kan met de aspecten ruimte, tijd en kracht variëren en daarbij Dans en Aardrijkskunde integreren.
	Sociale competenties	• overlegt over hoe ideeën samen te brengen tot één geheel.
	Presenteren	• vertelt over zijn/haar inzet bij het eigen werk.
Les 5	Creërend vermogen	• past de presentatie van het eigen werk zo nodig aan.
	Sociale competenties	• kan luisteren naar ideeën en argumenten van anderen.
	Presenteren	• voert een presentatie van een eigen werk van 3 minuten op. • kan gemaakte keuzes verantwoorden en toelichten.
Les 6	Creërend vermogen	• kan alle componenten die nodig zijn voor de eindpresentatie (danszin, muziek, opstelling podium en publiek) met elkaar verbinden.
	Sociale competenties	• toont respect en interesse voor andere presentaties.
	Presenteren	• presenteert het eigen werk met voldoende zelfvertrouwen. • geeft feedback op een constructieve manier en evalueert het geheel. • reflecteert over zijn/haar leerervaring.

De ruimte

ONDERZOEKSVRAAG	Op welke verschillende manieren gebruik ik de ruimte?
LESDOELEN	De leerling kan: • het aspect ruimte vanuit 6 tot 8 begrippen vanuit het domein Dans en het leergebied Aardrijkskunde onderzoeken. • op basis van zijn/haar dansidee in gesprek gaan. • een danssolo van 30 seconden tot 1 minuut tonen en voorafgaand vertellen wat er te zien zal zijn.
MATERIAAL	• Audioapparatuur • Muziekafspeellijst voor bij de verschillende opdrachten • Kleine percussie-instrumenten • Schrift/papier en potloden • Kaart, beeld- of videofragment met Surinaams landschap
VOORBEREIDING	U zorgt ervoor dat: • u de kernbegrippen heeft doorgenomen, zodat u ze paraat hebt tijdens de les. • u de werkvormen heeft geoefend. • u passende muziek heeft geselecteerd aan de hand van de lesinhoud. • u de tips van de les heeft gelezen (eventueel ook de tips uit de vorige lessen).
KERNBEGRIPPEN	• Danselementen met betrekking tot ruimte: – Richtingen: voor, zij, achter, diagonaal, cirkels – Vlakken: horizontaal, verticaal – Lagen: hoog, midden, laag – Vorm van het lichaam: hoekig, rondingen • Creërende aspecten: improvisatie, inspiratie, verbeelding en fantasie • Aardrijkskundige begrippen: bevolkingsdichtheid, bevolkingsspreading, dichtbevolkt, flora, fauna, natuur en cultuur

INTRODUCTIE

🕒 10 MINUTEN

U nodigt de leerlingen uit om in een U-vorm te gaan zitten. U peilt de beginsituatie van de leerlingen aan de hand van enkele vragen:

- *Wie danst er na schooltijd?*
- *Waar doe je dat en hoe vaak?*
- *Op welke muziek dans je graag?*

TIP

Let op dat verschillende leerlingen aan de beurt komen en dat er naar elkaar wordt geluisterd.

U geeft aan dat er in de lessen dans een verbinding wordt gemaakt met allerlei leergebieden, maar in het bijzonder met het leergebied Aardrijkskunde. Met dans op school leert de leerling creatief te onderzoeken wie hij/zij is en wat hij/zij kan. Dit door én alleen én samen te dansen en vervolgens hun eigen werk aan elkaar te presenteren.

Ten slotte rondt u het gesprek af en vraagt aan de leerlingen:
Kan je aardrijkskunde dansen? Zo ja, hoe? Zo nee, waarom niet?

U toont de kaart, het beeld of videofragment van Suriname om een route aan te wijzen die van plaats a naar b gaat. U vraagt: *Wat zie je allemaal onderweg? Bomen, bruggen, rivieren, bergen, flora en fauna, enzovoort? Hoe kan je wat je ziet, verbeelden in dans?*

KERN

⌚ 40 MINUTEN

Fase 1 Opwarming

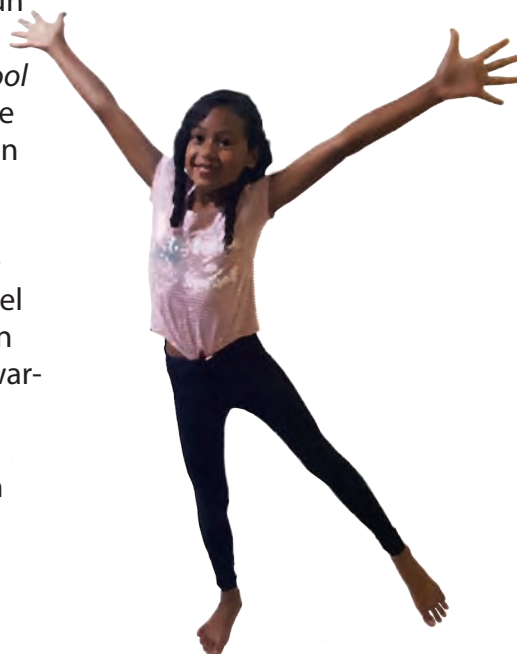
U vertelt het volgende aan de leerlingen: *De opwarming van deze les gaat over op welke verschillende manieren je kan dansen door de ruimte waar we ons nu bevinden. Jullie gaan improviseren met het danselement ruimte.*

U nodigt de leerlingen uit om op een eigen plek te gaan staan. U vertelt dat als ze muziek horen, dat ze gaan dansen op hun eigen manier door de ruimte. Voordat u de muziek opzet, stelt u de vraag: *Stel je voor dat je de route van huis naar school kan dansen. Hoe ziet jouw dansroute er dan uit?* Zo ervaren de leerlingen vanaf de start hoe je met dans aardrijkskunde kan verbeelden of laten zien.

Vanuit een actieve starthouding vertelt u de leerlingen hoe enthousiast met de opwarming te starten. U zorgt dat zoveel mogelijk delen van het lichaam (hoofd, armen, romp, benen en tot slot het hele lichaam) aan bod komen tijdens de opwarming.

Bij het opzetten van de muziek telt u af, zodat de leerlingen weten wanneer de opwarming start.

U danst samen met de leerlingen en inspireert hen om op verschillende manieren door de ruimte te bewegen en te improviseren met verschillende danspassen/vormen.

Actieve starthouding

TIP

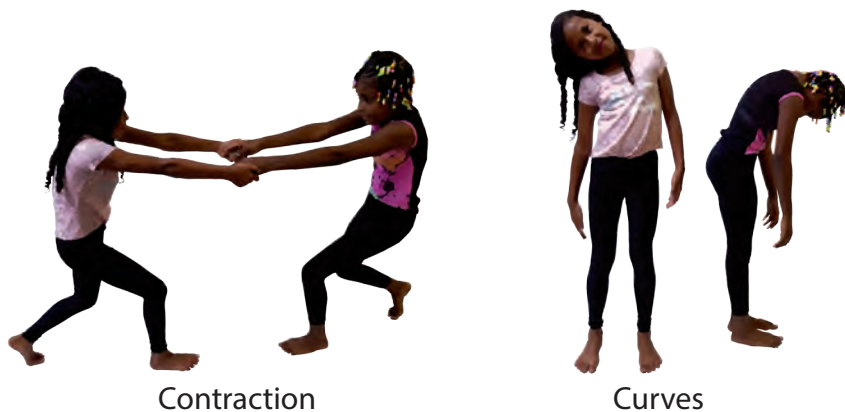
Gebruik energieke, activerende muziek (100 BPM), bij voorkeur instrumentaal. Instrumentale muziek geeft namelijk ruimte aan verschillende interpretaties en het dansgevoel van de leerling.

U geeft als inspiratie de begrippen van deze les bij het gebruik van de ruimte. U kunt bijvoorbeeld vragen om een bepaalde danspas op verschillende manieren (richtingen, lagen, vlakken, vormen) door de ruimte te dansen. Enkele voorbeelden zijn:

- *Hoe dans je richtingen/een route?* U noemt de begrippen: voor-zij-achter-diagonaal- cirkels.
- *Hoe dans je in lagen?* U noemt de begrippen: hoog-midden-laag.
Geef als beweegreden bijvoorbeeld onder een boom door of over een boomstronk heen springen.
- *Hoe dans je in vlakken?* U noemt de begrippen: horizontaal-verticaal, enzovoort.
Geef als beweegreden voorbeelden omhoogklimmen in een smalle buis of kruipen in een tunnel.
- *Hoe dans je met vormen in je lichaam?* U noemt de begrippen hoekig, rondingen (zoals curves, contractions)
Geef als beweegreden bijvoorbeeld een omgeving met veel muskieten, een bepaalde bevolkingsgroep, cultuur of oudere mensen.

TIP

U wijst een leerling als voorbeeld aan en vraagt overige leerlingen om zijn/haar danspas over te nemen.

U kunt kunstmatig de ruimte vergroten en verkleinen zodat de leerlingen het begrip bevolkingsdichtheid ervaren en ze de danspassen moeten aanpassen. Dit kunt u bijvoorbeeld doen door letterlijk aan te geven hoe klein of hoe groot de ruimte is. U vraagt tenslotte hoe je met dans, dichtbevolkt, dunbevolkt laat zien?

Fase 2 Techniek

Tijdens deze fase werkt u met de leerlingen rond de ontwikkeling van een juiste lichaamshouding met bewust gebruik van de ademhaling en het danselement ruimte.

U nodigt de leerlingen uit om versprongen te gaan staan in verschillende rijen.

Versprongen staan in verschillende rijen.

U toont vanuit de uitgangspositie: de eerste positie parallel. U plaatst de handen op de heupen en de voeten iets uit elkaar, op heupbreedte.

U vertelt daarbij dat het lichaamsgewicht goed verdeeld dient te worden over drie punten van de voet: de grote teen, de kleine teen en de hiel.

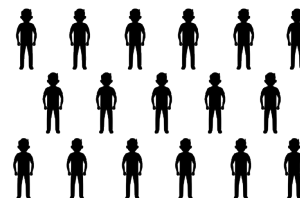
U buigt de knieën en veert/**bounced**, voor vier tellen en strekt vervolgens de knieën geleidelijk aan in vier tellen. U vertelt de leerlingen om deze dansoefening vier keer uit te voeren met de juiste lichaamshouding. Dezelfde oefening wordt herhaald in de tweede positie parallel, eventueel nu met armen zijwaarts gestrekt.

U loopt tussen de rijen door. U geeft regelmatig aandachtspunten mee ter verbetering van de techniek, de lichaamshouding in de juiste spierspanning en bewuste ademhaling.

TIP

De muziek voor de technieken aan te leren (65 BPM): bijvoorbeeld blues, r&b, soul ter ondersteuning van de danskwaliteit.

TIP

U kunt de aandacht van de leerlingen richten op een rechtopstaande lichaamshouding met verbeeldende hulpteksten. U zegt bijvoorbeeld:

- *Je hebt een boek op het hoofd en dat mag niet vallen.*
- *Boven op je hoofd, vast aan de kruin, zit je met een lange lijn vast aan het plafond.*
- *Je hebt een denkbeeldige muur achter je rug.*

TIP

Voor een correcte lichaamshouding kunt u bijvoorbeeld een leerling helpen het bovenlichaam rechtop te strekken, door een hand op de schouder en een hand op de onderrug te leggen.

U vraagt de leerlingen die op de voorste rij staan om naar achteren te lopen en vraagt aan alle andere rijen om een stap naar voren te doen. De tweede rij staat nu vooraan.

U geeft aan dat de oefening wordt uitgebreid en demonstreert het **afrollen** van het bovenlichaam. U vertelt dat je bij het afrollen start met de kin naar beneden. Daarna ga je wervel voor wervel opkrullen, waarbij de beweging begint en ook weer eindigt met het hoofd.

Uitbreiding van de dansoefening:

- 8 tellen afrollen: start met de kin naar beneden, rol af, het hoofd hangt op tel 8 zo laag als mogelijk beneden, dicht bij de knieën. De knieën zijn zoveel als mogelijk gestrekt.
- 4 tellen hangen en strekken met aandacht voor de ademhaling:
 - 2 tellen buigen van de knieën en inademen.
 - 2 tellen strekken van de knieën en uit ademen.
- 8 tellen wervel voor wervel oprollen naar boven in één vloeiende beweging. Bij de laatste tel is het hoofd weer rechtop, net zoals bij de start van de oefening.

TIP

U kan deze dansoefening ook variëren: 8 tellen worden 4 tellen en 4 tellen worden 2 tellen.

U vraagt de leerlingen die op de voorste rij staan om naar achteren te lopen en vraagt aan alle andere rijen om een stap naar voren te doen.

Fase 3 Eigen werk en toonmoment

U geeft de leerlingen de opdracht om zelfstandig een eerste dansroute van 30 seconden tot 1 minuut te ontwerpen. U vertelt de leerlingen: *Teken de route van huis naar school eerst op papier. Probeer het daarna fysiek uit.*

Moedig de leerlingen aan om in het ontwerpproces van een eigen dansroute, te experimenteren met vragen zoals:

- *Wat kom ik tegen, wat zie ik onderweg?*
- *Welke wegen/straten/sloten/rivieren zie ik?*
- *Zijn de straten breed of smal?*
- *Zijn er veel of weinig mensen?*

TIP

De route op papier is bedoeld als basis-hulpmiddel. Het hoeft niet perfect op papier te staan. Na enkele keren uitproberen, worden de schriften/het papier weggelegd. De focus ligt op het fysiek experimenteren.

U stimuleert en coacht de leerlingen om hun ideeën en gevoelens uit te drukken via zoveel mogelijk verschillende dansbewegingen.

U geeft aan hoeveel onderzoekstijd er is en waarschuwt wanneer de laatste minuut is ingegaan. U nodigt alle leerlingen uit om te zitten langs de voorzijde van het lokaal voor het toonmoment.

Toonmoment

U verdeelt de groep in uitvoerders en toeschouwers.

U vraagt aan de uitvoerders om kort voor het toonmoment de tekening te tonen en uit te leggen wat hen heeft geïnspireerd. U legt uit dat u willekeurige (liefst instrumentale) muziek zal opzetten dat na 1 minuut wordt stopgezet. Nadien gaan de uitvoerders op de grond zitten.

U maakt met de toeschouwers vooraf afspraken over hoe ze het werk zullen observeren. U geeft de volgende vragen mee:

- *Wat heb je gezien? Herken je aardrijkskunde in de dans?*
- *Hoe is de ruimte met aardrijkskundige begrippen gebruikt?*
- *Heb je veel of weinig variaties aan danspassen opgemerkt?*
- *Werd je geïnspireerd en waarom wel/niet?*

U spreekt met de toeschouwers af om een applaus te geven nadat de muziek is gestopt.

Na het toonmoment begeleidt u eerst het feedbackmoment. U vraagt om reacties te formuleren in de ik-vorm. Vervolgens keert u de rollen om: de toeschouwers zijn nu de uitvoerders.

TIP

Tijdens het coachen, loopt u rond en kunt u de leerling individueel uitdagen. U vraagt: *Wat kan jij zelf nog meer. Wat kan jij anders?*

TIP

Kort applaus (één keer in de handen klappen) is een structuur om alle leerlingen bij het oefenen dezelfde hoeveelheid waardering mee te geven. Uiteraard is een groot applaus niet uitgesloten wanneer dit zich spontaan voordoet bij een verrassend moment.

TIP

Bij een grote groep of wanneer er weinig tijd is, kunt u de leerlingen de solo per vijf tegelijk laten doen. De toeschouwers worden voor hun observatie dan verdeeld over de vijf leerlingen.

AFSLUITING

🕒 10 MINUTEN

U nodigt de leerlingen uit om in een U-vorm te gaan zitten. U laat de leerlingen over hun ervaringen vertellen. Daartoe stelt u de volgende reflectievragen:

- *Wat heb je geleerd over hoe het danselement ruimte en de aardrijkskundige begrippen samenkomen?*
- *Wat heb je ontdekt over jezelf? Waar heb je aan gewerkt?*

U vertelt waarom verbeelding en fantasie belangrijk zijn en licht toe wat de **huiswerkopdracht** voor Les 2 is. U legt uit dat de leerlingen 'de dansroute naar huis' verder uitwerken met dingen die ze onderweg tegenkomen. U stimuleert de leerlingen hierbij hun fantasie de vrije loop te laten gaan.

U nodigt de leerlingen uit om samen in een kring te gaan staan en de les af te ronden met een dansoefening. Dit kan door een oefening uit de kern vertraagd te herhalen of bijvoorbeeld door op- en af te rollen.

TIP

Meditatieve instrumentale muziek: 65 BPM

De tijd

ONDERZOEKSVRAAG	Hoe dans ik een route in de plaats waar ik woon? Op welke verschillende manieren gebruik ik de tijd?
LESDOELEN	De leerling kan: • het aspect tijd vanuit 6 tot 8 begrippen vanuit het domein Dans en het leergebied Aardrijkskunde onderzoeken. • met interesse naar andere ideeën luisteren. • een danssolo van 1 minuut tonen en na afloop vertellen wat er te zien was.
MATERIAAL	• Audioapparatuur • Muziekafspeellijst voor de verschillende opdrachten • Kleine percussie-instrumenten • Schrift of papier en potloden
VOORBEREIDING	U zorgt ervoor dat: • u de kernbegrippen heeft doorgenomen, zodat u ze paraat hebt tijdens de les. • u de werkvormen heeft geoefend. • u passende muziek heeft geselecteerd aan de hand van de lesinhoud. • u de tips van de les heeft gelezen (eventueel ook de tips uit de vorige lessen).
KERNBEGRIPPEN	• Danselementen: – Tempo: snel, langzaam – Duur: kort, lang – Regelmaat-onregelmatig: op de maat, versnellen, vertragen, stop/freeze – Danszin/verloop: frasering (begin-midden-einde) • Creërende aspecten: improviseren, inspiratie, verbeelding, fantasie • Aardrijkskundige begrippen: bevolkingsdichtheid, bevolkingsspreading, dichtbevolkt, flora, fauna, natuur en cultuur

INTRODUCTIE

🕒 10 MINUTEN

U nodigt de leerlingen uit om in een U-vorm te gaan zitten.

U vraagt: *Met welke begrippen uit Dans en Aardrijkskunde hebben jullie in Les 1 gedanst?* U vat de antwoorden samen. Vervolgens kiest u twee à drie leerlingen om hun huiswerkopdracht te laten zien en/of er iets over vertellen.

U geeft een korte toelichting over Les 2 en de begrippen die aan de orde komen.

TIP

Complimenteer de leerlingen die hun fantasie de vrije loop hebben gelaten.

Fase 1 Opwarming

U legt uit dat in deze les improviseren met het danselement **tijd** centraal staat.

U nodigt de leerlingen uit om op een plek in de ruimte te gaan staan. U vertelt de leerlingen dat als de muziek aangaat, zij op verschillende manieren door de ruimte dansen met steeds andere dansacties (zoals lopen, rennen, zwaaien, rollen, vallen, buigen, strekken, draaien, zie verder ook Bijlage 1).

Na 5 minuten zegt u: *Laat zien hoe je jouw route van huis naar school danst.*

U doet mee, coacht en daagt de leerlingen uit om te improviseren met 6 tot 8 begrippen uit Aardrijkskunde en Dans en stelt daarbij de volgende vragen:

- *Hoe dans je snel en langzaam (tempo)?*
- *Hoe dans je kort en lang (duur)?*
- *Hoe dans je op de maat (regelmatig-onregelmatig)?*
- *Hoe dans je op 2/4, 4/4, 3/4, etc. (ritme)?*
- *Hoe dans je een danszin met een begin, midden, einde (frasering)?*

U kunt differentiëren door te vragen hoe je een danszin danst met versnellen, vertragen en een stop-freeze.

TIP

Door zelf enthousiast mee te dansen, mee te klappen op de muziek of te roepen worden de leerlingen actief. Bovendien bevordert uw actieve inbreng het leerproces van leerlingen.

TIP

Geef inspirerende situaties als hulpmiddel bij het variëren met de verschillende begrippen van het danselement tijd (rustig wakker worden, haast hebben, snel van huis gaan, enz.).

Fase 2 Techniek

Tijdens deze fase werkt u met de leerlingen rond de ontwikkeling van een juiste lichaamshouding met bewust gebruik van de ademhaling en het danselement tijd.

U nodigt de leerlingen uit om versprongen te gaan staan in verschillende rijen.

U legt **oefening 1** uit: bouncen (zie Les 1) en herhaalt deze nogmaals in een sneller tempo. U doet de muziek aan, telt enkele maten af als voorbereiding en laat de leerlingen zelfstandig de oefening uitvoeren terwijl u tussen de rijen door loopt.

TIP

Muziek: 65 BPM en 80 BPM.

U vertelt aan de leerlingen op de voorste rij om naar achteren te lopen en vraagt aan alle andere rijen om een stap naar voren te doen. De tweede rij staat nu vooraan.

U toont **oefening 2**: afrollen. U legt uit dat het gaat over het bewust worden van het tempo en het aantal tellen dat een beweging duurt.

U toont **oefening 3**: voeten ronddraaien. U vertelt de leerlingen om vanuit de eerste positie parallel met de handen op de heupen te gaan staan. De oefening gaat als volgt: om de 8 tellen de rechtervoet en linkervoet afwisselen met het ronddraaien van de voet in het enkelgewricht.

1. Leg lift: hef het rechterbeen in voorwaartse richting iets van de vloer af.
 2. Draai in 2 tellen de rechtervoet rond.
 3. Draai in 1 tel de rechtervoet rond. Dit doe je twee keer.
 4. Herhaal 2 en 3 nogmaals.
- Herhaal 1, 2, 3 en 4 met het linkerbeen.

TIP

Bepaal de draairichting van de voet (bijvoorbeeld, eerst naar binnen of naar buiten).

Parallel staan

Voet ronddraaien
in het enkelgewricht

Fase 3 Eigen werk en toonmoment

U geeft de leerlingen de opdracht om de dansroute van 1 minuut van school naar huis verder uit te werken met toevoeging van het danselement tijd.

U geeft de volgende instructies ter voorbereiding van het toonmoment:

- Herhaal de route van Les 1 en pas aan indien nodig. Kijk kritisch naar het danselement ruimte. Is door de manier waarop je beweegt te zien waar bijvoorbeeld de wegen/straten/sloten/rivieren zijn?
- Zijn de straten breed of smal, zijn er veel of weinig mensen?
- Laat zien wat de tijd met je dans doet en hoe het je dans kan veranderen. U geeft een voorbeeld: *Ligt er veel afval op je route? Wat doe je? Loop je eromheen of stap je er langzaam overheen? Wil je snel weg omdat er gevaar is? Of dat het er stinkt? Of stop je om op te ruimen? Hoelang duurt dat dan?*

TIP

Voordat u begint, kan u de leerlingen helpen om hun ruimtelijk inzicht te verbeteren door hen te vragen om het lokaal zo exact mogelijk over te tekenen (voorkant, achterkant, zijkanten, waar de ramen zijn, waar de deur is). Dit helpt de leerlingen om rekening te houden met begrippen zoals richting, afstand, volume en locatie (over, onder, achter etc.), die belangrijk zijn voor de taak die gaat komen.

U geeft aan hoeveel onderzoekstijd er is en waarschuwt wanneer de laatste minuut is ingegaan voordat de tijd om is. U coacht en begeleidt de leerlingen zoveel mogelijk om zelfstandig te werken.

Toonmoment

U verdeelt de klas in twee groepen van uitvoerders en toeschouwers. U kiest telkens uit elke groep een leerling en koppelt deze aan elkaar, zodat ze een duo vormen. De duo's gaan samen aan de slag. Eén leerling is de uitvoerder en toont zijn/haar solo dansroute. De andere leerling is toeschouwer en geeft feedback aan de hand van een observatieopdracht.

U vraagt de toeschouwers te observeren aan de hand van de volgende vragen:

- Welke aardrijkskundige begrippen zijn er te zien in de dans?
- Hoe is de tijd gebruikt (tempoverschillen, vertragen, versnellen, freeze, enzovoort)?
- Is de ruimte voldoende gebruikt: richtingen, lagen, vlakken, vormen in het lichaam?

U geeft aan wanneer het toonmoment begint. U vraagt aan de uitvoerders om na het tonen van de dansroute te gaan zitten op de plek waar de solo eindigt. Op deze manier zitten er steeds meer leerlingen op de grond en vormen een levend obstakel voor de overige uitvoerders, die daarvoor een oplossing moeten zoeken.

Na afloop van het toonmoment is er een kort applaus (één keer klappen in de handen).

U geeft de duo's 3 minuten de tijd om met elkaar in gesprek te gaan over de solo. Hierna worden de rollen van toeschouwers en uitvoerders omgedraaid en begint het volgende toonmoment.

Tenslotte vraagt u klassikaal naar enkele observaties zodat de leerervaring onder uw regie wordt gedeeld. U inventariseert en vat waar nodig antwoorden samen. U herhaalt de begrippen als verbeelding en fantasie met als voorbeeld de dansroutes van het toonmoment.

AFSLUITING

🕒 10 MINUTEN

U nodigt de leerlingen uit om op een eigen plek in een U-vorm te gaan zitten. U vraagt de leerlingen te antwoorden op de volgende vragen:

- *Wat heb je geleerd over hoe de aardrijkskundige begrippen en de danselementen tijd en ruimte samenkomen?*
- *Wat heb je ontdekt over jezelf? Waar heb je aan gewerkt?*

TIP

Als de leerlingen nog hevig zijn, kan u een dansoefening uit de kern-fase samen vertraagd uitvoeren om tot rust te komen.

U geeft de leerlingen een **huiswerkopdracht**. U vraagt hen om hun dansroute van huis naar school verder uit werken met meer onverwachte obstakels.

ONDERZOEKSVRAAG	Hoe dans ik een route in de plaats waar ik woon? Op welke verschillende manieren gebruik ik kracht?
LESDOELEN	De leerling kan: • het aspect kracht vanuit 6 tot 8 begrippen vanuit het domein Dans en het leergebied Aardrijkskunde onderzoeken. • experimenteren via dans. • aandachtig de verschillende creaties tijdens toonmomenten observeren. • een dansfrase in duo's en trio's van ongeveer 1,5 minuut tonen en vertellen op welke manier kracht is verwerkt. • vertellen wat zijn/haar inspiratiebron was.
MATERIAAL	• Audioapparatuur • Muziekafspeellijst voor bij de verschillende opdrachten • Kleine percussie-instrumenten • Schrift/papier en potloden
VOORBEREIDING	U zorgt ervoor dat: • u de kernbegrippen heeft doorgenomen, zodat u ze paraat hebt tijdens de les. • u de werkvormen heeft geoefend. • u passende muziek heeft geselecteerd aan de hand van de lesinhoud. • u de tips van de les heeft gelezen (eventueel ook de tips uit de vorige lessen).
KERNBEGRIPPEN	• Danselementen: – Kracht: veel en weinig kracht, sterk en slap, spanning en ontspanning – Dynamiek: verloop van dansbewegingen • Creërende aspecten: improviseren, inspiratie, verbeelding, fantasie, leiden, volgen • Aardrijkskundige begrippen: bevolkingsdichtheid, bevolkingsspreiding, dichtbevolkt, dunbevolkt, bevolkingsgroei, flora, fauna, natuur en cultuur

INTRODUCTIE

⌚ 10 MINUTEN

U nodigt de leerlingen uit om in een U-vorm te gaan zitten.

U stelt enkele vragen over Les 1 en 2: *Met welke danselementen hebben we tot nog toe gewerkt? Hoe kunnen we deze danselementen in dans zien? Wie kan vertellen wat zijn/haar dansroute is en waarom?*

U bespreekt enkele huiswerkopdrachten en vraagt wat er is veranderd aan de dans. U kiest twee à drie leerlingen om dit toe te lichten. U vertelt dat er in deze les speciale aandacht is voor het samenbrengen van verschillende ideeën en ook over hoe samen te werken op een positieve manier. U vraagt of iemand kan uitleggen hoe je dat kunt doen.

U geeft een korte toelichting over het danselement kracht waarbij u de kernbegrippen uit deze les gebruikt.

TIP

Geef aandacht aan communicatievaardigheden en respectvol omgaan met elkaar zoals luisteren, elkaar uit laten spreken en samenwerken.

KERN

🕒 40 MINUTEN

Fase 1 Opwarming

U legt uit dat in deze les improviseren met het danselement 'kracht en dynamiek' centraal staat.

U nodigt de leerlingen uit om op een plek in de ruimte te gaan staan. U stimuleert de leerlingen om op muziek met kracht en dynamiek te improviseren met verschillende danspassen, met lichaamsacties van veel kracht of weinig kracht, veel spanning of ontspanning.

U vraagt daarbij eerst:

- Hoe dans je met veel kracht?
- Hoe dans je met weinig kracht?
- Hoe dans je met veel spanning?
- Hoe dans je met weinig spanning?
- Hoe dans je met dynamiek?

Nadien gaan de leerlingen aan de slag.

Na enkele minuten vraagt u de leerlingen om op elkaar te reageren. U geeft de volgende instructies:

- *Terwijl je jouw dansroute uitvoert, kom je elkaar tegen. Maak contact door dansbewegingen van elkaar over te nemen. Soms doe je een beweging voor en dan ben je de leider. Soms doe je een beweging na en dan ben je de volger.*

U stimuleert de leerlingen om de rollen (leider en volger) af te wisselen.

TIP

Let op het volume van de muziek als u instructies geeft. Zorg dat de leerlingen u kunnen horen.

TIP

Zorg dat de leerlingen ervaren en begrijpen dat het leiden en volgen alleen lukt als zij rekening houden met elkaar. Stel vragen als 'Kan de ander je goed zien? Ga je niet te snel? Heb je al gewisseld van rol?'

Fase 2 Techniek

Tijdens deze fase werkt u met de leerlingen rond de ontwikkeling van een juiste lichaamshouding met bewust gebruik van de ademhaling en het danselement kracht en dynamiek.

U nodigt de leerlingen uit om versprongen te gaan staan in verschillende rijen.

U vraagt de leerlingen om **oefening 1**: bouncen (zie Les 1) zelfstandig uit te voeren. Armposities en gebaren, alsook vormen in het lichaam kunnen worden toegevoegd.

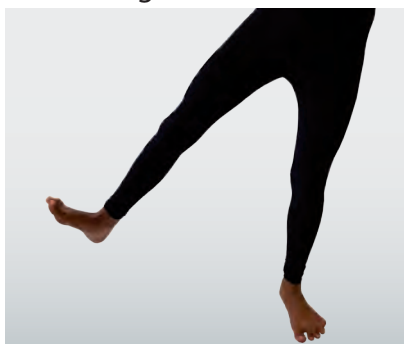
TIP

U kan vragen aan de leerlingen wie de oefening wil voordoen.

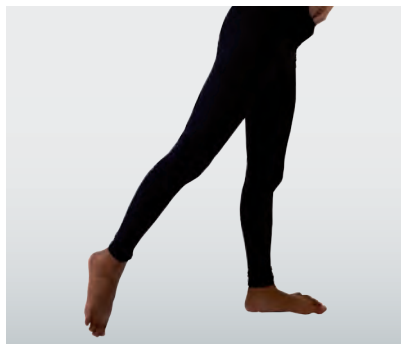
U vraagt de leerlingen die op de voorste rij staan om naar achteren te lopen en vraagt aan alle andere rijen om een stap naar voren te doen. De tweede rij staat nu vooraan.

U toont **oefening 2**: voeten ronddraaien. U vertelt de leerlingen om aandacht te hebben voor kracht en dynamiek in de uitgangspositie en om in de eerste positie parallel met de handen op de heupen te gaan staan. U breidt de oefening uit met extra uitdagingen.

1. Hef het been in voorwaartse richting op 45 graden.
2. Draai in 2 tellen de rechtervoet rond.
3. Draai de rechtervoet 1 tel rond. Dit doe je 2 keer.
4. Herhaal 2 en 3.
5. Herhaal 1-2-3 met de linkervoet.
6. Uitdaging: herhaal 2-3 met het been in zijwaartse richting.
7. Uitdaging: herhaal 2-3 met het been in achterwaartse richting.

Zijwaartse richting

Achterwaartse richting

U vraagt de leerlingen die op de voorste rij staan om naar achteren te lopen en vraagt aan alle andere rijen om een stap naar voren te doen.

U toont **oefening 3** en legt uit dat er aandacht is voor kracht. Bij deze oefening wordt er gestart vanuit de uitgangspositie op de grond in longzit (langzit).

De oefening is een grondoefening (van longzit naar backlay) en gaat als volgt:

1. In 8 tellen: van longzit naar backlay de rugwervels één voor één afrollen. Het hoofd is het laatste wat afrolt. Span de buikspieren hierbij goed aan.
2. In 8 tellen beide benen omhoog heffen naar een hoek van 90 graden.
3. In 2 x 8 tellen de beide benen langzaam terug naar de vloer.
4. In 8 tellen de rug oprollen terug naar longzit. Starten met het hoofd.

Langzit

Langzit naar backlay

Backlay

Fase 3 Eigen werk en toonmoment

U geeft de leerlingen de opdracht om te onderzoeken hoe naast de danselementen ruimte en tijd, nu ook kracht en dynamiek kunnen worden toegevoegd.

U coacht en begeleidt de verschillende groepen om zelfstandig te experimenteren naar een gezamenlijk danswerk toe van ongeveer 1,5 minuut. U geeft aan hoeveel onderzoekstijd er is en waarschuwt wanneer de laatste minuut is ingegaan voordat de tijd om is.

U laat groepjes van twee of drie leerlingen maken.

U geeft de volgende instructies: *Kies minstens 6 tot 8 aardrijkskundige begrippen. Besluit hoe je samen een dansenroute doet, alsof je in hetzelfde huis woont en naar dezelfde school gaat. In de groep ben je soms leider en soms ben je volger. Je komt samen van alles tegen. Wat doe je dan? Zijn er nog bijzondere wegen, straten, sloten of rivieren? Zijn de straten breed of smal, zijn er veel of weinig mensen?*

TIP

Indien echt nodig, helpt u mee of bepaalt u welke leerlingen in een groep zitten.

TIP

Tijdens het ontwerpproces van de groep kunt u in de rol van coach vragen stellen. Bijvoorbeeld: Welke begrippen ga je samen laten zien? Wanneer wordt er gedanst met veel en weinig kracht? Waar kan je dansen met veel en weinig spanning? Wie doet wat?

Toonmoment

Elke groep presenteert het gezamenlijk danswerk voor de medeleerlingen. Zij zijn op dat moment het publiek. U vraagt het publiek om te observeren hoe de groep samen danst aan de hand van de volgende vragen:

- *Hoe heeft de groep de obstakels en begrippen samen laten zien?*
- *Hoe werd kracht gebruikt?*
- *Waren er leiders en volgers te zien en werd dat afgewisseld?*

Eventueel kunt u elke groep na het toonmoment laten vertellen wie of wat hun inspiratie was. U bespreekt na afloop wat het betekent om soms leider en/of volger te zijn.

AFSLUITING

🕒 10 MINUTEN

U nodigt de leerlingen uit om in een U-vorm te gaan zitten. U vraagt de leerlingen: *Wat heb je geleerd over hoe het danselement kracht en de aardrijkskundige begrippen samenkomen? Wat heb je ontdekt over jezelf? Waar heb je aan gewerkt?*

U vertelt wat de **huiswerkopdracht** is: *Denk na over hoe een dansroute gedanst kan worden door drie tot vijf personen. Daarbij gebeuren er spannende en onverwachte dingen onderweg.*

U nodigt de leerlingen uit om samen vanuit de U-vorm in de kring te gaan staan en de les af te ronden met een vertraagde dansoefening uit de kern.

Variëren met ruimte, tijd en kracht

ONDERZOEKSVRAAG	Hoe dans ik een route in de plaats waar ik woon? Welke variaties kan ik maken met ruimte, tijd en kracht?
LESDOELEN	De leerling kan: • met de aspecten ruimte, tijd en kracht variëren en daarbij Dans en Aardrijkskunde integreren. • overleggen over hoe ideeën samen te brengen tot één geheel. • vertellen over zijn/haar rol bij het eigen werk.
MATERIAAL	• Audioapparatuur • Muziek-afspeellijst voor bij de verschillende opdrachten • Kleine percussie instrumenten • Schrift of papier en potloden
VOORBEREIDING	U zorgt ervoor dat: • u de kernbegrippen heeft doorgenomen, zodat u ze paraat hebt tijdens de les. • u de werkvormen heeft geoefend. • u passende muziek heeft geselecteerd aan de hand van de lesinhoud. • u de tips van de les heeft gelezen (eventueel ook de tips uit de vorige lessen).
KERNBEGRIPPEN	• Danselementen: ruimte, tijd en kracht • Creërende aspecten: improviseren, inspiratie, verbeelding, fantasie, leiden, volgen, steunen, leunen • Aardrijkskundige begrippen: bevolkingsdichtheid, bevolkingsspreiding, dichtbevolkt, dunbevolkt, bevolkingsgroei, flora, fauna, natuur en cultuur

INTRODUCTIE

🕒 10 MINUTEN

U nodigt de leerlingen uit om in een U-vorm te gaan zitten.

U stelt enkele vragen over de voorafgaande lessen:

- *Aan welke danselementen hebben we tot nog toe gewerkt?*
- *Wie kan vertellen of laten zien hoe je de danselementen kunt combineren?*

U legt uit hoe een dans spannend of uitdagend kan worden:

- *Een dans wordt spannend als er onverwachte dingen gebeuren: een paar passen rustig lopen en plotseling een snelle sprong maken. Het is dus niet altijd duidelijk wat er gaat gebeuren.*
- *Uitdagend betekent dat je al dansend laat zien dat je jouw grenzen verlegt. Als obstakel bedenk je een fantasie die vervolgens wordt uitgebeeld.*

U daagt de leerlingen uit om te fantaseren over een presentatie met een inspirerende dansroute in een spannende of uitdagende omgeving. U nodigt leerlingen uit om over hun ideeën te vertellen. U vertelt dat in deze les wordt gewerkt in groepjes van vier of vijf aan een gezamenlijk dansidee.

U sluit af met een korte toelichting over het samenbrengen van (dans)ideeën in een groepswork: *Als je samenwerkt, stel je dan flexibel op en overleg respectvol met elkaar. Op die manier krijgt ieders idee ruimte.*

KERN

⌚ 40 MINUTEN

Fase 1 Opwarming

U legt uit dat in deze les de opwarming bestaat uit het improviseren met de danselementen. U leidt de opwarming en de leerlingen moeten twee minuten actief variëren met de danselementen. Belangrijk daarbij is dat ze actief samen dansen via de werkvormen 'leiden en volgen' en 'leunen en steunen'.

U nodigt de leerlingen uit om op een eigen plek in de ruimte te gaan staan.

De leerlingen dansen hun route van de vorige les waarbij wordt gevarieerd door gebruik te maken van tekens. U spreekt vooraf de betekenis van de tekens af:

- Op het teken X ga je samen met anderen een route dansen, soms door te leiden en soms door te volgen.
- Op het teken Y ga je in groepjes van drie of vijf leerlingen bij elkaar staan. Je maakt contact met elkaar door te leunen of te steunen met bewegingsvormen. Dit is een freeze met de groep, voor minstens drie seconden. Het is alsof je samen een groepsfoto maakt.
- Op het teken Z kies je in groepjes van drie of vijf leerlingen een andere bewegingsvorm.

TIP

Leunen en steunen is partnerwerk.

TIP

Teken 'X-Y-Z' kan een specifiek geluid of gebaar zijn. De tekens spreek je samen duidelijk van tevoren af.

U vraagt de leerlingen na afloop na te denken over hun dansimprovisatie. U vraagt:

- *Hoe dans je door de ruimte?* (verschillende richtingen)
- *Hoe dans je met de tijd?* (kort-lang, langzaam-snel-vertraagd)
- *Hoe dans je met kracht?* (spanning-ontspanning)
- *Hoe dans je een frasering* (een danszin met een begin, midden, einde)?
- *Hoe dans je een danszin met versnellen, vertragen en een stop-freeze?*

Fase 2 Techniek

U werkt met de leerlingen rond de ontwikkeling van een bewuste ademhalingstechniek tijdens het combineren van de danselementen. U begeleidt de leerlingen wanneer ze experimenteren met isolatie en coördinatie.

TIP

Voor meer uitdaging kunt u het tempo van de muziek aanpassen.

U nodigt de leerlingen uit om versprongen te gaan staan in verschillende rijen.

U demonstreert de twee oefeningen: bouncen en afrollen. U herhaalt enkele aandachtspunten uit Les 3.

U vertelt aan de leerlingen die op de voorste rij staan om naar achteren te lopen en vraagt aan alle andere rijen om een stap naar voren te doen. De tweede rij staat nu voor.

U toont oefening 3: ronddraaien voeten.

1. Hef het been in voorwaartse richting nu op 45 graden.
2. Draai in 2 tellen de rechtervoet rond.
3. Draai de rechtervoet 1 tel rond. Dit doe je twee keer.
4. Herhaal 2 en 3.
5. Herhaal 1-2-3 met de linkervoet.
6. Uitdaging: herhaal 2-3 met het been in zijwaartse richting.
7. Uitdaging: herhaal 2-3 met het been in achterwaartse richting.

U vraagt de leerlingen die op de voorste rij staan om naar achteren te lopen en vraagt aan alle andere rijen om een stap naar voren te doen. De derde rij staat nu vooraan.

Tenslotte herhaalt u de grondoefening: van longzit naar backlay. Hierbij kunnen de leerlingen hun eigen techniek verbeteren.

Fase 3 Eigen werk en toonmoment

U maakt een definitieve groepsverdeling van groepen van drie of vijf leerlingen. U geeft de opdracht om een eerste idee samen te brengen voor het eigen groepswork. U vraagt de groepjes om met elkaar te overleggen vanuit de gemaakte solo's en de verschillende ideeën samen te brengen in één dans. Geef daarbij de volgende instructies:

- *Maak samen keuzes op basis van de 5 W's en Hoe, namelijk 'Wie doet wat, wanneer, waarom, met wie en hoe?'*
- *Verwerk de danselementen ruimte, tijd en kracht en de verschillende aardrijkskundige begrippen.*

U geeft enkele tips voor het presenteren als individu en als groep. In ieder geval benadrukt u dat enthousiast presenteren altijd helpt.

Toonmoment

Elke leerling is afwisselend uitvoerder en toeschouwer. U bewaakt de tijd en vraagt na afloop van de toonmomenten om een kort applaus en feedback. U betreft zoveel mogelijk leerlingen bij het benoemen van leerervaringen en vat de antwoorden samen.

Na het toonmoment kan er feedback gegeven worden op:

- het samen dansen van de groep (wat laten ze zien?).
- de danszin (is er een begin, midden en einde te zien in de dans?).
- de vorderingen van het werkproces van de groep.
- het gebruik van danselementen ruimte, tijd en kracht. Noem een moment uit de dans waarop de leerlingen dit kunnen uitleggen.
- de bijzondere, spannende en/of onverwachte momenten in de dans. Waaraan was dat te zien?

U geeft aan wat voor u als toeschouwer een bijzonder, spannend of onverwacht moment in de dans was. U legt uit waarom u dit vindt.

TIP

De leerlingen wijzen op het verloop van het eigen werk: zorg voor een begin-midden-einde.

TIP

Oefen alleen en samen, en doe tijdens de voorbereidingen alvast alsof het voor echt is.

TIP

Afhankelijk van het doorlopen ontwerpproces past u de vragen aan.

AFSLUITING

🕒 10 MINUTEN

U nodigt de groepen uit om samen te zitten. Stel vragen om het verloop van deze les te evalueren: *Hoe was de samenwerking met je groep? Hoe is het om leider, volger, steuner en leuner te zijn? Wat heb je ontdekt over jezelf? Waar heb je aan gewerkt?*

U vraagt de groep om afspraken te maken voor de generale/oefenpresentatie: wie doet wat, met wie of wat, waar, wanneer en hoe? U nodigt de groepen uit om klassikaal te vertellen wat hun eerste idee is.

TIP

Waardeer elk idee met als uitgangspunt: elk idee is waardevol. Ook bij twee dezelfde ideeën is de uitwerking uniek. Er zijn meerdere oplossingen voor hetzelfde probleem.

De generale presentatie

ONDERZOEKSVRAAG	Hoe dans ik een route in de plaats waar ik woon?
LESDOELEN	De leerling kan: • de presentatie van het eigen werk zo nodig aanpassen. • luisteren naar ideeën en argumenten van anderen. • een presentatie van een eigen werk van 3 minuten opvoeren. • gemaakte keuzes verantwoorden en toelichten.
MATERIAAL	• Audioapparatuur • Muziek-afspeellijst voor de verschillende opdrachten • Kleine percussie instrumenten • Schrift/papier en potloden
VOORBEREIDING	U zorgt ervoor dat: • u de kernbegrippen heeft doorgenomen, zodat u ze paraat hebt tijdens de les. • u de werkvormen heeft geoefend. • u passende muziek heeft geselecteerd aan de hand van de lesinhoud. • u uw rol als coach oefent.
KERNBEGRIPPEN	• Zie de kernbegrippen in Lessen 1, 2, 3 en 4 • 21e-eeuwse vaardigheden: zelfstandig samenwerken, kritisch denken, communiceren, probleemoplossend vermogen, verantwoordelijkheid en reflectie.

INTRODUCTIE

 10 MINUTEN

U nodigt de groepen van vier of vijf leerlingen uit om bij elkaar in een U-vorm te gaan zitten.

U vertelt: *In Lessen 5 en 6 ga je in de groepjes voornamelijk zelfstandig aan de slag. Dat betekent dat de groep zelf naar oplossingen zoekt. Ik zal jullie coachen als dat nodig is.*

U laat de groepjes kort aangeven wat al wel of niet lukt. Ook vraagt u aan welke ideeën of oplossingen het groepje in deze les gaat werken.

U geeft aan dat de groepen gaan werken aan een presentatie van 3 tot maximaal 5 minuten. U rondt de introductie af en zegt dat elke groep zelfstandig start met een korte opwarming met de eigen groep. U bent coach en tijdsbewaker.

Fase 1 Opwarming

De leerlingen werken zelfstandig. Ze voeren bekende oefeningen uit de vorige opwarmingen en/of de technische dansoefeningen uit: bouncen, afrollen, rondraaien voeten, afrollen, longzit naar backlay.

U geeft aan dat de groepen zelfstandig hun eigen oefenruimte mogen bepalen.

U geeft aan dat de eigen opwarming 5 minuten mag duren.

U observeert ondertussen de individuele leerling op zijn/haar persoonlijke kwaliteiten in de samenwerking.

Fase 2 Techniek

Tijdens deze fase wordt er gewerkt aan het ontwikkelen van verantwoordelijkheidsgevoel in een groepsproces.

U vertelt: *Jullie gaan met je groepjes eerst afspraken maken voor het eigen werk. Wie doet wat? Met wie? Wanneer?*

U geeft de volgende instructies mee:

- *Bepaal waar en wanneer je wie tegenkomt. Bepaal wat je doet. Hoe dans je tijdens de ontmoeting?*
- *Wanneer ga je leiden/volgen, leunen/steunen of misschien iets anders doen?*
- *Praat en overleg in de groep over de dansroutes die je van elkaar in de afgelopen vier lessen hebt gezien. Kies samen welke dansroutes interessant zijn en gebruikt kunnen worden voor jullie presentatie. Je hoeft niet alle dansroutes te gebruiken voor het creëren van de groepspresentatie.*
- *Iedereen doet mee!*

U licht de spelregels toe en zegt:

- *We starten in elke groep met een individuele dans. Iedereen doet in de presentatie een stukje van zijn eigen dansroute één keer alleen.*
- *Daarna dansen we in groep per twee, nadien geleidelijk met de hele groep. Iedereen leert een dansroute van iemand anders. Dit mag soms variëren. Je danst in duo's, met zijn drieën of met iedereen tegelijk.*

U observeert op welke manier de leerlingen samenwerken en u bewaakt de tijd.

Fase 3 Eigen werk en toonmoment

U nodigt de groepen uit om (een deel van) hun eigen werk te presenteren. U vraagt na afloop van het toonmoment aan de toeschouwers om een kort applaus te geven.

Na het toonmoment stelt u de uitvoerders in de gelegenheid om eventueel een vraag te stellen. De toeschouwers geven, indien er voldoende tijd is, antwoord en/of feedback. Hierbij is het belangrijk dat de uitvoerders hun gemaakte keuzes kunnen verantwoorden en toelichten. U geeft elke groep tijdens het oefenen positieve en constructieve feedback.

AFSLUITING

 10 MINUTEN

U nodigt de leerlingen uit om enkele minuten in hun groepjes samen te zitten en verdere afspraken te maken. U begeleidt een discussie over het verloop en/of de volgorde van de presentaties voor Les 6.

U rondt deze les af met een cooling-down. Geef leerlingen een compliment bijvoorbeeld voor hun inzet en/of inbreng van ideeën. Wens hen veel succes voor de eindpresentatie in Les 6.

De presentatie

ONDERZOEKSVRAAG	Hoe dans ik een route in de plaats waar ik woon?
LESDOELEN	De leerling kan: • respect tonen en interesse voor andere presentaties. • het eigen werk presenteren met voldoende zelfvertrouwen. • over zijn/haar leerervaring reflecteren. • feedback geven op een constructieve manier en het geheel evalueren. • alle componenten die nodig zijn voor een eindpresentatie (danszin, muziek, opstelling podium en publiek) met elkaar verbinden.
MATERIAAL	• Audioapparatuur • Muziekafspeellijst voor de verschillende opdrachten • Kleine percussie-instrumenten • Schrift/papier en potloden
VOORBEREIDING	U zorgt ervoor dat: • u de kernbegrippen heeft doorgenomen, zodat u ze paraat hebt tijdens de les. • u de werkvormen heeft geoefend. • u passende muziek heeft geselecteerd aan de hand van de lesinhoud. • u uw rol als coach oefent.
KERNBEGRIPPEN	• Zie kernbegrippen uit lessen 1, 2, 3 en 4. • 21e-eeuwse vaardigheden: zelfstandig samenwerken, kritisch denken, communiceren, probleemoplossend vermogen, verantwoordelijkheid, reflectie.

INTRODUCTIE

🕒 10 MINUTEN

U nodigt de leerlingen uit om in een U-vorm te gaan zitten.

U vertelt dat ze net zoals in Les 5 met hun groepje een korte opwarming zullen doen. Nadien gaan ze zelfstandig aan de slag met hun presentatie. U geeft aan dat u coacht waar nodig en de tijd bewaakt.

KERN

🕒 40 MINUTEN

Fase 1 Opwarming

De groepen bepalen zelfstandig hun eigen oefenruimte. U geeft de groepen de tijd om 5 minuten met een eigen opwarming aan de slag te gaan. Noem kort de bekende oefeningen uit de vorige opwarmingen en/of de technische dansoefeningen: bouncen, afrollen, rondraaien voeten, afrollen, longzit naar backlay.

U observeert de individuele leerling op zijn/haar persoonlijke kwaliteiten in de samenwerking.

Fase 2 Techniek

In deze fase staat de voorbereiding op de eindpresentatie centraal. Na de opwarming vraagt u de leerlingen naar de danszin van de presentatie en welke muziek en materiaal ze nodig hebben.

U stimuleert elke groep om na te denken over de opstelling van het podium en het publiek. Elke groep legt hun materiaal klaar.

Fase 3 Eigen werk en toonmoment

U bewaakt de tijd en observeert de leerlingen op vlak van sociale competenties en hoe ze functioneren in de groep. U observeert de specifieke kwaliteiten en het inlevingsvermogen en de betrokkenheid van elke leerling.

U nodigt de groepen uit om hun eigen werk te presenteren. U vraagt na afloop van elke presentatie aan de toeschouwers om een groot applaus te geven.

AFSLUITING

 10 MINUTEN

U nodigt de leerlingen uit om per groep op een eigen plek in een kring te gaan zitten om met elkaar in gesprek te gaan. U loopt rond en bewaakt de tijd. Centraal staat het reflecteren over wat ze van elkaar en van de lessen hebben geleerd. Vragen die aan bod kunnen komen, zijn:

- *Heb je de dansroute gepresenteerd zoals je die samen hebt bedacht?*
- *Wat vond je het spannendste moment in de presentatie?*
- *Wat kan je vertellen over de presentatie van een andere groep?*
- *Hoe vond je de samenwerking?*
- *Waar ben je trots op?*
- *Wat zal je de volgende keer misschien anders doen?*

Eventueel laat u de leerlingen hun gedachtegangen opschrijven of tekenen.

Ter afronding geeft u feedback met complimenten over wat er is bereikt per groep en ook bij individuele leerlingen. Geef hierbij aandacht aan leerlingen die hun extra hebben ingezet.

U schrijft per leerling een evaluatie over het proces van de lessenreeks. U gebruikt hiervoor de evaluatiekaart in Bijlage 3.

BIJLAGE 1 BEGRIPPENLIJST

Ruimte - laag		Vloeroefeningen/grond oefeningen
floor exercise		Dansoefeningen die in verschillende posities op de grond plaats vinden.
back lay		Op de rug liggen.
balance		Evenwicht.
bottom sit		In balans op de billen zitten. De benen kunnen daarbij verschillende vormen hebben.
bridge		Op de handen en voeten staan, buik wijst omhoog.
candle		Schouderstand, benen zijn opgestoken, voeten wijzen als een kaarsvlammetje naar het plafond.
foot exercise		Voetoefening zoals flexen (tenen omhoog), point (voeten strekken), circles (rond draaien in het enkelgewricht).
frog sit		Kikkerzit: op de buik liggen met de voetzolen tegen elkaar.
front lay		Op de buik liggen.
hand and knees		Op de handen en knieën steunen.
handstand		Op de handen staan.
jazz split		Eén been vanuit de heup gestrekt naar voren en het andere been gehoekt naar achteren.
tailor sit		Kleermakerszit.
butterfly sit		Voetzolen tegen elkaar en licht vlinderen met de benen.

Ruimte - midden		Staande oefeningen
first, second position		Eerste, tweede positie (benen naast elkaar, van elkaar op dezelfde lijn). Dit kan in een staande, zittende of liggende positie.
hopping		Huppelen.
knee lift		Het opheffen van de knie.
leg lift		Het opheffen van het been.
jogging		Joggen.
leg, arm swing		Het zwaaien van het been, de armen.
opstrekken		Het lichaam vanaf de voeten tot het hoofd in een rechte lijn plaatsen.
parallel		Voeten staan met alle tenen op 12:00uur.
turns		Draaien.
turned out		Voeten staan op 10:10uur.
walks		Dansend lopen, verschillende tempo's, ritme en variaties, vaak met een bepaalde 'attitude' of karakter.

Ruimte - hoog		Sprongoeeningen
first, second position	Eerste, tweede positie (benen naast elkaar, van elkaar op dezelfde lijn). Dit kan in een staande, zittende of liggende positie.	
hopping	Huppelen.	
knee lift	Het opheffen van de knie.	
leg lift	Het opheffen van het been.	
jogging	Joggen.	
leg swing	Het zwaaien van het been.	
opstrekken	Het lichaam vanaf de voeten tot het hoofd in een rechte lijn plaatsen.	
parallel	Voeten staan met alle tenen op 12:00uur.	
turn	Draaien.	

Differentiaties en variaties	
centraal	Gebruik van de romp in zijn geheel: contraction, release, cirkel, zijwaarts, enzovoort. Gebruik van de romp in afzonderlijke delen: borstkas, bekken, schouders.
perifeer	Verschillende armposities, been en voetposities, hoofdposities, handposities.
contraction	Het kantelen van het bekken door het samentrekken van specifieke spieren in de romp. De rug wordt daarbij wat ronder (zogenaamde Graham techniek).
curves	Vooroverbuigen met de romp (over een muurtje). Het bekken staat tegen de muur. De buiging start met het hoofd, kruin naar beneden en gaat vanaf de taille naar voren of zijwaarts (zogenaamde Cunningham techniek).
coördinatie	Het uitvoeren van een beweging met hele lichaam in harmonie.
isolatie	Het uitvoeren van een beweging van een bepaald lichaamsdeel (hoofd, schouders, armen, handen, benen, bovenlichaam, bekken, benen, voeten, tenen), geïsoleerd van de rest van het lichaam. Denk aan Afrikaanse dans en Urban dance.
placering en vormzuiverheid	Beheersen van de lichaamshouding: plaatsing van het gewicht, stand van de voeten en de benen, bekken, schouders, armen, hoofd.
uitstraling	Dansgevoel, expressie, bijzondere verdeling van energie in het lichaam met een persoonlijke invulling van het thema (verhaal/de context).

Les 1 Ruimte <i>Het gebruik van de ruimte tijdens het dansen.</i>	• richtingen: hoog, laag, voor, achter, links, rechts, diagonaal • vlakken: verticaal, horizontaal • patronen (vloer): cirkel, zigzag, lijnen, slinger enzovoort • vorm van het lichaam: rond, hoekig, open, groot, klein en vormverandering • dansplekken ten opzichte van elkaar: plaatsing danser ten opzichte van de ruimte en/of andere dansers • lagen: – laag: bewegingen onder de kniehoogte, vloeroefeningen, vloerposities, verplaatsingen en rollen op de vloer. Denk bijvoorbeeld aan een rups, een slang, viervoetige dieren, enzovoort. – midden: staan op de vloer, voetposities op de plaats, verplaatsen of voortbewegen met verschillende danspassen. – hoog: opgestrekt/op de tenen, variaties van sprongen. Bijvoorbeeld: small jumps and big jumps, hops, runs, enzovoort.
Les 2 Tijd <i>Het gebruik van de tijd tijdens het dansen.</i>	• tempo: snel, langzaam • duur: kort, lang • maat/ritme: regelmatig, onregelmatig, versnellen, vertragen, herhalen, stops-freeze • frasing: danszinnen, een reeks dansbewegingen met een verloop die start met een begin, naar het midden en tenslotte het einde.
Les 3 Kracht <i>Het inzetten van het lichaamsgewicht en de spanningsregulatie tijdens het dansen</i>	• actief gewicht: krachtig gewicht inzetten, licht (gewicht ontkennen) • passief gewicht: zwaar, licht • spanning, ontspanning, tegenspanning • gecontroleerd, ongecontroleerd, vrijuit
Les 4 Variëren met de danselementen ruimte, tijd, kracht <i>Danskwaliteit: het gevoel en de dynamiek van de beweging. Bijvoorbeeld: stotend, vloeiend, wervelend, explosief</i>	• het tempo verhogen/verlagen • inlevingsaspecten met hulpteksten voor ruimte met specifieke lichaamsexpressie (uitdaging: extra curves en contractions in de romp toevoegen) • coördineren van danspassen met arm en beengebaren en bewegingen • harde en zachte accenten toevoegen en/of afwisselen met verschillende lichaamsdelen.

DOMEIN DANS

Schooljaar: _____

Naam leerling: _____

Leerkracht: _____

Ontwerpopdracht

Maak een dans geïnspireerd op de route van huis naar school.

Duid aan met één van de volgende symbolen:

- +– matig: geef in de feedback aan hoe en wat de leerling kan doen om zich verder te ontwikkelen
- + voldoende: geef aan in de feedback wat de leerling voldoende beheerst
- ++ uitstekend: geef aan in de feedback wat de leerling in ruime mate beheerst

Doelen creërend vermogen

De leerling is vanuit een gevarieerd aanbod in staat om zijn/haar gevoelens, ervaringen en ideeën vorm te geven met behulp van kunstzinnige middelen

De leerling:	Beoordeling:
• kan een dansfrase uitvoeren en maakt gebruik van de danselementen.	
• kan dansen naar aanleiding van een thema en eigen ideeën inbrengen en uitwerken binnen dit thema.	
• kan bij het maken van een dans de vier fasen van het ontwerpproces toepassen (oriënteren, onderzoeken, experimenteren en reflecteren).	
• kan zelfstandig manieren van voortbewegen en combinaties daarvan uitvoeren en kan variëren op de begrippen lichaam, ruimte, tijd en kracht.	
Feedback op de ontwikkeling van de leerling:	

Doelen sociale competenties

De leerling is in staat om op verantwoordelijke wijze samen te werken bij alle ontwerpfasen en de presentatie daarvan.

De leerling:	Beoordeling:
• kan zelfstandig afspraken maken over de ontwikkeling, uitwerking en presentatie van een dans.	
• kan samenwerken in de improvisatie met anderen en daarin zelfstandig wisselen van rol.	
• kan een keuze maken uit bewegingen en/of danspassen bij het maken van een danscombinatie.	
• is in staat respect te tonen voor de eigenheid van de ander en zijn/haar individuele manier van zich uiten in dans.	
Feedback op de ontwikkeling van de leerling:	

Doelen presenteren

De leerling is in staat om op zijn/haar eigen manier te reflecteren op het eigen en ander-mans werk.

De leerling:	Beoordeling:
• kan reflecteren op een dansvoorstelling (eigen werk/ beleving).	
• kan de volgende aspecten benoemen: dansacties, dans-kwaliteiten en het verloop van een dans (eigen werk).	
• kan onder begeleiding een compositie vormgeven en presenteren.	
Feedback op de ontwikkeling van de leerling:	

Evaluatiekaart leerjaar 7

Aanbevelingen over de algemene voortgang:

Beeldende vorming

met integratie van het leergebied Geschiedenis

Het centrale thema in de lessen van het domein Beeldende Vorming is: *de verschillende klederdrachten van Suriname*. Of het nu gaat om de Javaanse of de Creoolse klederdracht, dit thema laat zien dat de Surinaamse cultuur bestaat uit een smeltkroes van diverse identiteiten die ons land verrijken.

Tijdens deze lessenreeks gaan de leerlingen, aan de hand van sprekende voorbeelden, zelf aan de slag als ontwerper en passen diverse technieken en vaardigheden toe, zowel op het platte vlak als ruimtelijk. Ze werken toe naar een tentoonstelling, waarbij ze hun modecreaties presenteren aan een publiek.

OVER HET DOMEIN BEELDDE VORMING

Bij het domein beeldende vorming draait het volledig om de ontwikkeling van de talenten en de fantasie van de leerlingen. De **eigen beleving** staat hierbij altijd centraal. Met beeldende vorming biedt u de leerlingen handvatten om de innerlijke belevingswereld en alle reeds opgedane kennis en competenties weer te geven.

De leerlingen krijgen binnen deze lessenreeks zoveel mogelijk de ruimte om hun fantasie en creativiteit de vrije loop te laten. Ruimte geven is iets anders dan hen helemaal vrij te laten. Met de juiste handvatten, namelijk door middel van geleide vrijheid, kunt u houvast bieden aan uw leerlingen. U begeleidt en stimuleert ze als het ware zonder direct te oordelen. Tegelijkertijd krijgen de leerlingen genoeg ruimte om hun talenten te ontdekken en er uiting aan te geven. Zo wordt hun intrinsieke motivatie gestimuleerd en kunnen zij een actieve rol spelen bij de inhoud van de lessen.

Vrije expressie is de manier waarop de leerlingen hun talenten en fantasieën het beste kunnen herkennen en toepassen. U kunt ze hierin helpen door ze vrij en onbelemmerd in dit proces te laten groeien. Daarbij speelt het experimenteren met onder andere materialen, technieken en vormgeving in het bijzonder een belangrijke rol. Het vormgevingsproces zou veel aandacht moeten krijgen omdat het, naast kennis over beeldende kunst, een waardevolle bijdrage levert aan de manier waarop de leerlingen de wereld begrijpen.

Dit hoofdstuk bestaat, naast deze inleiding op het domein Beeldende vorming, uit de leer- en lesdoelen, een overzicht van het verloop van de lessenreeks en een gedetailleerde uitwerking van zes lessen. Tot slot bevat dit hoofdstuk de volgende bijlagen: voorbeelden van Surinaamse klederdrachten, een toelichting op een aantal beeldende technieken, een begrippenlijst en een evaluatiekaart.

LESSENREEKS BEELDDE VORMING EN GESCHIEDENIS

De lessen beeldende vorming sluiten aan bij verschillende thema's en leergebieden. Door beeldende vorming te verweven met andere leergebieden gaat een onderwerp leven bij de leerlingen en beklijft de lesstof beter. De lessen binnen dit domein worden heel specifiek gecombineerd met het leergebied **Geschiedenis**. Met geschiedenis als invalshoek krijgen de leerlingen een beeld van het verleden. In dit geval is gekozen voor het onderwerp **Surinaamse klederdracht**. De leerlingen leggen verbanden met verschijnselen, gebeurtenissen en gebruiken van het heden. Zo leren zij de wereld van nu, gebruik makend van de Surinaamse klederdracht, beter te begrijpen.

De onderzoeksvraag die als een rode draad loopt bij alle lessen is als volgt: "**Hoe herken ik de afkomst van het ontwerp van de klederdracht?**".

OVERZICHT EN VERLOOP VAN DE LESSENREEKS

De lessenreeks bestaat uit zes lessen waarbij elke les in totaal zestig minuten duurt (telkens met een introductie, kern en afsluiting). Van tevoren geeft u bij de leerlingen aan dat aan het eind van deze lessenreeks hun werkstukken tentoongesteld zullen worden en dat ze hierover een presentatie zullen geven. Dit laatste met als doel dat de leerlingen van tevoren weten naar welke resultaten wordt gewerkt.

Bij de evaluatie van de lessen bespreekt u met de leerlingen de gemaakte werkstukken en het doorlopen proces.

Ontwerpproces

De leerlingen gaan tijdens de lessen op onderzoek uit volgens het ontwerpproces, bestaande uit vier fasen:

- 1 **Oriëntatie:** Hoe kan ik de herkomst van klederdracht bepalen?
- 2 **Onderzoek:** Wie zijn er met de verschillende klederdrachten gekomen en waarom?
- 3 **Experiment:** Wat kan ik gebruiken uit mondiale thema's en begrippen om mijn eigen werk rond klederdracht te maken?
- 4 **Reflectie:** Welke keuzes heb ik gemaakt en waarom? Wat kan ik vertellen over mijn eigen werkstuk?

Op die manier stimuleert u de leerlingen om zelfstandig en verantwoord keuzes te maken. De manier waarop het proces wordt ingevuld kan per les verschillen.

De ontwerpopdracht voor leerjaar 7 luidt:

Ontwerp en presenteer Surinaamse klederdrachten waarbij het verleden en het heden met elkaar interageren.

Indeling lessenreeks

De indeling van de lessenreeks ziet er als volgt uit:

In **Les 1** "Mi krosi nanga pranpran (traditionele en moderne kleding met versiering) - composities maken voor de kleding" maken de leerlingen kennis met verschillende Surinaamse klederdrachten en vergelijken zij deze met hedendaagse Surinaamse mode. Vervolgens krijgen de leerlingen de opdracht om een kledingstuk te ontwerpen, geïnspireerd door de voorbeelden die zij bij de introductie te zien hebben gekregen. Daarnaast leren ze hoe ze een negatieve of positieve sjabloon kunnen maken, waarmee ze in de volgende les hun ontworpen kledingstuk kunnen versieren.

In **Les 2** "Poti moro modo gi mi krosi (de kleding versieren)" gebruiken de leerlingen hun sjabloon om hun ontworpen kledingstuk te voorzien van een motief. Ze passen hierbij de technieken van overlapping en afsnijding toe. Tot slot versieren ze het kledingstuk aan de hand van diverse kleurtechnieken.

In **Les 3** "Mek mi eygi pranpran (eigen sieraden maken)" krijgen de leerlingen voorbeelden te zien van traditionele sieraden behorende bij verschillende bevolkingsgroepen van Suriname. Geïnspireerd door deze voorbeelden maken de leerlingen een eigen sieraad van rest- en natuurlijke materialen in 3D.

In **Les 4** “Mi eygi fasi (hoofddekseel/hoofdbedekking of schoeisel/voetversiering maken)” komen diverse voorbeelden van traditionele hoofddekseels, hoofdbedekkingen, schoeisel en voetversieringen voorbij. De leerlingen kiezen of ze een hoofddekseel/hoofdbedekking of juist schoeisel/een voetversiering ontwerpen. Bij hun ontwerp passen ze de collagetechniek toe.

In **Les 5** “Voorbereiden en opzetten van de tentoonstelling” leren de leerlingen hoe ze een tentoonstelling moeten voorbereiden en opzetten. Ze maken een draaiboek, selecteren de werkstukken en in groepjes voeren ze ieder een activiteit uit. Bijvoorbeeld het bedenken van een slogan of het positioneren van de werkstukken in de ruimte.

In **Les 6** “Het presenteren van de tentoonstelling” ronden de leerlingen de lessenreeks af door een presentatie te geven bij de opgezette tentoonstelling.

Technieken

Beeldende vorming kent een variatie aan technieken, zowel op het platte vlak als ruimtelijk. Deze technieken vormen een belangrijk onderdeel van de inhoud van een les beeldende vorming.

In deze lessen zullen de volgende technieken aan bod komen: teken-, schilder- en diverse grafische en ruimtelijke technieken. De opdrachten in deze lessenreeks zijn zodanig geordend dat de leerlingen verschillende technieken, zoals tekenen en sjabloneren, moeten combineren.

De begrippenlijst vindt u in Bijlage 4 en geeft een overzicht van de kernbegrippen per les. Deze begrippen kunt u bijvoorbeeld gebruiken bij aanvang van de les, om zo de opgedane kennis van de leerling te toetsen.

Differentiatie

Dit hoofdstuk is bedoeld om u te inspireren en te voorzien in concrete leerinhouden. Aan de hand van de lesbeschrijvingen kunt u uw eigen lesvoorbereidingsformulier samenstellen. Het lesmateriaal bevat differentiatietips, maar u dient binnen de groep uiteraard ook rekening te houden met de verschillen in niveau en de achtergrondkennis van iedere leerling. Het is daarom goed om tijdens de lessen ruimte te laten voor deze diversiteit en het potentieel van iedere leerling te stimuleren.

Wijze van beoordelen

In Bijlage 5 vindt u een **evaluatiekaart**. Hiermee kunt u iedere leerling, op basis van de vooraf gestelde lesdoelen, beoordelen en voorzien van concrete feedback. Voor de leerling is er het portfolio waarmee hij/zij zijn/haar eigen doelen kan formuleren en behalen. Zijn of haar leerervaringen legt de leerling vast in het portfolio, bijvoorbeeld door het maken van foto's van een gemaakt werkstuk.

Rol leerkracht

Uw rol als leerkracht wisselt voortdurend. U bent **expert, inspirator, coach, gespreksleider** en **bewaker van het proces en de tijd**. U pikt signalen op van de leerling en stuurt bij, daar waar het nodig is.

LESDOELENOVERZICHT

Deze lessenreeks stelt de volgende hoofddoelen centraal.

De leerling is in staat om:

- vanuit een gevarieerd aanbod zijn/haar gevoelens, ervaringen en ideeën vorm te geven met behulp van kunstzinnige middelen.
- op verantwoordelijke wijze samen te werken bij alle ontwerpfasen en de presentatie daarvan.
- op zijn/haar eigen manier te reflecteren op het eigen en andermans werk.

Per les zijn doelen weergegeven, die de hoofddoelen ondersteunen. De competenties die de leerlingen verwerven, zijn ingedeeld in drie categorieën, namelijk creërend vermogen, sociale competenties en presenteren.

Competenties

De competenties die de leerlingen verwerven in het domein beeldende vorming, zijn ingedeeld in drie categorieën, namelijk creërend vermogen, sociale competenties en presenteren. De (werk-)houding van de leerling is bij deze competenties volledig ingebed.

1. Creërend vermogen

Bij de competentie 'creërend vermogen' staat met name het ontwerpproces centraal: oriënteren, onderzoeken, experimenteren en reflecteren. Door dit proces toe te passen ontwikkelt de leerling op een gestructureerde manier een eigen beeldtaal en stijl, waarmee hij of zij zich kan uitdrukken. Soms kan een leerling moeilijk aangeven of benoemen wat hij/zij ervaart of voelt. Als leerkracht kunt u de leerling helpen zo'n ervaring te uit te leggen. Beeldtaal kan in zo'n geval, zeker voor taalzwakke leerlingen, een mooie manier zijn om uiting te geven aan de innerlijke belevingswereld. Daarnaast is het creërend vermogen gericht op ervaringsgericht werken. Door het aanbieden van diverse materialen, technieken en werkvormen worden de zintuigen geprikkeld en het opdoen van nieuwe ervaringen gestimuleerd.

2. Sociale competenties

Een veilig en positief sociaal klimaat vormt het uitgangspunt van elke les, zowel voor u als voor de leerlingen. Daarbij wordt aandacht besteed aan de volgende sociale vaardigheden: zich kunnen verplaatsen in de ander, samenwerken en opbouwende feedback geven. In dit leerjaar is het de bedoeling dat iedere leerling, naast individueel te werken, ook in staat is om samen te werken. Bij het werken in groepjes betekent het dat de leerling bijvoorbeeld een aansturende taak krijgt, of een klasgenoot helpt wanneer deze hulp nodig heeft.

3. Presenteren

Bij de competentie 'presenteren' denkt de leerling van tevoren na over zijn/haar voordracht. Hij/zij kan deze zelf uitwerken binnen het kader dat u van tevoren heeft gesteld. Verder is de leerling in staat zijn of haar werkstuk te presenteren aan een publiek, waarbij hij of zij reflecteert op het eigen werk en dat van de ander, maar ook op de verworven kennis en vaardigheden.

Lesdoelen De algemene leerdoelen zijn uitgewerkt in de lesdoelen die terug te vinden zijn aan het begin van elke les.

Competenties		Lesdoelen De leerling kan:
Les 1	Creërend vermogen	• een negatieve of positieve sjabloon ontwerpen. • de opgedane kennis over klederdracht toepassen bij het ontwerpen van een kledingstuk. • een basisontwerp maken voor een modern kledingstuk.
	Sociale competenties	• in gesprek gaan met anderen over traditionele en moderne kledingstukken.
	Presenteren	• een korte toelichting geven bij de werkstukken.
Les 2	Creërend vermogen	• de technieken overlapping en afsnijding toepassen bij het ontwerpen van een motief. • het ontworpen motief verwerken in het ontwerp van het kledingstuk. • de vijf basistechnieken van het kleuren toepassen op het ontworpen kledingstuk.
	Sociale competenties	• anderen helpen met de technieken van afsnijding en overlapping.
	Presenteren	• een korte toelichting geven over de herkomst van de klederdracht.
Les 3	Creërend vermogen	• met behulp van rest- en natuurlijk materiaal een sieraad in 3D maken. • bij het ontwerpen van het sieraad één of meerdere aangeleerde basistechnieken toepassen.
	Sociale competenties	• in groep materialen onderzoeken voor het maken van een sieraad. • in groep tot een besluit komen over welk sieraad wordt gemaakt.
	Presenteren	• een presentatie geven over de gemaakte sieraden. • reflecteren over de gebruikte technieken en de samenwerking in groep.
Les 4	Creërend vermogen	• met behulp van rest- en natuurlijk materiaal een hoofddeksel/-bedekking of schoeisel/een voetversiering ontwerpen. • bij het ontwerpen één of meerdere aangeleerde basistechnieken toepassen.
	Sociale competenties	• advies van anderen tijdens het creatieproces verwerken in zijn/haar werkstuk.
	Presenteren	• toelichten hoe het gemaakte hoofddeksel/-bedekking of schoeisel/voetversiering tot stand kwam.

Les 5	Creërend vermogen	• een stappenplan maken voor het opzetten van een tentoonstelling. • een slogan en een titel voor de tentoonstelling bedenken. • aangeven hoe de ruimte voor het opzetten van de tentoonstelling moet worden ingericht.
	Sociale competenties	• samen met anderen tot een stappenplan komen om een tentoonstelling op te zetten. • samen met anderen keuzes maken in de selectie van de werkstukken voor de tentoonstelling.
	Presenteren	• reflecteren over het werkproces en het stappenplan.
Les 6	Creërend vermogen	• in zijn of haar presentatie een link leggen tussen de gemaakte werkstukken en de oorsprong van de inspiratiebron(nen). • de presentatie van de tentoonstelling samen met zijn/haar groepje voorbereiden, rekening houdend met de ruimte en het publiek.
	Sociale competenties	• samen met anderen afspraken maken over de volgorde van de presentaties. • aandachtig luisteren naar de presentaties van de andere groepen.
	Presenteren	• kritisch naar de opzet en creatie van de tentoonstelling kijken en eventuele aanpassingen doorvoeren. • het publiek vertellen over de opbouw van de opdrachten en het werkproces. • zijn of haar werkstuk toelichten tijdens de tentoonstelling en zijn of haar inspiratiebron(nen) motiveren. • op het gehele project reflecteren en het evalueren.

Mi krosi nanga pranpran

(traditionele en moderne kleding met versiering)

ONDERZOEKSVRAAG	Hoe herken ik de afkomst van het ontwerp van de klederdracht?
LESDOELEN	De leerling kan: • een negatieve of positieve sjabloon ontwerpen. • de opgedane kennis over klederdracht toepassen bij het ontwerpen van een kledingstuk. • een basisontwerp maken voor een modern kledingstuk. • in gesprek gaan met anderen over traditionele en moderne kledingstukken. • een korte toelichting geven bij de werkstukken.
MATERIAAL	• Schoolbord en krijt • A4-papier • (Ribbel)karton • Scharen • Grijze tekenpotloden • Puntenslijpers • Zwarte fineliners/ viltstift • Stevig A3-tekenpapier (160 gram) • Bijlage 1 • Diverse afbeeldingen van klederdrachten en hedendaagse Surinaamse mode. U kunt bijvoorbeeld denken aan: familiefoto's, afbeeldingen uit tijdschriften en/of kranten en van het internet • Optioneel: neem wat voorbeelden mee van klederdrachten
VOORBEREIDING	• U organiseert de klas in groepjes van vier leerlingen. • U hangt foto's van traditionele en moderne kleding op het bord en in het lokaal. • Voorafgaand aan deze les geeft u de leerlingen de volgende opdracht mee: beeldmateriaal van huis mee te nemen van klederdrachten en hedendaagse Surinaamse mode. • Een paar tafels (kijktafels) klaarleggen voor het tentoonstellen van het meegebrachte beeldmateriaal.

INTRODUCTIE

⌚ 10 MINUTEN

U vertelt kort wat de leerlingen in deze lessenreeks gaan doen en wat ze in deze les kunnen verwachten.

U nodigt de leerlingen uit om hun meegebrachte beeldmateriaal op de kijktafels te leggen (als een soort tentoonstelling).

De leerlingen krijgen vervolgens vijf minuten de tijd om het meegebrachte beeldmateriaal te bekijken. U geeft aan dat ze goed moeten kijken naar de kleuren, modellen en motieven van de stoffen.

U peilt de voorkennis van de leerlingen aan de hand van de volgende vragen:

- *Bij welke bevolkingsgroep hoort dit kledingstuk?*
- *Hoe noem je deze kledingstukken? U laat de afbeeldingen uit Bijlage 1 zien en vraagt aan de leerlingen wie de namen van de verschillende kledingstukken kent. Benoem ze samen.*
- *Dragen mensen deze kledingstukken tegenwoordig nog? Wat wel en wat niet?*
- *Wie weet wat de verschillen zijn tussen traditionele en moderne kledingstukken? Bijvoorbeeld in de kleur, het motief en het model/de pasvorm?*
- *Wie weet bij welke gelegenheid deze kleding wordt gedragen?*

KERN

🕒 40 MINUTEN

Fase 1 Opwarming

De leerlingen vergelijken een traditioneel en een modern kledingstuk met elkaar. Bij hun selectie kiezen ze een soortge-lijk kledingstuk uit, bijvoorbeeld een broek.

De leerlingen gaan vervolgens met elkaar in gesprek en proberen een antwoord te geven op de volgende vragen:

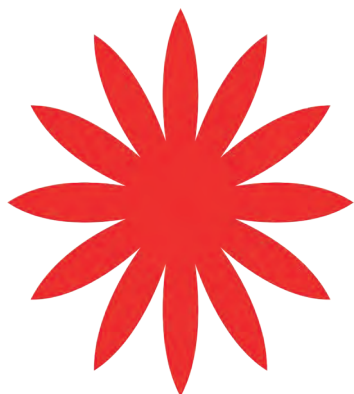
1. *Welke vormen, kleuren en motieven zie je terug in het traditio-
nele kledingstuk?*
2. *Welke vormen, kleuren en motieven zie je terug in het moderne
kledingstuk?*
3. *Als je de kledingstukken zo naast elkaar ziet, wat is dan
hetzelfde en wat is er anders? Hoe komt dat?*

TIP

Help de leerlingen eventu-
eel door vragen te stellen
waarbij ze beseffen dat
traditionele kleding een
lange geschiedenis kent.

U legt uit dat de leerlingen zelf een sjabloon gaan maken als
motief voor hun kledingstuk. Ze kunnen kiezen tussen een
positieve of een negatieve sjabloon.

U legt uit wat een negatieve en positieve sjabloon inhoudt.
Een **negatieve** sjabloon is de uitgeknipte vorm van iets. Een
positieve sjabloon is de restvorm. U demonstreert beide
vormen op het bord of met een eigen voorbeeld. Daarna vraagt
u de leerlingen wat het verschil is tussen beide sjablonen.

Voorbeeld van een
negatieve sjabloon.

Voorbeeld van een
positieve sjabloon.

Fase 2 Techniek

U verdeelt de leerlingen in groepjes van 4 leerlingen.

De leerlingen tekenen, eenieder voor zich, op het karton een eenvoudige vorm, bijvoorbeeld een cirkel, en knippen deze uit. Op een vel A4-papier experimenteert de leerling met de uitgeknipte vorm (negatieve sjabloon) en de restvorm (positieve sjabloon). De leerlingen wisselen hun ervaringen met elkaar uit.

Fase 3 Eigen werk en toonmoment

U geeft de volgende opdrachten aan de groepen:

OPDRACHT 1

1. Teken op het A3-papier met een grijs tekenpotlood de omtrek van een traditioneel kledingstuk naar keuze.
2. Trek de lijnen over met een zwarte fineliner of viltstift.

OPDRACHT 2

1. Kies of je met het negatieve of positieve sjabloon wil werken.
2. Ontwerp op een stuk karton je eigen sjabloon, bijvoorbeeld een bloem. Je mag meerdere sjablonen maken. Je kunt bij het ontwerpen van je sjabloon de basisvormen gebruiken.
3. Als je klaar bent met je ontwerp, knip je het sjabloon uit.

Toonmoment

Vervolgens worden de werkstukken op de kijktafels gelegd. Per groepje lopen enkele leerlingen langs de werkstukken en vragen aan de desbetreffende groep om een toelichting. U zorgt er zoveel mogelijk voor dat iedere leerling in de groep kort iets vertelt.

De toelichting kan een antwoord zijn op de volgende vragen:

- *Welke klederdracht heb je gekozen?*
- *Welke technieken heb je gebruikt?*
- *Hoe heb je jouw idee uitgewerkt?*

De andere leerlingen luisteren aandachtig naar de leerling die aan het woord is. De leerlingen wisselen af met de leerlingen die aan hun kijktafel bleven staan zodat alle leerlingen de kijktafels kunnen zien.

U loopt rond, begeleidt, ondersteunt waar nodig en motiveert de leerlingen om vragen te stellen. Het beste is om aandacht te besteden per groep.

U reflecteert samen met de leerlingen aan de hand van de volgende vragen:

- *Welke technieken heb je gebruikt en welke techniek spreekt je het meest aan?*
- *Door welke bevolkingsgroep heb je je laten inspireren? Waarom?*
- *Wat heb je geleerd?*

U laat de leerlingen gezamenlijk het lesmateriaal en de gemaakte werken opruimen. U kunt de werken bijvoorbeeld in een kast bewaren tot aan de tentoonstelling.

Enkele schetsen kunnen eventueel ook bewaard worden in het portfolio. Let op: alleen individuele schetsen kunnen bewaard worden in het portfolio.

Het leslokaal wordt door de leerlingen netjes opgeruimd voor de volgende les.

Poti moro modo gi mi krosi

(de kleding versieren)

ONDERZOEKSVRAAG	Hoe herken ik de afkomst van het ontwerp van de klederdracht?
LESDOELEN	De leerling kan: • de technieken overlapping en afsnijding toepassen bij het ontwerpen van een motief. • het ontworpen motief verwerken in het ontwerp van het kledingstuk. • de vijf basistechnieken van het kleuren toepassen op het ontworpen kledingstuk. • anderen helpen met de technieken van afsnijding en overlapping. • een korte toelichting geven over de herkomst van de klederdracht.
MATERIAAL	• Bord en krijt • Beeldmateriaal van klederdracht • Sjabloon uit Les 1 • Ontwerp kledingstuk uit Les 1 • Grijs tekenpotloden • Zachte kleurpotloden • Puntenslijpers • Gekleurde fineliners en stiften • Grijs, zachte tekenpotloden • A4-papier • Optioneel: een traditioneel kledingstuk meenemen
VOORBEREIDING	• Om de leerlingen te inspireren bij het uitvoeren van de opdracht, verzamelt u beeldmateriaal van klederdracht of brengt u traditionele kledingstukken mee naar de les. U kan ook andere leerkrachten vragen om er mee te brengen. • U probeert daarbij voorbeelden te zoeken van klederdrachten waarbij de nadruk ligt op het motief en kleurgebruik.

INTRODUCTIE

🕒 10 MINUTEN

U leidt een klassikaal gesprek en vraagt de leerlingen wat ze nog weten van Les 1.

Daarna vertelt u de leerlingen wat ze in deze les gaan doen.

De leerlingen krijgen vervolgens vijf minuten de tijd om het meegebrachte (beeld-)materiaal te bekijken.

Fase 1 Opwarming

U vraagt welke leerlingen de technieken overlapping en afsnijding bij het ontwerpen van een motief kennen. Vervolgens geeft u aan dat alle leerlingen die de techniek overlapping kennen bij elkaar gaan zitten en alle leerlingen die de techniek afsnijding kennen bij elkaar.

U vraagt aan de groepen om een korte presentatie te houden van wat zij weten van overlapping en afsnijding. U neemt de informatie uit deze fase mee naar fase 2 om uit te leggen wat de technieken inhouden.

In het geval dat enkele leerlingen de techniek niet kennen, vraagt u twee leerlingen om een voorbeeld op het bord te tekenen. De ene leerling maakt een tekening met overlapping en de andere een tekening met afsnijding.

Als geen van de leerlingen de technieken kent, verkort u fase 1 en gaat u onmiddellijk over naar fase 2.

Fase 2 Techniek

U demonstreert de technieken van afsnijding en overlapping op het bord.

- **Afsnijding** is als een deel van je ontwerp/motief buiten je tekenpapier valt en daardoor de tekening afsnijdt.

U demonstreert nogmaals de techniek met het negatieve sjabloon op het bord. U vraagt vervolgens aan de leerlingen wat hen opvalt. Leg daarna uit dat bij afsnijding de delen die elkaar doorkruisen, wegvallen.

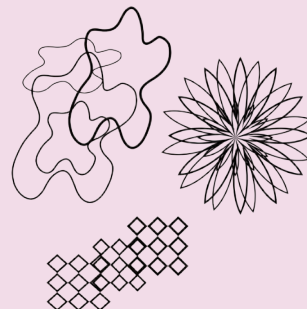
De leerlingen oefenen met hun sjabloon uit Les 1 de techniek van afsnijding op papier.

- **Overlapping** is als ontwerpen/motieven op elkaar liggen, anders dan naast elkaar, en waardoor de tekening overlapt.

U demonstreert met behulp van twee of drie voorwerpen (vouwblaadjes, schriften of boeken) de techniek van overlapping. Vraag de leerlingen wat hen opvalt. Leg daarna uit dat door beide voorwerpen voor een deel over elkaar heen te leggen, deze niet meer in hun geheel te zien zijn.

TIP

Als het kennisniveau omtrent afsnijding en overlapping tussen leerlingen sterk verschilt, kunt u de moeilijkheidsgraad aanpassen voor leerlingen die de techniek van afsnijding en overlapping al goed beheersen door middel van complexere sjablonen:

De leerlingen oefenen met hun sjabloon de techniek van overlapping op papier.

Optioneel: u kunt de **kleurtechnieken** die relevant zijn voor deze les kort herhalen (zie Bijlage 2). Deze technieken zijn reeds bekend bij de leerlingen.

Fase 3 Eigen werk en toonmoment

U geeft de volgende opdrachten aan de leerlingen:

OPDRACHT 1

1. Versier jouw kledingstuk naar je eigen stijl en smaak aan de hand van je ontworpen sjabloon.
2. Welke motieven inspireren jou? Je mag kiezen of je bij het traditionele motief blijft of dat je er een modern ontwerp van maakt.
3. Gebruik het sjabloon om motieven mee te maken op het door jou ontworpen kledingstuk. Je houdt daarbij rekening met de technieken van afsnijding of overlapping.

Als het nodig is, helpt u een leerling die het niet zo goed heeft begrepen. U kunt ook vragen aan een medeleerling die het wel heeft begrepen om de technieken nog een keer voor te doen.

OPDRACHT 2

1. Pas de basistechnieken van het kleurpotlood toe op je ontworpen kledingstuk.
2. Je kunt je ontwerp nog verder versieren met fineliner of viltstiften.
3. Heb je tijd over? Kleur dan de achtergrond in naar eigen smaak.

Toonmoment

U verdeelt de leerlingen in groepjes van 4 à 5 leerlingen. U geeft de leerlingen de opdracht om elkaar in groepjes de gemaakte tekeningen te tonen en uitleg te geven over de herkomst van de klederdracht. U moedigt de leerlingen ook aan om te vertellen:

- over hun keuzes voor het sjabloon, het motief en over hun eigen ontwerpstijl.
- door welke klederdracht zij zich hebben laten inspireren.
- of het ontwerp traditioneel is gebleven of juist modern.

U blikt samen met de leerlingen terug op de les:

- *Wat heb je geleerd?*
- *Waaraan heb je gewerkt?*
- *Hoe ben je te werk gegaan met de aangeleerde technieken?*

U geeft de leerlingen de volgende **huiswerkopdracht** mee:

Vraag thuis na of je voor de volgende les een traditioneel sieraad mee naar school mag nemen, bijvoorbeeld van een ouder, een oom of tante.

De leerlingen ruimen gezamenlijk de materialen op. Ook het leslokaal wordt netjes opgeruimd voor de volgende les. Het opruimen vormt een onderdeel van de les. Op een gegeven moment moeten de leerlingen het opruimen zelfstandig kunnen doen. U observeert en maakt notities wie er wel/niet meehelpt.

Mek mi eygi pranpran

(eigen sieraden maken)

ONDERZOEKSVRAAG	Hoe herken ik de afkomst van het ontwerp van de klederdracht?
LESDOELEN	De leerling kan: • met behulp van rest- en natuurlijk materiaal een sieraad in 3D maken. • bij het ontwerpen van het sieraad één of meerdere aangeleerde basistechnieken toepassen. • in groep materialen onderzoeken voor het maken van een sieraad. • in groep tot een besluit komen over welk sieraad wordt gemaakt. • een presentatie geven over de gemaakte sieraden. • reflecteren over de gebruikte technieken en de samenwerking in groep.
MATERIAAL	• Rest-/natuurlijk materiaal (bijvoorbeeld: klei, zaden, pitten, natuurlijke kleurstoffen afkomstig van bijvoorbeeld koesoewe, doppen, knopen, kroondopjes, papier, oud telefoondraad, ijzerdraad) • Acrylverf • Verfkwasten • Bakjes water • Scharen • Lijm (sterke hobbylijm en houtlijm) • Lijmkwasten • Combinatietangen • Verbindingsmaterialen (schilderstape, tie-wraps, nietmachine, enz.) • Zelfdrogende klei • Kleimatje • Kleigereedschap (stokjes, schrapertjes, etc.) • Tijdschriften/krantenpapier • Gekleurd papier/karton • Gekleurd, stevig draad • Wolgaren • Naalden • Lapjes textiel • (Beeldmateriaal van) traditionele sieraden • Lootjes met de namen van verschillende bevolkingsgroepen • Groot laken of een tafel
VOORBEREIDING	• Om de leerlingen te inspireren, kunt u van tevoren beeldmateriaal verzamelen en meebrengen naar de les. U kunt de leerlingen ook stimuleren om zelf traditionele sieraden mee te nemen, bijvoorbeeld van een familielid. • U verdeelt de klas in groepen van vier à vijf leerlingen. U maakt lootjes met de namen van de verschillende bevolkingsgroepen om ervoor te zorgen dat de leerlingen kennismaken met andere bevolkingsgroepen.

INTRODUCTIE

🕒 10 MINUTEN

U vertelt kort wat de leerlingen in deze les gaan doen. Vervolgens leidt u een klasgesprek over sieraden van verschillende bevolkingsgroepen. U maakt gebruik van de meegebrachte afbeeldingen en/of sieraden. U stelt de volgende vragen aan de leerlingen:

- *Wie draagt er weleens sieraden? Welke?*
- *Wat heb je meegenomen? Van wie is het? Wordt het nu nog gedragen? Hoort er een verhaal bij? Zo ja, wil je dat kort met ons delen?*
- *Wat voor soort sieraad zie je (bijvoorbeeld een ketting)?*
- *Van welk materiaal is het gemaakt?*
- *Welke kleur en vorm heeft het sieraad?*
- *Welke andere sieraden ken je verder die we hier niet gezien of genoemd hebben?*

KERN

🕒 40 MINUTEN

Fase 1 Opwarming

U geeft aan dat in Surinaamse culturen een sieraad niet zomaar wordt gedragen. Bijvoorbeeld een koto kan je niet dragen zonder sieraden. Het is een onderdeel van een traditie die een Surinaamse identiteit uitdraagt.

U stalt de verschillende materialen op een groot laken of een tafel uit.

Laat de leerlingen in groepjes de verschillende materialen en hun mogelijkheden onderzoeken en bedenken hoe ze gebruikt kunnen worden bij het maken van een sieraad.

TIP

Je kunt bijvoorbeeld kralen maken van klei, papier, pitjes en schelpen.

Fase 2 Techniek

Afhankelijk van het soort materiaal vertelt u er iets over en demonstreert u de volgende technieken (zie afbeeldingen en toelichting in Bijlage 3):

- rollen
- plakken
- knippen en/of scheuren
- rijgen
- schilderen
- draaien
- bekleden

Fase 3 Eigen werk en toonmoment

U geeft de eerder samengestelde groepjes van vier à vijf leerlingen de volgende opdracht:

1. *Nadat je een lootje hebt getrokken, overleg je eerst met je groepje welk sieraad jullie gaan maken.*
2. *Kies de materialen waarmee je wil werken en maak met je groepje een set sieraden voor de bevolkingsgroep waarvan je het lootje getrokken hebt. De sieraden mogen zowel traditioneel als modern zijn.*
3. *Bepaal samen met je groepje wie wat gaat doen. Pas de technieken toe die horen bij het materiaal waarmee je gaat werken.*

Toonmoment

U geeft elk groepje de opdracht om aan de andere groepjes een korte presentatie te geven over de gemaakte sieraden. Ze vertellen wat ze hebben gemaakt, welk materiaal ze hebben gebruikt en bij welke bevolkingsgroep de sieraden horen.

De leerlingen kunnen elkaar de volgende vragen stellen:

- *Hebben jullie zelf iets ontworpen of nagemaakt?*
- *Is jullie ontwerp traditioneel of juist vernieuwend? Waarom?*
- *Hoe zijn jullie tot een keuze gekomen over het ontwerp/de ontwerpen?*
- *Hoe zie je dat de sieraden bij elkaar horen?*

AFSLUITING

🕒 10 MINUTEN

U blikt samen met de leerlingen terug op de les:

- *Wat heb je geleerd?*
- *Waaraan heb je gewerkt?*
- *Welk ontwerp hebben jullie in de groep gekozen en waarom?*
- *Welke technieken zie je terug in je ontwerp?*
- *Wat deed je als jullie het in je groepje niet met elkaar eens waren?*
- *Hoe ben je te werk gegaan met de aangeleerde technieken?*

U geeft de leerlingen een **huiswerkopdracht**:

Verzamel afbeeldingen van hoofddeksels en/of -bedekkingen en van schoeisel en/of voetversieringen.

De leerlingen ruimen gezamenlijk de leermiddelen op en bergen de gemaakte werkstukken op in de kast. Het leslokaal wordt netjes opgeruimd voor de volgende les.

Mi eygi fasi

(hoofddekseel/hoofdbedekking of schoeisel/voetversiering maken)

ONDERZOEKSVRAAG	Hoe herken ik de afkomst van het ontwerp van de klederdracht?
LESDOELEN	De leerling kan: • met behulp van rest- en natuurlijk materiaal een hoofddekseel/-bedekking of schoeisel/een voetversiering ontwerpen. • bij het ontwerpen één of meerdere aangeleerde basistechnieken toepassen. • advies van anderen tijdens het creatieproces verwerken in zijn/haar werkstuk. • toelichten hoe het gemaakte hoofddekseel/-bedekking of schoeisel/voetversiering tot stand kwam.
MATERIAAL	• Karton • Lijm • Kleurpotlood • Scharen • Liniaal • Slijpers • Potlood • Afbeeldingen traditionele hoofddekseels en schoeisel • Textiel • Natuur- en restmateriaal • Wolgaren • Verf
VOORBEREIDING	• U legt het verzamelde materiaal van hoofddekseels en/of -bedekkingen en van schoeisel en/of voetversieringen (zie huiswerk Les 3) van uzelf en de leerlingen op tafel, of u hangt het materiaal ergens op in de klas waar het goed zichtbaar is voor alle leerlingen.

INTRODUCTIE

⌚ 10 MINUTEN

U gaat na wat de leerlingen nog weten van de vorige les en stelt de volgende vragen:

- *Wat hebben jullie de vorige les gedaan?*
- *Welke technieken hebben jullie geleerd?*
- *Kun je een van de technieken opnoemen en uitleggen (zie tip)?*

TIP

U kunt een leerling op het bord een techniek laten tekenen en de andere leerlingen deze laten raden.

U vertelt de leerlingen kort wat ze in deze les gaan doen. Vervolgens bespreekt u klassikaal kort enkele voorbeelden van hoofddekseels/hoofdbedekkingen van de verschillende bevolkingsgroepen. Hetzelfde doet u met het schoeisel en de voetversieringen.

Inheemse voetversiering

Indiase voetversiering

Indiase bruidsschoenen

Afrikaanse hoofddoek

Moslim hoofddoek (Hijab)

KERN

🕒 40 MINUTEN

Fase 1 Opwarming

U staat bij de kijktafel en neemt de verzamelde materialen van hoofddeksels en/of -bedekkingen en van schoeisel en/of voetversieringen een voor een op. Daarbij stelt u de volgende vragen:

- *Wat zie je?*
- *Van welk materiaal is het voorwerp gemaakt?*
- *Welke kleur en vorm heeft het voorwerp?*
- *Bij welke bevolkingsgroep hoort het voorwerp? Waarom denk je dat?*

Fase 2 Techniek

U verdeelt de leerlingen in groepjes van 4 à 5 leerlingen. Elke groep selecteert één item van de kijktafel. Elke groep kiest een ander item. Afhankelijk van de keuze van het item kunnen de leerlingen het soort materiaal kiezen. U gaat met ze na welke van de volgende technieken toegepast kunnen worden en waarmee de groep aan de slag kan gaan: rollen, plakken, knippen, scheuren, rijgen, schilderen, draaien of bekleden. U herhaalt kort elk van de technieken of laat een leerling die voordoen.

Fase 3 Eigen werk en toonmoment

U geeft de leerlingen de volgende opdracht:

- *Maak met behulp van het gekozen materiaal elk een hoofdbedekking/hoofddeksel of schoeisel/een voetversiering.*

Toonmoment

U geeft elk groepje de opdracht om aan de andere groepjes een korte presentatie te geven over de gemaakte items. Ze vertellen wat ze hebben gemaakt, welk materiaal ze hebben gebruikt en bij welke bevolkingsgroep de items behoren.

De leerlingen kunnen elkaar de volgende vragen stellen:

- *Hebben jullie zelf iets ontworpen of hebben jullie iets nageemaakt?*
- *Is jullie ontwerp traditioneel of juist vernieuwend? Waarom?*
- *Hoe zijn jullie tot een keuze gekomen over het ontwerp/de ontwerpen?*

AFSLUITING

🕒 10 MINUTEN

U blikt terug op de les door aan de leerlingen te vragen wat ze hebben geleerd. Mogelijke vragen zijn:

- *Wat was nieuw voor je?*
- *Welke techniek(en) heb je gebruikt?*
- *Wat vond je moeilijk? Waarom?*

U geeft de leerlingen de opdracht om individueel alvast na te denken over hoe ze de tentoonstelling willen opzetten. Wat komt er bijvoorbeeld allemaal kijken bij het maken van een tentoonstelling?

De leerlingen ruimen gezamenlijk de leermiddelen op en bergen de gemaakte werkstukken op in de kast. Het leslokaal wordt netjes opgeruimd voor de volgende les.

Voorbereiden en opzetten van de tentoonstelling

ONDERZOEKSVRAAG	Hoe herken ik de afkomst van het ontwerp van de klederdracht?
LESDOELEN	De leerling kan: • een stappenplan maken voor het opzetten van een tentoonstelling. • een slogan en een titel voor de tentoonstelling bedenken. • aangeven hoe de ruimte voor het opzetten van de tentoonstelling moet worden ingericht. • samen met anderen tot een stappenplan komen om een tentoonstelling op te zetten. • samen met anderen keuzes maken in de selectie van de werkstukken voor de tentoonstelling. • reflecteren over het werkproces en het stappenplan.
MATERIAAL	• Schoolbord en krijt • Materiaal om de werkstukken op te leggen of op te hangen (bijvoorbeeld schilderstape, dubbelzijdig tape, spijkers en hamers, nylon-draad, haakjes of punaises) • Bordliniaal • Sterke hobbylijm • Scharen • Kleurpotloden • Slijpers • A4-papier (80 gram - voor bijschriften) • A3-papier (80 gram - voor poster) • Zwarte en gekleurde pennen en stiften • De gemaakte werkstukken uit de lessen 1 tot en met 4
VOORBEREIDING	• U bepaalt in welke ruimte de tentoonstelling zal worden opgezet. • U regelt dat alle gemaakte werkstukken op tafels of op de grond klaarliggen.

INTRODUCTIE

⌚ 5 MINUTEN

U vertelt de leerlingen dat er een gezamenlijke tentoonstelling van de gemaakte werkstukken opgezet zal worden. U geeft aan dat ze op basis van een stappenplan een indeling moeten maken over hoe de tentoonstelling eruit zal zien.

KERN

⌚ 45 MINUTEN

Fase 1 Opwarming

U bespreekt samen met de leerlingen wat gedaan moet worden om een tentoonstelling op te zetten. U maakt samen met hen een lijstje van activiteiten die ondernomen moeten worden. Het gaat om brainstormen dus de volgorde van de activiteiten maakt nog niet uit.

Vervolgens bepaalt u samen met de leerlingen in welke volgorde de activiteiten moeten worden uitgevoerd.

Voorbeeld van een stappenplan:

1. thema, slogan en titel bedenken voor de tentoonstelling.
2. werkstukken bekijken en selecteren. Bij het selecteren van de werken letten op: uitvoering en creativiteit.
3. maken van bijschriften.
4. meubilair plaatsen.
5. ruimte-indeling en ophangen/neerleggen van de werken.
6. taakverdeling: wie doet wat?

Indien de leerlingen niet zelf op bovenstaande stappen komen, probeert u door middel van vragen de leerlingen een handje te helpen.

Fase 2 Techniek

U gaat met alle leerlingen na welke werkstukken uit de lessen 1 tot en met 4 geselecteerd worden voor de tentoonstelling. U bewaakt dat er minimum één werkstuk van elke leerling wordt geselecteerd.

U verdeelt de klas in groepjes van vier tot vijf leerlingen waarbij elk groepje verantwoordelijk is voor een activiteit.

Groep 1

Bedenkt welke van de gemaakte 'kunstwerken' bij elkaar passen, bijvoorbeeld aan de hand van de volgende criteria: de techniek(en), de kleur, het motief, de compositie, het concept en de inspiratiebron.

Groep 2

Bedenkt een titel en een bijpassende slogan voor de tentoonstelling. De groep werkt de slogan en titel met stift en pen uit op A3-papier in de vorm van een poster. Als er nog tijd is, schrijven ze een korte tekst als rode draad door de tentoonstelling.

Groep 3

Maakt bijschriften voor de kunstwerken: met de naam van de maker, de titel van het werkstuk, de techniek(-en), het materiaal en optioneel het formaat. Stimuleer de leerlingen om zo creatief mogelijk te zijn met het bedenken van titels.

Groep 4

Houdt zich bezig met het inrichten van de tentoonstelling. Te denken valt aan: het plaatsen van het meubilair, het ophangstelsel en de positionering van kunstwerken en bijschriften op de tafels en aan de muur.

TIP

Het kunstwerk moet altijd op ooghoogte opgehangen worden en zo recht mogelijk gehouden worden. U laat de leerlingen zelf bepalen op welke manier ze hun werkstuk ophangen. Belangrijk is hierbij wel dat ze hun keuze kunnen motiveren.

U coacht tijdens deze fase. U observeert ze en stuurt bij. U zorgt ervoor dat iedere leerling betrokken is bij de activiteit. Bijvoorbeeld bij groep 4 moet elke leerling bezig zijn met één van de volgende activiteiten:

- ondersteunen bij het vastmaken van de werkstukken.
- het bevestigen van de werkstukken aan de muur.
- iemand die op afstand bekijkt of het werkstuk recht en op ooghoogte opgehangen wordt.
- het plaatsen van de bijschriften (nadat de werkstukken zijn opgehangen of neergelegd).

TIP

Verschillende alternatieven als ophangstelsel: met dubbelzijdige tape, spijkers in de muur (voor zware werkstukken) of nylondraad met haakjes (ingelijste, zware werkstukken). Belangrijk is wel dat er respectvol wordt omgegaan met de werkstukken.

Fase 3 Eigen werk en toonmoment

U geeft de leerling de ruimte om uit te leggen wat ze hebben gedaan. U vraagt de leerlingen:

- *wat ze hebben gedaan, hoe ze dat hebben gedaan en waarom.*
- *om te vertellen over hun keuzes en eventuele discussies.*
- *om na te gaan of de ondernomen activiteit conform het stappenplan is uitgevoerd.*

AFSLUITING

🕒 10 MINUTEN

Tijdens de afsluiting reflecteert u met de leerlingen op de voorbereiding van de tentoonstelling. Iedere leerling geeft kort aan wat hij/zij geleerd heeft.

Het presenteren van de tentoonstelling

ONDERZOEKSVRAAG	Hoe herken ik de afkomst van het ontwerp van de klederdracht?
LESDOELEN	De leerling kan: • kritisch naar de opzet en creatie van de tentoonstelling kijken en eventuele aanpassingen doorvoeren. • de presentatie van de tentoonstelling samen met zijn/haar groepje voorbereiden, rekening houdend met de ruimte en het publiek. • het publiek vertellen over de opbouw van de opdrachten en het werkproces. • zijn of haar werkstuk toelichten tijdens de tentoonstelling en zijn of haar inspiratiebron(nen) motiveren. • in zijn of haar presentatie een link leggen tussen de gemaakte werkstukken en de oorsprong van de inspiratiebron(nen). • op het gehele project reflecteren en het evalueren. • samen met anderen afspraken maken over de volgorde van de presentaties. • aandachtig luisteren naar de presentaties van de andere groepen.
MATERIAAL	• De geselecteerde werkstukken • Het benodigde materiaal voor de presentatie
VOORBEREIDING	• U zet alle benodigde materiaal voor de presentatie klaar zodat de groepen er makkelijk over kunnen beschikken.

INTRODUCTIE

🕒 10 MINUTEN

U blikt met de leerlingen terug op alle voorgaande lessen. U bespreekt het verloop ervan en de gemaakte afspraken.

U vertelt kort wat de leerlingen in deze les gaan doen. Indien er nog vragen zijn, worden deze hier beantwoord.

KERN

🕒 40 MINUTEN

Fase 1 Opwarming

U nodigt de leerlingen uit om met een kritische blik naar de volledige tentoonstelling te kijken en verbeterpunten te benoemen. U legt uit dat de leerlingen verbeterpunten mogelijk formuleren over de algemene opzet van de tentoonstelling: niet zozeer over de groepswerken zelf, maar over hoe het geheel wordt tentoongesteld. Indien er verbeterpunten zijn, worden deze nog uitgevoerd. U geeft ze hier maximaal tien minuten voor.

Elke groep geeft daarna een korte presentatie over het gemaakte werk. Elk groepje krijgt hiervoor vijf minuten de tijd.

De volgende aspecten dienen aan bod te komen in de presentatie:

- uitleg over de gebruikte materialen.
- toelichting over de gebruikte technieken.
- een korte beschrijving over de oorsprong van de inspiratiebron(nen).
- een korte uitleg over het werkproces en de samenwerking in de groep.

Ook bespreekt u samen met de leerlingen de volgorde van presenteren. De leerlingen spreken van tevoren in hun groepje af wie wat wanneer presenteert.

TIP

Om de betrokkenheid van ouders en medeleerlingen te vergroten, kunt u ze uitnodigen om de tentoonstelling te bezoeken en/of de presentatie bij te wonen.

Fase 2 Techniek

U geeft de leerlingen de ruimte om zich voor te bereiden. De groepjes krijgen hiervoor tien minuten de tijd. U benadrukt dat ze rekening dienen te houden met de ruimte en met de plaats waar het publiek zal staan. U bewaakt de tijd.

Fase 3 Eigen werk en toonmoment

Elke groep geeft een presentatie. U vraagt de leerlingen uit de andere groepjes om een applaus te geven na elke presentatie. U vraagt enkele leerlingen om telkens kort te vertellen wat ze van de presentatie vonden.

AFSLUITING

⌚ 10 MINUTEN

U reflecteert en evalueert de gehele lessenreeks samen met de leerlingen: het samenwerkingsproces, de technieken, de kunstwerken en de tentoonstelling.

U kunt hierbij de volgende vragen stellen:

- *Wat zie je in je ontwerp terug van de klederdracht(en)?*
- *Welke technieken heb je gebruikt? Wat vond je de leukste techniek?*
- *Hoe ging het samenwerken? Wat verliep goed of moeilijk?*
- *Wat vond je het interessantst/leukst om te doen?*
- *Wat zou je een volgende keer anders doen?*
- *Wat heb je geleerd?*
- *Waar zou je graag nog meer over willen leren?*

De leerlingen breken gezamenlijk de tentoonstelling af en beslissen samen welke kunstwerken in de klas blijven hangen. De rest van kunstwerken nemen zij mee naar huis.

Het leslokaal wordt netjes opgeruimd.

BIJLAGE 1 SURINAAMSE KLEDERDRACHTEN

Benamingen voor de inheemse klederdracht:

- a) Angisa (schouderdoek)
- b) Saja (vrouw) (onderrok)
- c) Kamisa (man) (onderbroek)

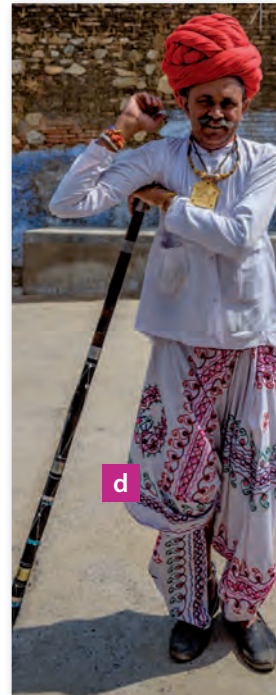
Benamingen voor de Creoolse klederdracht:

- a) Koto
- b) Kotobere
- c) Yaki
- d) Angisa

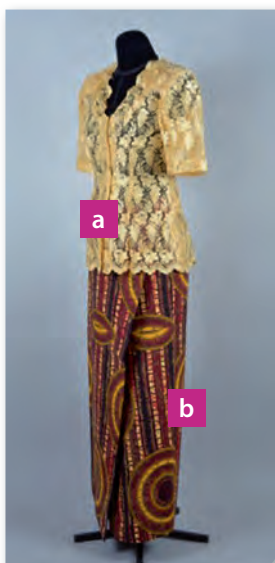
Benamingen voor de Hindostaanse klederdracht:

- a) sari (vrouw)
- b) gharara
- c) pagri
- d) dhoti (man)
- e) payama
- f) kurta

Benamingen voor de Javaanse klederdracht:

- a) djarik
- b) klambi
- c) topi
- d) kathok komprang
- e) sarong

Benamingen voor de Chinese klederdracht:

a) Qipao

Benamingen voor de Marron klederdracht:

a) pangi

b) kamisa

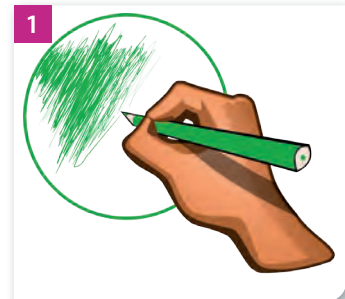
BIJLAGE 2 KLEURTECHNIEKEN

Hieronder volgt een overzicht van de volgende vijf basistechnieken:

1. inkleuren
2. hard en zacht kleuren (donker en licht)
3. laagjes kleuren
4. kleuren mengen
5. blenden met een doezelaar

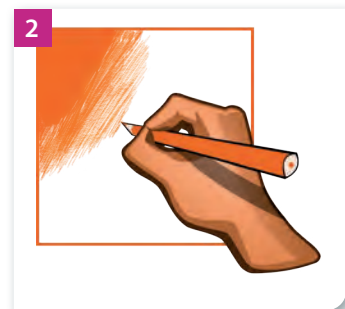
1. Inkleuren

Inkleuren gebeurt door je kleurpotlood schuin of plat (één richting) op het papier te houden (alternatieven: horizontale, verticale en schuine streepjes zetten).

2. Hard en zacht kleuren (donker en licht)

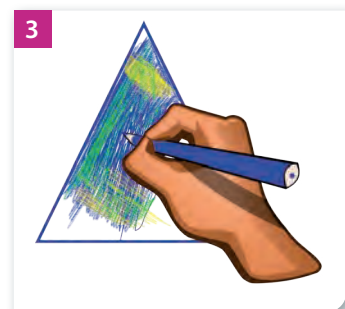
Bij meer druk op het kleurpotlood krijg je een donkerdere toon en bij zachte druk krijg je een lichtere toon. Dit wordt toonwaarde genoemd. Om diepte te creëren of lichtval, gebruik je verschillende donkere en lichte tonen.

3. Laagjes kleuren

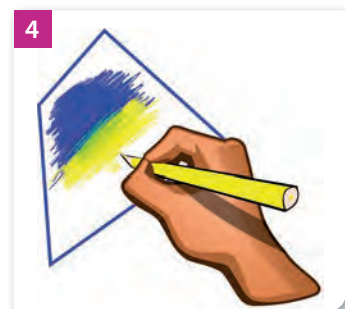
In het begin probeer je een zachte druk (*lichte toon*) te geven op het kleurpotlood. Daarna kun je met meer laagjes werken. Bij het kleuren van laagjes moet je niet gehaast werken, anders worden de tonen heel verschillend en ontstaan er duidelijke lijnen. Deze lijnen werken storend voor het eindresultaat.

Een voordeel van lichte laagjes over elkaar heen kleuren, is dat je bij de laatste lagen harder kunt drukken. Let op: werk laag over laag. Je begint dus met zachtere tonen. Als je begint met hardere tonen dan zie je de volgende laag niet meer.

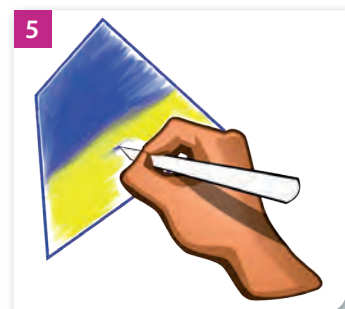
4. Kleuren mengen

Kleuren mengen kun je het beste doen met verschillende tonen kleuren. Je kunt verschillende tinten van één kleur mengen (bijvoorbeeld lichtblauw, middenblauw en donkerblauw), maar je kunt ook verschillende kleuren proberen te mengen. Je werkt bij het mengen van kleuren in laagjes.

5. Blenden met een doezelaar

Blenden betekent dat je de kleur 'in het papier' duwt zodat je de witte stipjes niet meer ziet. De witte stipjes zijn kleine kuiltjes in het papier, want tekenpapier is nooit volledig glad. Het blenden zorgt ervoor dat kleuren mooi in elkaar overlopen. Een harde lijn wordt zachter doordat je de kleur 'uitsmeert' en mengt met de naastgelegen kleur.

Slavenboei/slavenarmband

De slavenboei oftewel de slavenarmband is een heel bekende armband bij de mannen. Hij wordt gedragen voor verfraaiing en geloof. Het woord slavenarmband is ontleend aan de boeien die de slaafge-maakten tijdens de slavernij om hun armen kregen om ontsnapping te voorkomen. Oorspronkelijk waren de armbanden plat, maar onder de invloeden van de meesters is het een holle armband geworden. Als je het woord boei in het woordenboek opzoekt, zult u merken dat het betekent: een metalen armband dat aan één stuk een niet geheel gesloten ring is met aan de uiteinden een knop.

Zo heb je ook verschillende andere sieraden: ogri ai krara (boze oog kraal), boto keti, kromanti ketting, de mattenklopper, bamboeketting, koningsschakelketting, pie-piet ketting enzovoort.

De goden hanger is een sieraad afkomstig uit India. De hindostaanse gemeenschap is bekend met sieraden die hen heel dicht bij hun geloof brengen. Ze geloven heel sterk dat zij door de sieraden in een hangervorm aan hun lijf te dragen, door hun God die ze aanbidden beschermd worden.

De hindostanen van de moslimgemeenschap dragen de Allah hanger in kalligrafie geschrift voor boze ogen en bescherming. Tegenwoordig wordt het dragen van sieraden bij de moslimgemeenschap meer gezien als verfraaiing.

BIJLAGE 4 BEGRIPPENLIJST

Afsnijden/afsnijding	Alles wat je buiten het kader van een tekening kunt zien en wat daardoor de tekening afsnijdt.
Arceren	Door verschillende lijnen dichtbij elkaar/naast elkaar te tekenen, ontstaat er een toon. Een toon arceren hangt af van de druk op je potlood. Hoe harder je drukt hoe donkerder je toon wordt (Tip: arceren doe je altijd met een scherpe punt.).
Basisvorm	De verschillende basisvormen zijn: vierkant, cirkel, driehoek, rechthoek, kubus, bol, kegel en cilinder. Deze vormen noem je ook wel de basisvormen en kun je gebruiken bij het tekenen.
Bijschrift	Tekstbordje bij een tentoonstelling met informatie over het kunstwerk, bijvoorbeeld de titel en de maker.
Compositie/ordening	Het ordenen van de vormen in je tekening, in een bepaalde richting.
Decoratief	Versiering (van een object)
Kader	Een rand die aangeeft waarbinnen je moet tekenen.
Klederdracht: Hindostaans	
<i>Sari (vrouw)</i>	Een sari is een lange lap stof die een vrouw om zich kan slaan. Onder de sari draagt ze, in bijpassende kleuren, een onderrok (<i>petticoat</i>) en een kort bloesje (<i>choli</i>). Het gedeelte dat over de schouder hangt noem je een <i>pallu</i> .
<i>Gharara</i>	Traditioneel kledingstuk dat door moslimvrouwen in India wordt gedragen. Een gharara bestaat uit een korte tuniek (<i>kurta</i>) met een sjaal en een wijde broek.
<i>Paghri</i>	Hoofddekse
<i>Dhoti (man)</i>	Lang stuk stof dat om de middel en tussen de benen gedrapeerd wordt. Vervolgens wordt de stof naar achteren en om de middel geknoopt.
<i>Kurta</i>	Lang hemd tot over de knie
<i>Payama</i>	Lange broek
Klederdracht: Inheems	
Umari	Hoofdtooi
Angisa	Schouderdoek
Saja (vrouw)	Onderrok
Kamisa (man)	Onderbroek
Klederdracht: Javaans	
Sarong	Wijde cilindervormige rok
Djarik (vrouw en man)	Kleed om onderlijf en benen geslagen
Kathok komprang	Speciale zwarte mannenbroek (driekwartbroek)
Klambi	Vrouwenbaadje (hemd) met open hals, ook een mannenoverhemd
Topi	Hoofddekse mannen

Klederdracht: Chinees

Gipao	Een nauwsluitende jurk, vaak voorzien van een hoge split.
-------	---

Klederdracht: Creools

<i>Koto</i>	Rok
<i>Kotobere</i>	Extra stof van de koto; plooien rondom de buik
<i>Yaki</i>	Bloes
<i>Angisa</i>	Hoofddoek
Motief	Een vorm of figuur die je als basis kunt gebruiken voor het bekleden of versieren van bijvoorbeeld een stof. Het motief wordt heel vaak en op een regelmatige manier herhaald.
Ophangstelsel	Een manier voor het ophangen van werken.
Overlappen/overlapping	Twee vormen die op elkaar liggen waarbij je duidelijk kunt zien dat de ene vorm vóór de andere ligt.
Punaises	Zijn prikpinnetjes om bijvoorbeeld een tekening aan een houten muur te bevestigen.
Ruimtesuggestie	Gebruik je bij overlapping en afsnijding om er de diepte mee aan te geven.
Selecteren	Uitkiezen
Sjabloon	Uitgesneden vorm waarmee je bijvoorbeeld figuren op een ondergrond kunt tekenen/schilderen.
Tentoonstelling	Verzameling van werken die je aan een publiek laat zien.
Toon/tint	Toon/tint is het karakter van een kleur. Een toon aanduiden kan door te arceren. Een schaduw bestaat bijvoorbeeld uit verschillende tonen/tinten. Een toon/tint kun je creëren met een (kleur-) potlood of verf.
Vormgeving	Spelen met tekst en beeld zodat je op je eigen manier een geheel creëert.

DOMEIN BEELDDE VORMING

Schooljaar: _____

Naam leerling: _____

Leerkracht: _____

Ontwerpopdracht

Ontwerp en presenteer Surinaamse klederdrachten waarbij het verleden en het heden met elkaar interageren.

Duid aan met één van de volgende symbolen:

- +– matig: geef in de feedback aan hoe en wat de leerling kan doen om zich verder te ontwikkelen
- + voldoende: geef aan in de feedback wat de leerling voldoende beheerst
- ++ uitstekend: geef aan in de feedback wat de leerling in ruime mate beheerst

Doelen creërend vermogen

De leerling is vanuit een gevarieerd aanbod in staat om zijn/haar gevoelens, ervaringen en ideeën vorm te geven met behulp van kunstzinnige middelen.

De leerling:	Beoordeling:
• kan op basis van een thema of onderwerp zijn of haar eigen ideeën inbrengen en uitwerken.	
• kent de vier fasen van het ontwerpproces (oriënteren, onderzoeken, experimenteren en reflecteren) en kan deze toepassen bij het maken van een kunstwerk.	
• kan bij het uitwerken van een werkstuk zijn of haar keuzes motiveren.	
• kan verschillende technieken toepassen in zijn of haar kunstwerk.	
Feedback op de ontwikkeling van de leerling:	

Doelen sociale competenties

De leerling is in staat om op verantwoordelijke wijze samen te werken bij alle ontwerpfasen en de presentatie daarvan.

De leerling:	Beoordeling:
• kan afspraken maken over de ontwikkeling, de uitwerking en de presentatie van de werkstukken.	
• kan samenwerken met medeleerlingen.	
• kan zijn of haar keuzes tijdens het maakproces onderbouwen.	
• kan netjes omgaan met zijn eigen werk en met dat van zijn medeleerling(en).	
• kan positieve feedback geven zonder dat iemand zich aangevallen voelt.	
• kan eerlijk taken verdelen.	
Feedback op de ontwikkeling van de leerling:	

Doelen presenteren

De leerling is in staat om op zijn/haar eigen manier te reflecteren op het eigen en ander-mans werk.

De leerling:	Beoordeling:
• kan reflecteren op de tentoonstelling (eigen kunstwerk/ beleving, etc.).	
• kan de opdracht op een verantwoordelijke manier presenteren.	
• kan zelfstandig in een onbekende ruimte het werkstuk presenteren aan de medeleerlingen.	
Feedback op de ontwikkeling van de leerling:	

Evaluatiekaart leerjaar 7

Aanbevelingen over de algemene voortgang:

Cultureel erfgoed

Erfgoed kan persoonlijk, lokaal, regionaal, nationaal en internationaal zijn - of allemaal tegelijk. Wat geldt als erfgoed verandert door de tijd heen en per plaats. Erfgoed wordt naar behoefte ingezet (of juist genegeerd) door groepen in de samenleving van dat moment.

Educatie over erfgoed bouwt bruggen tussen verleden en heden. Materieel erfgoed - zoals voorwerpen en gebouwen - en immaterieel erfgoed - zoals dans en muziek - vertellen iets over de cultuur en samenleving van vroeger. Bij erfgoededucatie komen die verhalen boven tafel. Tegelijkertijd zegt erfgoed uit het verleden iets over de wereld waarin je nu leeft en over jezelf. Erfgoededucatie draagt bovendien bij aan de vorming van vier belangrijke verworvenheden: historisch besef, identiteit, cultureel zelfbewustzijn en cultureel burgerschap.

Erfgoedonderwijs leert de leerling:

- bewust te zijn van dat wat door mensen gemaakt is.
- te reflecteren op cultuur en zichzelf aan de hand van sporen uit het verleden.
- dat hij/zij over erfgoed verschillende verhalen kan vertellen, waarmee de betekenis verandert.

De ervaringen en kennis die leerlingen op deze manier opdoen, helpen om zichzelf en hun culturele wortels beter te leren kennen en begrijpen. Daarmee leren ze ook mensen met een andere achtergrond respecteren en zullen ze gemakkelijker hun draai weten te vinden in de multiculturele maatschappij die Suriname is.

Erfgoededucatie kan om te beginnen worden ingezet om het **historisch besef** en het vermogen tot historisch redeneren van de leerling te vergroten. Door bezig te zijn met erfgoed leren kinderen in het algemeen wat vroeger anders was en wat hetzelfde is gebleven. Dit geeft hen inzicht in veranderlijkheid en continuïteit. Door te zoeken naar de betekenis van situaties uit het verleden leren ze historische perspectieven hanteren en op gebeurtenissen reflecteren (historisch redeneren).

De kennis over en ervaring met het verleden die leerlingen opdoen tijdens erfgoededucatie, helpen hen zichzelf en hun achtergrond te leren kennen. Met behulp van erfgoededucatie beleven leerlingen het verleden vanuit een eigen invalshoek, waardoor zij leren om het verleden te betrekken op zichzelf. De daarmee verkregen inzichten in hun eigen ervaringswereld leveren een belangrijke bijdrage aan de vorming van hun **identiteit**.

Cultuur omvat alles wat mensen maken en doen. Kijken naar cultuur leert kinderen zichzelf beter kennen en betekenis geven aan de omringende wereld. Dit kan binnen alle schoolvakken met de focus op betekenisverlening en identiteitsvorming, maar erfgoededucatie is er bij uitstek geschikt voor. Vanuit het verleden reflecteren op jezelf en je eigen gemeenschap vergroot je **cultureel zelfbewustzijn**. Cultureel zelfbewustzijn is van belang voor het zelfvertrouwen van kinderen binnen de multiculturele samenleving.

Bezig zijn met cultureel erfgoed uit de nabije omgeving kan betrokkenheid bij een plek en verbondenheid met een groep creëren of vergroten. Dit zijn belangrijke aspecten voor de vorming van een veelzijdig en kritisch **cultureel burgerschap**. Die term houdt onder meer in dat leerlingen zich verhouden tot en betrokken zijn bij een gemeenschap, waarbij ze ook hun eigen leven invulling weten te geven. Voorwaarde voor de vorming van cultureel burgerschap is cultureel zelfbewustzijn dat eveneens te ontwikkelen is met behulp van erfgoededucatie.

OVER HET DOMEIN CULTUREEL ERFGOED

Volgens de UNESCO-definitie omvat cultureel erfgoed: 'objecten die getuigenissen zijn van de geschiedenis en identiteit van een cultuur'.

Het leerdomein Cultureel erfgoed binnen het leergebied Kunst- en cultuureducatie biedt de leerling aanknopingspunten voor de duurzame omgang met de eigen cultuur, de eigen omgeving en de wereld daarbuiten. Bezig zijn met cultureel erfgoed stimuleert leerlingen om zichzelf en hun wereld waar te nemen, verbeelden, conceptualiseren, analyseren en respecteren. Daarbij spelen besef van normen en waarden, taal en sociale vaardigheden een rol. Gecombineerd met onderzoek via literatuur- en internetbronnen geeft dit de leerlingen handvatten om zelf wezenlijk te kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van hun omgeving, hun land en hun toekomst.

Erfgoededucatie omvat onderwijs met en over:

- materieel erfgoed zoals monumenten, cultuurlandschappen, archeologische vondsten, boeken en documenten, (museale) voorwerpen.
- immaterieel (levend) erfgoed zoals tradities, rituelen, culturele uitingen zoals mode, muziek en dans, verhalen, gewoonten en gebruiken.

De kracht van erfgoededucatie ligt in het omgevingsonderwijs: leren in, van en over de eigen leefomgeving, op praktische en speelse wijze. Leerlingen ervaren hoe hun eigen keuzes kleine en grote gevolgen kunnen hebben voor hun omgeving en hun toekomst. De koppeling van erfgoed aan de individuele beleving en omgeving kan worden uitgebouwd naar andere leergebieden. Zo kan in een les natuuronderwijs over bomen, een bomenrij langs de weg aanleiding zijn om te praten over de inrichting van het landschap door de mens (= erfgoededucatie).

Authenticiteit is een kernwaarde van cultureel erfgoed. Daarom is het wenselijk om de leerlingen kennis te laten maken met het originele object of monument: in de klas, in het museum of ter plaatse in het landschap. Daarnaast kan aan cultureel erfgoed worden gewerkt tijdens leeslessen van het leergebied Taal in de klas, bezoeken aan de (school) bibliotheek of mediatheek en online, via internetonderzoek. Dit biedt bovendien een uitstekende gelegenheid om leerlingen te leren omgaan met analoge en digitale bronnen in diverse media.

Zoals gezegd kan erfgoededucatie een rol spelen bij de verwerving van emotionele en sociale vaardigheden en van het besef van normen en waarden. Tijdens de lessen worden leerlingen aangezet om hun gevoelens en ervaringen onder woorden te brengen, uit te drukken door hun zintuigen te gebruiken en hierover met anderen te communiceren. Ook leren ze dat ze kunnen reflecteren op hun eigen werk en dat van anderen. Via kennis krijgen ze waardering voor cultureel erfgoed. Dit alles motiveert de leerling om respect te hebben voor de diverse culturele tradities in onze samenleving en respectvol om te gaan met verschillen in opvattingen.

OVERZICHT EN VERLOOP VAN DE LESSENREEKS

Alle onderwerpen binnen het domein Cultureel erfgoed volgen dezelfde leerlijn, waarbij de focus van het onderwijs op de lokale belevingswereld meegroeit naar een open, wereldwijde blik.

De volgende onderzoeksvraag wordt gesteld:

Hoe kan cultureel erfgoed uit je eigen omgeving dienen als inspiratiebron voor iets nieuws?

Ontwerpproces

De leerling doorloopt daarbij een creatief proces in 4 fasen:

- 1 **Oriëntatie:** Wat is cultureel erfgoed in het algemeen?
- 2 **Onderzoek:** Wat is materieel en wat is immaterieel cultureel erfgoed?
- 3 **Experiment:** Hoe onderzoek ik een erfgoedvoorwerp/onderwerp (achtergrond, waarde, gebruik)? Hoe kan ik dit op een nieuwe manier toepassen?
- 4 **Reflectie:** Welke keuzes heb ik gemaakt en waarom? Wat kan ik daarover vertellen?

De ontwerpopdracht voor leerjaar 7 luidt:

Maak een eigen verhaal bij een gekozen erfgoedvoorwerp of -traditie.

Indeling lessenreeks

De lessenreeks van leerjaar 7 is als volgt opgebouwd:

- In **Les 1** komt de leerling in aanraking met al dan niet bekende voorwerpen/onderwerpen uit de omgeving. Hierbij wordt gebruik gemaakt van observatietechnieken. De leerling leert het onderscheid tussen wat wel of geen cultureel erfgoed is en het verschil tussen materieel of immaterieel erfgoed.
- In **Les 2** wordt nader (bronnen)onderzoek gedaan naar een zelfgekozen erfgoedvoorwerp/onderwerp, met als doel iets nieuws te creëren. Hierbij wordt gebruik gemaakt van onderzoekstechnieken. Dit proces wordt schriftelijk vastgelegd, om later op basis van deze informatie een verhaal te kunnen schrijven.
- In **Les 3** vindt de generale repetitie plaats: de leerling schrijft en oefent individueel zijn/haar verhaal over het gekozen erfgoedvoorwerp/onderwerp.
- In **Les 4** worden de voorwerpen/afbeeldingen tentoongesteld in de klas en volgt de presentatie van elk verhaal voor een bekend publiek: de medeleerlingen. Daarna vindt een evaluatie- en feedbackgesprek plaats met alle leerlingen.

LESDOELENOVERZICHT

Aan het einde van leerjaar 7 is de leerling:

- in staat om, na observatie en onderzoek van cultureel erfgoed, zijn/haar gevoelens, ervaringen en ideeën hierover uit te drukken in een verhaal en een presentatie.
- in staat om verantwoordelijk samen te werken bij alle fasen van het ontwerpproces.
- in staat om te reflecteren op het eigen onderwerp in relatie tot het belang van cultureel erfgoed in het algemeen en dit over te brengen op anderen.

Per les zijn doelen weergegeven, die de hoofddoelen ondersteunen. De competenties die de leerlingen verwerven, zijn ingedeeld in drie categorieën, namelijk creërend vermogen, sociale competenties en presenteren.

Competenties		De leerling:
Les 1	Creërend vermogen	• kan erfgoedobjecten observeren met behulp van de geleerde observatietechniek. • ontwikkelt inzicht in (criteria bij het bepalen van) wat cultureel erfgoed is en wat niet. • ontwikkelt inzicht in welke zaken vallen onder materieel cultureel erfgoed en welke onder immaterieel cultureel erfgoed.
	Sociale competenties	• kan over de observaties communiceren met anderen. • kan met anderen van gedachten wisselen over wat materieel en immaterieel erfgoed is. • kan met anderen discussiëren over de criteria van cultureel erfgoed.
	Presenteren	• kan vertellen over hetgeen hij/zij heeft geobserveerd en wat de bevindingen zijn.
Les 2	Creërend vermogen	• kan met behulp van de geleerde onderzoekstechniek onderzoek verrichten naar het gekozen voorwerp/onderwerp en dit beschrijven. • ontwikkelt het vermogen om de immateriële waarde (bewaarnoodzaak) van cultureel erfgoed in te schatten.
	Sociale competenties	• kan luisteren naar de onderzoeksbevindingen over het voorwerp/onderwerp van anderen. • kan deelnemen aan de discussie over de immateriële waarde van de gekozen voorwerpen/onderwerpen.
	Presenteren	• kan onderzoeksbevindingen aan anderen presenteren. • kan aan anderen de inhoud, betekenis en bewaarnoodzaak van het gekozen voorwerp/onderwerp meedelen. • kan de immateriële waarde van het gekozen voorwerp/onderwerp met argumenten verdedigen.
Les 3	Creërend vermogen	• is in staat een nieuwe toepassing te ontwikkelen voor het gekozen voorwerp/onderwerp. • kan de immateriële waarde van de nieuwe toepassing verdedigen. • kan een conceptverhaal samenstellen dat de immateriële waarde beschrijft.
	Sociale competenties	• kan met anderen afstemmen over de indeling van de presentaties en de plaatsing van de voorwerpen/onderwerpen in de ruimte.
	Presenteren	• kan het verhaal over de nieuwe toepassing van het voorwerp/onderwerp vertellen aan anderen en hierbij laten zien hoe de betekenis en het gevoel zijn veranderd. • kan gemaakte keuzes verwoorden, vragen beantwoorden over het onderwerp en feedback geven op de presentatie van anderen. • kan feedback ontvangen, kritisch reflecteren over de verbeterpunten en de feedback verwerken.

Les 4	Creërend vermogen	• kan ideeën vormen over de inrichting van de ruimte voor de presentaties (de tentoonstelling).
	Sociale competenties	• kan gezamenlijk met de medeleerlingen de ruimte voor de presentaties inrichten. • kan ideeën en argumenten van anderen integreren en daarvoor respect tonen.
	Presenteren	• kan het eigen verhaal over het voorwerp of de traditie presenteren en daarbij toelichten: – wat de oorspronkelijke achtergrond/functie/betekenis was. – hoe dit is veranderd bij de nieuwe toepassing. – wat de inspiratiebron(nen) was(waren) voor de nieuwe toepassing. – waarom dit cultureel erfgoed moet worden bewaard voor de toekomst. • kan reflecteren op de eigen presentatie en die van de medeleerlingen en hierbij constructieve feedback geven en ontvangen.

Inleiding cultureel erfgoed

ONDERZOEKSVRAAG	Hoe kan cultureel erfgoed uit je eigen omgeving dienen als inspiratiebron voor iets nieuws?
LESDOELEN	De leerling: • observeert erfgoedobjecten met behulp van de geleerde observatietechniek. • ontwikkelt inzicht in (criteria bij het bepalen van) wat cultureel erfgoed is en wat niet. • ontwikkelt inzicht in welke zaken vallen onder materieel cultureel erfgoed en welke onder immaterieel cultureel erfgoed. • communiceert over de observaties met anderen. • wisselt met anderen van gedachten over wat materieel en immaterieel erfgoed is. • discussieert met anderen over de criteria van cultureel erfgoed. • vertelt over hetgeen hij/zij heeft geobserveerd en wat de bevindingen zijn.
MATERIAAL	Voorwerpen (tastbaar, uit de directe omgeving van de leerlingen), documenten en afbeeldingen van tradities/gebruiken die behoren tot het cultureel erfgoed van Suriname, zoals: • gebruiksvoorwerp: bijvoorbeeld kruik (prapi, dia), stamper, deegroller • gerecht: bijvoorbeeld pom, podosiri, pepre watra, roti, bami • muziekinstrument: bijvoorbeeld apinti drong, sekseki, gamelang • klederdracht: bijvoorbeeld omslagdoek, koto • beeldend kunstwerk: historisch schilderij, sculptuur van lokale kunstenaar • dans: bijvoorbeeld djarang kepang • theater: bijvoorbeeld Ramlila-optreden • lied/spel: bijvoorbeeld Seki Malinda, Makokketje • literatuur: bijvoorbeeld verhalen van de spin Anansi, gedichten Voorwerpen, documenten en afbeeldingen van zaken die niet behoren tot het Surinaamse cultureel erfgoed, zoals: • gebruiksvoorwerp: bijvoorbeeld mobiele telefoon, nagelvijl, schaar, zonnebril, usb-stick • media: bijvoorbeeld een website, tv-programma, actuele krant, tijdschrift • dans: bijvoorbeeld streetdance, ballet • gerecht: bijvoorbeeld hamburger, pizza
VOORBEREIDING	• U legt de diverse voorwerpen, documenten en afbeeldingen op een tafel (een kijktabel) die centraal in de ruimte staat.
KERNBEGRIPPEN	• Cultureel erfgoed, traditie, materieel en immaterieel erfgoed, observatie

U nodigt de leerlingen uit om naar de kijktafel te komen. U geeft hen twee minuten tijd om de voorwerpen/afbeeldingen te observeren.

Daarna vraagt u aan enkele leerlingen wat ze zien of wat hen opvalt.

U toetst de beginsituatie van de leerlingen door enkele van de voorwerpen/afbeeldingen afzonderlijk te tonen en daarbij vragen te stellen:

- *Wat is dit?*
- *Door wie is het gemaakt/gebruikt?*
- *Waarvoor wordt het gebruikt/wanneer wordt het gedaan?*
- *Waarvan/hoe is het gemaakt?*
- *Waar gaat het over?*
- *Kan het ook anders gemaakt worden?*
- *Kan het ook anders uitgevoerd worden?*
- *Kan het ook een andere vorm hebben?*

U vertelt vervolgens dat de voorwerpen/afbeeldingen op tafel te maken hebben met cultureel erfgoed en dat jullie in deze les gaan onderzoeken wat dat is.

U laat zien dat er twee soorten dingen op tafel liggen:

1. voorwerpen die je kunt aanraken en gebruiken.
2. tradities: dingen die mensen maken of doen volgens vaste regels (zoals gerechten, muziek, dansen, vertellingen, theater).

Het eerste noem je '**materieel**' en het tweede '**immaterieel**'.

U nodigt de leerlingen uit om nogmaals goed naar de voorwerpen/afbeeldingen op de kijktafel te kijken. Terwijl ze dat doen, moeten ze zich afvragen:

- *Wat valt je op als je een tweede keer kijkt? Zie je iets dat je eerder niet had gezien?*
- *Welke dingen vind je bijzonder? Welke niet?*
- *Herken je iets uit je eigen omgeving of familie?*

Fase 1 Opwarming

U bespreekt met de leerlingen achtereenvolgens de begrippen: cultuur, erfgoed en cultureel erfgoed (zie begrippenlijst). U maakt hierbij gebruik van voorbeelden om de begrippen voor de leerlingen te verduidelijken.

U stelt daarbij controlevragen:

- *Wie kan een eigen voorbeeld geven van materieel cultureel erfgoed in Suriname?*
- *Wie kan een eigen voorbeeld geven van immaterieel cultureel erfgoed in Suriname?*
- *Waar in je eigen directe omgeving (her)ken je cultureel erfgoed?*
- *Hoe maken we onderscheid tussen wat wel en niet tot cultureel erfgoed behoort?*
- *Waarom is het belangrijk om cultureel erfgoed te bewaren voor later?*

Om bewustwording en waardering te bevorderen, legt u het belang van het behoud van cultureel erfgoed uit.

Fase 2 Techniek

Eerst gaan de leerlingen een *materieel* object observeren:

U informeert naar de kennis van de leerlingen over observeren:

- *Wat betekent observeren? Wanneer je aandachtig naar iets kijkt en er veel over kan vertellen, ben je aan het observeren.*
- *Wie heeft eerder wel eens iets geobserveerd?*
- *Wat was het?*
- *Wanneer observeer je iets en waarom?*

U legt in stappen een observatietechniek uit:

- *Kies een voorwerp uit de klas (niet van de kijktafel) dat je zelf interessant vindt.*
- *Neem het voorwerp mee naar je plek.*
- *Let op dat je door niemand wordt afgeleid.*
- *Doe alsof je het voorwerp nog nooit eerder hebt gezien. Gebruik je zintuigen: kijk, ruik, voel, luister en proef (enkel als dat veilig en hygiënisch kan).*
- *Stel vragen over het voorwerp en probeer de antwoorden zelf te bedenken: waarom zou het er zo uitzien, waarom is het zo gemaakt?*
- *Probeer iets te zeggen over de afmetingen, kleur, materiaal, het verband tussen de vorm en de functie, versiering...*
- *Maak aantekeningen: schrijf je ontdekkingen op.*

Nadat de leerlingen de tijd hebben gehad om hun object te observeren, zet u de leerling tot nadenken door te vragen:

- *Welke dingen heb je opgemerkt?*
- *Wat doe je als je iets observeert?*

Fase 3 Eigen werk en toonmoment

U geeft een eerste aanzet tot het doen van creatief onderzoek door middel van de volgende opdracht:

- Kies een voorwerp of traditie (document of afbeelding) van de kijktafel en observeer aan de hand van de observatietechniek.
- Schrijf op of hetgeen je hebt gekozen 'materieel' of 'immaterieel' is.
- Geef aan waarom je hiervoor hebt gekozen en wat je eraan hebt geobserveerd.
- Geef aan of dit volgens jou wel of geen cultureel erfgoed is en waarom wel of niet.
- Geef aan of je het belangrijk vindt om het voorwerp of de traditie te bewaren voor later en waarom.

U stuurt bij indien nodig.

Toonmoment

U geeft enkele leerlingen de beurt om in de groep te vertellen over hun geobserveerde voorwerp/onderwerp en hun bevindingen naar aanleiding van de opdracht.

AFSLUITING

 10 MINUTEN

U blikt terug aan de hand van enkele vragen aan de leerlingen:

- Kijk je nu anders naar de voorwerpen/afbeeldingen op de kijktafel dan aan het begin van de les? Hoe dan?
- Wat hebben jullie geleerd?

Huiswerkopdracht

U vraagt de leerlingen één voorwerp (materieel) of traditie (immaterieel) uit hun omgeving te zoeken waarvan ze denken dat het cultureel erfgoed is. Ze brengen het voorwerp of een afbeelding van de traditie mee naar de volgende les. Immaterieel cultureel erfgoed kan bijvoorbeeld ook neergeschreven worden. Geef als tip mee dat de leerlingen over het gekozen alvast informatie kunnen verzamelen door hun familie vragen te stellen.

U geeft bij het opruimen aan op welke wijze de leerlingen verantwoordelijk en respectvol met de voorwerpen kunnen omgaan.

U vertelt de leerlingen dat ze hun observatienotities in het portfolio mogen opbergen.

Onderzoek doen naar cultureel erfgoed

ONDERZOEKSVRAAG	Hoe kan cultureel erfgoed uit je eigen omgeving dienen als inspiratiebron voor iets nieuws?
LESDOELEN	De leerling: • onderzoekt met behulp van de geleerde onderzoekstechniek het gekozen voorwerp/onderwerp en beschrijft dit. • ontwikkelt het vermogen om de immateriële waarde (bewaarnoodzaak) van cultureel erfgoed in te schatten. • luistert naar de onderzoeksbevindingen over het voorwerp/onderwerp van anderen. • neemt deel aan de discussie over de immateriële waarde van de gekozen voorwerpen/onderwerpen. • presenteert onderzoeksbevindingen aan anderen. • deelt de inhoud, betekenis en bewaarnoodzaak van het gekozen voorwerp/onderwerp met anderen. • verdedigt de immateriële waarde van het gekozen voorwerp/onderwerp met argumenten.
MATERIAAL	• Computers met internetverbinding (indien beschikbaar op school). Een alternatieve optie is dat u een computer ter beschikking stelt waarop u op voorhand materiaal gedownload heeft of dat u een print maakt van enkele digitale bronnen. • Informatieve boeken, encyclopedieën. • Relevante tijdschriften, krantenartikelen, brochures... • Voorbeelden van cultureel erfgoed (indien een leerling geen voorwerp/afbeelding/verhaal heeft meegenomen). • Schrijfmateriaal om notities te maken.
VOORBEREIDING	• U zorgt dat in de klas voldoende bronnenmateriaal (offline en online) aanwezig is om onderzoek te kunnen doen. • U richt de ruimte zodanig in dat de leerlingen individueel aan de slag kunnen.
KERNBEGRIPPEN	Immateriële waarde, bewaarnoodzaak, onderzoek, bronnen, erfgoedinstelling

INTRODUCTIE

🕒 10 MINUTEN

U blikt terug op Les 1 door vragen te stellen, zoals:

- *Wat weet je nog van de vorige les?*
- *Wie kan een voorbeeld geven van cultureel erfgoed?*
- *Wie kan een voorbeeld geven van iets dat geen cultureel erfgoed is?*
- *Wie weet hoe je kunt bepalen of iets cultureel erfgoed is?*
- *Wie kan een voorbeeld geven van materieel cultureel erfgoed?*
- *Wie kan een voorbeeld geven van immaterieel cultureel erfgoed?*
- *Wat is cultureel erfgoed in je omgeving?*
- *Hoe moeten we observeren?*

U vraagt aan de leerlingen om het meegenomen voorwerp, document of de afbeelding van de traditie op hun eigen tafel te leggen. U vraagt aan enkele leerlingen waar ze het meegenomen materiaal gevonden hebben.

U legt uit dat deze les gaat over onderzoek doen naar materieel én immaterieel cultureel erfgoed. De leerlingen gaan meer informatie zoeken over hun meegebrachte voorwerp/traditie.

U bespreekt met de leerlingen het verschil tussen materieel en immaterieel erfgoed en toont daarvan voorbeelden uit categorieën die niet op de kijktafel aan bod zijn gekomen.

Voorbeelden van Surinaams **materieel** cultureel erfgoed:

Monumenten (openbare gebouwen, gedenktekens):

St. Petrus en Paulus
kathedraal, Paramaribo

Neveh Shalom Synagoge en
de hoofdmoskee van
Ahmadiyya Anjuman Isha'at
Islam, Paramaribo

155 jaar Chinese immigratie,
Fort Nieuw-Amsterdam

Klederdrachten:

Surinaamse klederdrachten

Voorbeelden van Surinaams **immaterieel** cultureel erfgoed:

Muziek:

Kawina

Gamelan

Poëzie:

Surinaamse
gedichtenbundel

Dans:

Jaran kepang

Feest:

Divali optocht

Ketikoti viering

Chinees nieuwjaar

Fase 1 Opwarming

U vraagt de leerlingen om het meegenomen voorwerp/onderwerp te observeren.

U behandelt de volgende vragen klassikaal:

- *Wat valt je op bij jouw voorwerp/traditie?*
- *Hoe zou je jouw voorwerp/traditie beschrijven?*
- *Is jouw voorwerp/traditie oud?*
- *Is jouw voorwerp/traditie nog in gebruik? Hoe?*
- *Zit er een verhaal achter? Welk?*
- *Hoe ben je eraan gekomen?*
- *Bij welke cultuur hoort jouw voorwerp/traditie?*
- *Waarom denk je dat jouw voorwerp/traditie cultureel erfgoed is?*

U vraagt de leerlingen of ze weten hoe ze aan meer informatie over hun voorwerp/traditie kunnen komen. Mogelijke antwoorden: door te zoeken in boeken, op internet en/of in een museum of archief (erfgoedinstelling).

Fase 2 Techniek

U vertelt de leerlingen dat ze nu onderzoek gaan doen naar hun gekozen voorwerp/traditie.

U geeft aan dat het onderzoek uit 4 stappen bestaat, namelijk:

1. Vraagstelling:

Wat wil je te weten komen over dit voorwerp of deze traditie? Stel vragen op (gebruik je observatie-bevindingen).

Bijvoorbeeld:

- *Hoe heet het voorwerp/de traditie?*
- *Waarvan is het voorwerp/de traditie gemaakt /hoe wordt de traditie uitgevoerd?*
- *Van waar/van wie is het voorwerp/de traditie afkomstig?*
- *Waarvoor/door wie is het voorwerp gebruikt/wordt de traditie nageleefd?*
- *Wat is de betekenis ervan en voor wie (vooral)?*
- *Welke verhalen zitten eraan vast?*
- *Behoort dit voorwerp/de traditie volgens de bronnen tot het Surinaams cultureel erfgoed?*

2. Verkennen:

Welke bronnen kun je gebruiken om je vragen te beantwoorden? Bijvoorbeeld:

- *Internet*
- *Naslagwerken zoals een encyclopedie*
- *Geschiedenisboeken*
- *De collectie van een museum (ook online)*
- *Documenten in een archief (ook online)*
- *Mensen die bij deze erfgoedinstanties werken*

3. Antwoord uitwerken:

Soms vind je verschillende antwoorden op één vraag. Je noteert alle antwoorden. Je kijkt regelmatig terug naar je vragen om te zien of je overal minstens één antwoord op hebt gevonden.

4. Conclusie:

Op basis van de gevonden antwoorden trek je een conclusie. Kijk welk antwoord je het meest logisch vindt. Schrijf je conclusie op.

Bijvoorbeeld: Dit voorwerp/deze traditie hoort bij het materieel/immaterieel cultureel erfgoed omdat...

U kiest één voorwerp of traditie uit als voorbeeld om samen met de leerlingen alle stappen van het onderzoek te doorlopen. De leerlingen schrijven de stappen in hun schrift op.

U geeft de leerlingen de opdracht om in duo's hun voorwerp/onderwerp met een andere leerling te wisselen. U vraagt hen:

- *te observeren aan de hand van de observatietechniek.*
- *minstens drie vragen over het uitgewisselde voorwerp/onderwerp te bedenken en op te schrijven.*

Fase 3 Eigen werk en toonmoment

In deze fase gaan de leerlingen zelfstandig aan de slag. Ze passen de onderzoekstechniek toe om zoveel mogelijk informatie te verzamelen over hun voorwerp/traditie.

U vraagt de leerling om op basis van de conclusie te beslissen of het voorwerp/de traditie tot het Surinaamse cultureel erfgoed behoort of niet. Vervolgens vraagt u de leerling om te beargumenteren of en waarom dit voorwerp of deze traditie waardevol is om te bewaren voor later.

U geeft een teken wanneer de leerlingen weer in dezelfde duo's mogen zitten als bij de uitwisseling in Fase 2. De leerlingen presenteren aan dezelfde medeleerling:

- welke onderzoeksvragen ze zelf hebben opgesteld.
- hoe ze te werk zijn gegaan.
- waarop ze hebben gelet.
- welke antwoorden ze hebben gevonden.

Hierbij kan de luisterende leerling aan de presenterende leerling de eerder geformuleerde vragen stellen (over het voorwerp/onderwerp van de ander) om nog meer te weten te komen. Ook mag hij/zij feedback geven aan degene die presenteert.

U evalueert klassikaal met de leerlingen aan de hand van de volgende vragen:

- *Wat hebben jullie geleerd?*
- *Wat vonden jullie van de opdracht?*
- *Waar had je nog nooit over nagedacht?*
- *Welke vragen hebben je nog meer aan het denken gezet?*

U vraagt de leerlingen hun studieobject op te ruimen en geeft aan dat ze er verantwoordelijk en respectvol mee moeten omgaan.

U geeft de leerlingen aan dat ze hun onderzoeksnotities in het portfolio mogen opbergen.

Een verhaal schrijven en presentatie oefenen

ONDERZOEKSVRAAG	Hoe kan cultureel erfgoed uit je eigen omgeving dienen als inspiratiebron voor iets nieuws?
LESDOELEN	De leerling: • ontwikkelt een nieuwe toepassing voor het gekozen voorwerp/onderwerp. • verdedigt de immateriële waarde van de nieuwe toepassing. • stelt een conceptverhaal samen dat de immateriële waarde beschrijft. • stemt met anderen af over de indeling van de presentaties en de plaatsing van de voorwerpen/onderwerpen in de ruimte. • vertelt het verhaal over de nieuwe toepassing van het voorwerp/onderwerp aan anderen en laat hierbij zien hoe de betekenis en het gevoel zijn veranderd. • verwoordt gemaakte keuzes, beantwoordt vragen over het onderwerp en geeft feedback op de presentatie van anderen. • ontvangt feedback, reflecteert kritisch over de verbeterpunten en verwerkt de feedback.
MATERIAAL	• Schrift/papier • Pen • Bord • Krijt • Voorbeelden van voorwerpen/tradities van cultureel erfgoed • Verhaal ter illustratie hoe een verhaal te schrijven
VOORBEREIDING	• U bereidt een verhaal voor over een erfgoedvoorwerp of -traditie dat u kan gebruiken wanneer u de leerlingen uitlegt hoe zij hun verhaal kunnen schrijven.
KERNBEGRIPPEN	Rituelen, podiumkunsten, traditie, immaterieel cultureel erfgoed, de 4 W's: Wie, Wat, Waar, Wanneer?

INTRODUCTIE

⌚ 5 MINUTEN

U blikt terug op Les 2 en op wat de leerlingen hebben geleerd door open vragen te stellen:

- *Hoe heb je de observatie- en onderzoekstechnieken toegepast bij je traditie/voorwerp van cultureel erfgoed?*
- *Welke extra informatie heb je door het onderzoek gevonden?*
- *Wat heb je geleerd over het gebruik en de betekenis van je traditie/voorwerp?*

U vertelt dat de vorige les over materieel en immaterieel cultureel erfgoed ging. In deze les zal het ook gaan over de manier waarop je cultureel erfgoed kunt gebruiken in je eigen leven.

U licht toe wat de leerlingen in deze les gaan doen.

Fase 1 Opwarming

U geeft de leerlingen aan dat ze een verhaal gaan schrijven over de achtergrond en betekenis van hun voorwerp/onderwerp, die ze met hun onderzoek hebben gevonden. Ook dienen zij in hun verhaal aan te geven waarom zij dit erfgoed willen bewaren voor de toekomst.

Daarna doen de leerlingen in het verhaal verslag van de nieuwe toepassing/invulling die ze voor hun voorwerp/onderwerp hebben bedacht. Hierbij vraagt u hen verbindingen te leggen tussen verleden, heden en toekomst. U vertelt de leerlingen dat respect voor het erfgoed hierbij van cruciaal belang is.

U geeft zelf kort een voorbeeld aan de hand van een erfgoed-voorwerp/-onderwerp. U doet dit mondeling in verhaalvorm en/of schrijft (trefwoorden) op het bord:

- U vertelt wat u uit onderzoek weet over de achtergrond, gebruik en betekenis uit onderzoek.
- U vertelt waarom dit erfgoed de moeite waard is om te bewaren voor de toekomst.
- U vertelt welke nieuwe toepassing u hebt bedacht (zie tip).

Fase 2 Techniek

U laat de leerlingen zien dat uw verhaal volgens een structuur is opgebouwd:

- Het heeft een verhaallijn, die doorloopt van vroeger naar nu en naar de toekomst.
- Het heeft een begin, midden en slot.
- De gevonden informatie over de traditie/voorwerp wordt zoveel mogelijk gebruikt.
- De zinnen zijn niet te lang en lopen goed, zodat je het verhaal gemakkelijk aan anderen kunt vertellen.
- U geeft aan dat het helpt om goede zinnen te maken door ze hardop tegen jezelf voor te lezen.

Hierna geeft u de opdracht.

Schrijf je eigen verhaal over het door jou gekozen voorwerp of de traditie. Maak bij het schrijven gebruik van besproken technieken.

Daarnaast geeft u de leerlingen aan dat ze hun verhaal gaan presenteren en dat ze het dus zo goed mogelijk in een verhaalvorm moeten opschrijven.

U zet de leerlingen aan tot nadenken over de nieuwe toepassing van hun voorwerp/onderwerp door voorbeelden te geven (kolom links). Zij moeten hun keuze kunnen verantwoorden en ook de gevoelens die erbij opkomen in het verhaal verwerken.

U geeft aan dat het verhaal niet langer mag zijn dan 1 vel in hun schrift en dat ze 20 minuten de tijd krijgen om te schrijven.

TIP

Om hun verhaal op te bouwen, kunnen de leerlingen antwoord geven op de vier W's, namelijk 'Wie, Wat, Waar en Wanneer?'. U stimuleert hen ook om na te denken over de waarom-vraag.

TIP

U kunt voorbeelden geven aan de leerlingen over hoe ze een nieuwe toepassing aan hun cultureel erfgoed-onderwerp kunnen geven, zoals:

- een historische kruik of schaal een hedendaagse invulling geven, bijvoorbeeld om geld of spullen in te bewaren.
- een Anansi-verhaal moderniseren, bijvoorbeeld door Anansi een laptop of smartphone te geven of de hoofdrolspelers te veranderen door een familielid, vriend(in) of zichzelf.
- een traditioneel kledingstuk verwerken in een nieuwe outfit.
- muziek van nu op een oud instrument spelen.
- een traditioneel recept in een heel nieuw gerecht veranderen.

Fase 3 Eigen werk en toonmoment

U loopt rond terwijl de leerlingen schrijven, om vragen te stellen, vragen te beantwoorden, bij te sturen en te inspireren.

Toonmoment

Na afloop van het individuele werk laat u de leerlingen in duo's zitten. De ene leerling wisselt zijn/haar verhaal uit met de andere.

U vraagt de leerlingen om te vertellen:

- *op welke manier ze onderzoek hebben gedaan.*
- *waarom ze voor dit voorwerp/onderwerp hebben gekozen.*
- *waarom ze het voorwerp/onderwerp de moeite waard vinden om te bewaren.*
- *hoe ze op het idee kwamen voor de nieuwe toepassing van hun voorwerp/onderwerp.*

U stimuleert de leerlingen om elkaar feedback te geven op het verhaal.

AFSLUITING

🕒 15 MINUTEN

U reflecteert klassikaal met de leerlingen aan de hand van de volgende vragen:

- *Hoe vond je het om een verhaal te schrijven over je onderwerp?*
- *Hoe ben je gekomen tot het maken van iets nieuws?*
- *Wat heb je geleerd?*

U geeft aan dat de leerlingen hun verhaal kunnen verbeteren aan de hand van feedback en inspiratie van de medeleerling.

U laat de leerlingen alvast communiceren over hoe en waar ze de presentatie van Les 4 kunnen geven (bv. alle voorwerpen/documenten/afbeeldingen op 1 tafel, op aparte tafels, in een hoek, op een podium, binnen/buiten ...). De locatie met de meeste stemmen wordt gekozen.

TIP

U geeft aan dat de leerlingen om hun verhaal te vertellen, behalve visueel materiaal, ook andere elementen kunnen gebruiken (bv. audio, video, geuren).

Huiswerkopdracht

U benadrukt dat de leerlingen thuis hun verhaal mondeling gaan oefenen, liefst voor iemand anders, bijvoorbeeld een familielid. De bedoeling is dat de presentatie in Les 4 tussen één en twee minuten duurt. U geeft aan dat de leerlingen kunnen kiezen om enkel de belangrijkste delen uit het verhaal vertellen zodat ze maximum twee minuten nodig hebben. Ten slotte vraagt u de leerlingen het materiaal op te ruimen en geeft aan dat ze er verantwoordelijk en respectvol mee moeten omgaan.

De presentatie

ONDERZOEKSVRAAG	Hoe kan cultureel erfgoed uit je eigen omgeving dienen als inspiratiebron voor iets nieuws?
LESDOELEN	De leerling: • vormt ideeën over de inrichting van de ruimte voor de presentaties (de tentoonstelling). • richt gezamenlijk met de medeleerlingen de ruimte voor de presentaties in. • integreert ideeën en argumenten van anderen en toont daarvoor respect. • presenteert het eigen verhaal over het voorwerp of de traditie en licht daarbij toe: – wat de oorspronkelijke achtergrond/functie/betekenis was. – hoe dit is veranderd bij de nieuwe toepassing. – wat de inspiratiebron(nen) was(waren) voor de nieuwe toepassing. – waarom dit cultureel erfgoed moet worden bewaard voor de toekomst. • reflecteert op de eigen presentatie en die van de medeleerlingen en geeft en ontvangt hierbij constructieve feedback.
MATERIAAL	• Middelen om de ruimte in te richten, zoals: • schaar • touw • tape • extra papier • De verhaalschriften, ter ondersteuning bij de presentatie en om feedback te noteren.
VOORBEREIDING	• U maakt een lijst met de namen van de leerlingen in volgorde van hun presentatie.
KERNBEGRIPPEN	Tentoonstellen, presentatie, feedback

INTRODUCTIE

🕒 10 MINUTEN

U zit samen met de leerlingen in een kring en blikt terug op alle vorige lessen, vooral op Les 3. U stelt verschillende open vragen, zoals:

- *Hoe hebben jullie het ervaren om jullie verhaal thuis te oefenen?*
- *Heeft iemand naar je verhaal geluisterd? Wat vond hij of zij ervan?*

KERN

🕒 40 MINUTEN

Fase 1 Opwarming

De opwarming is in deze les volledig gericht op het inrichten van de tentoonstelling aangezien de presentaties veel tijd innemen. U laat de leerlingen definitieve afspraken maken over de inrichting van de ruimte. U ondersteunt hen bij het opzetten en voorbereiden van de tentoonstelling.

TIP

Indien de leerlingen voorwerpen meebrengen, kunnen ze eventueel een naamkaartje maken voor hun voorwerp zodat het niet verloren gaat.

Fase 2 Voorbereiding presentatie

U geeft tips over hoe te presenteren (luid, duidelijk en rustig spreken, en wie niet spreekt luistert aandachtig naar de ander) en benadrukt het belang om zich voor te bereiden op de presentatie.

Fase 3 Eigen werk en toonmoment

U leest de namenlijst voor zodat de leerlingen zich kunnen voorbereiden op het moment van hun presentatie. U spreekt met hen een teken af waarmee u aangeeft dat de tijd om is. Voor en tijdens de presentaties doet u het volgende:

- U noemt de naam van de leerling die mag presenteren.
- U bewaakt de tijd van de presentaties.
- U spreekt af dat de leerlingen (als publiek) kort applaus geven na elke presentatie
- U motiveert leerlingen (als publiek) om na elke presentatie feedback te geven, in de vorm van een 'tip' en een 'top'.
- U vraagt elke 'presentator' om deze in zijn/haar schrift te noteren.

Na de presentaties doet u het volgende:

- U vraagt de leerlingen of ze begrijpen wat de anderen belangrijk vinden aan hun eigen cultureel erfgoed.
- U vraagt de leerlingen wat ze vonden van elkaars nieuwe toepassingen.
- U stimuleert de leerlingen te vertellen over hun eigen ervaring bij het presenteren.

AFSLUITING

 10 MINUTEN

U reflecteert samen met de leerlingen aan de hand van de volgende vragen:

- *Wat hebben jullie geleerd van elkaars cultureel erfgoed?*
- *Welke verhalen horen bij materieel erfgoed? Welke verhalen horen bij immaterieel erfgoed?*
- *Wat vonden jullie van de lessen?*
- *Welke ideeën hebben jullie gekregen over wat jullie met cultureel erfgoed in je eigen leven kunnen doen?*
- *Vind je cultureel erfgoed belangrijk? Waarom?*

U vraagt als afsluiting de leerlingen het materiaal op te ruimen op een verantwoordelijke en respectvolle manier. U vertelt de leerlingen dat ze hun verhaal met de feedback in het portfolio mogen bewaren.

BIJLAGE 1 BEGRIPPENLIJST

Beeldende kunst	Kunstvormen die iets in beeld brengen: een voorstelling van de werkelijkheid of belevingswereld van de kunstenaar. Bijvoorbeeld: schilderijen, tekeningen, beelden, houtsnijwerk.
Bronnen-onderzoek	Informatie verzamelen via analoge en digitale bronnen, zoals boeken, documenten, kaartenbakken, websites en databanken.
Cultuur	Algemeen: alles wat door mensen is gemaakt of aangepast ten opzichte van de natuur. Meer specifiek: het geheel van tradities en gebruiken van een land, gebied of gemeenschap.
Cultureel erfgoed	Voorwerpen en tradities die getuigenissen zijn van de geschiedenis en identiteit van een cultuur. Cultureel erfgoed: • kan een zeldzaam/uniek voorwerp of monument zijn. • kan een traditie (ritueel /kunstvorm/gebruik) zijn. • kan een voorwerp zijn dat bij een traditie hoort. • kan een symbool zijn voor een belangrijke historische of religieuze gebeurtenis/gedachtegoed. Het belang van cultureel erfgoed: • Het kan ons en de generaties na ons iets vertellen over het verleden. • Door het verleden te leren kennen, leer je het heden beter begrijpen. • Het kan ons iets vertellen over de cultuur van een specifieke bevolkingsgroep of een heel land. • Het kan je iets vertellen over wie jij zelf bent (identiteit). • Door elkaars cultuur te leren kennen, leer je elkaar beter begrijpen.
De 4 W's (van de 5 W's)	Wie: Wie gebruikt het voorwerp? Wat: Wat is het doel van het voorwerp? Wat zijn de kenmerken van het voorwerp? Waar: Waar komt het voorwerp voor? Wanneer: Wanneer wordt het voorwerp gebruikt? In welke tijd komt het voorwerp voor? (In totaal zijn er 5 W's, maar bij leerlingen tot en met 12 jaar wordt vaak alleen gewerkt met de eerste vier W's. De vijfde W is 'Waarom': Wat is de reden achter gekozen handelingen?)
Immaterieel cultureel erfgoed	Niet-tastbaar erfgoed, zoals dans, verhalen, muziek, recepten en feesten.
Klederdracht	Traditionele kleding die binnen een gemeenschap wordt gedragen.
Materieel cultureel erfgoed	Tastbaar cultureel erfgoed, zoals voorwerpen, kleding en monumenten.

Natuur	De samenhang van levensvormen (planten, dieren) en levenloze elementen (water, grondsoorten) op aarde. Als tegenstelling van cultuur: de oorspronkelijke situatie, zonder ingrijpen van de mens.
Observeren	Informatie verzamelen door de zintuigen te gebruiken.
Podiumkunst	Kunstvorm die wordt uitgevoerd voor een publiek, zoals muziek, dans en theater.
Presentatie	Verzamelde informatie in een samenhangend verhaal overdragen op een publiek.
Traditie	Een gebruik dat binnen een gemeenschap van generatie op generatie wordt doorgegeven.
Rituelen	Een opeenvolging van handelingen volgens vaste regels, die een hoger doel dient (bv. eren, herdenken).
Tentoonstelling	Gelegenheid waarbij objecten met een gemeenschappelijk verband bijeengebracht zijn, om te worden getoond aan een publiek.

DOMEIN CULTUREEL ERFGOED

Schooljaar: _____

Naam leerling: _____

Leerkracht: _____

Ontwerpopdracht

Maak een eigen verhaal bij een gekozen erfgoedvoorwerp of -traditie.

Duid aan met één van de volgende symbolen:

- +– matig: geef in de feedback aan hoe en wat de leerling kan doen om zich verder te ontwikkelen
- + voldoende: geef aan in de feedback wat de leerling voldoende beheerst
- ++ uitstekend: geef aan in de feedback wat de leerling in ruime mate beheerst

Doelen creëren

De leerling is vanuit een gevarieerd aanbod in staat om zijn/haar gevoelens, ervaringen en ideeën vorm te geven met behulp van kunstzinnige middelen.

De leerling:	Beoordeling:
• kan nadenken en communiceren over wat cultureel erfgoed is en over de immateriële waarde ervan.	
• kan zelfstandig onderzoek doen om inzicht te verwerven in de historische en culturele betekenis van een erfgoedvoorwerp of -traditie.	
• kan een verhaal maken over een erfgoedvoorwerp of -traditie.	
Feedback op de ontwikkeling van de leerling:	

Doelen sociale competenties

De leerling is in staat om op verantwoordelijke wijze samen te werken bij alle ontwerpfasen en de presentatie daarvan.

De leerling:	Beoordeling:
• toont historisch en cultureel besef in relatie tot het cultureel erfgoed van anderen.	
• kan individueel en samen met anderen tot een eindproduct komen.	
• toont mondeling inzicht in en heeft respect voor de gevoelens van anderen ten aanzien van cultureel erfgoed.	
• kan de eigen emoties over cultureel erfgoed uiten met begrip voor de mensen van vroeger en nu.	
Feedback op de ontwikkeling van de leerling:	

Doelen presenteren

De leerling is in staat om op zijn/haar eigen manier te reflecteren op het eigen en andermans werk.

De leerling:	Beoordeling:
• kan een erfgoedvoorwerp of -traditie presenteren voor de medeleerlingen.	
• kan de eigen ervaring met een erfgoedvoorwerp/traditie relateren aan het belang van cultureel erfgoed in het algemeen.	
• kan kritisch reflecteren op het eigen werk.	
• kan zijn/haar keuzes en persoonlijke mening met argumenten motiveren en staat daarbij open voor feedback van anderen.	
• kan constructieve feedback geven op andermans werk.	
Feedback op de ontwikkeling van de leerling:	

Evaluatiekaart leerjaar 7

Aanbevelingen over de algemene voortgang:

THEMA

5

Theater

met integratie van het leergebied Taal

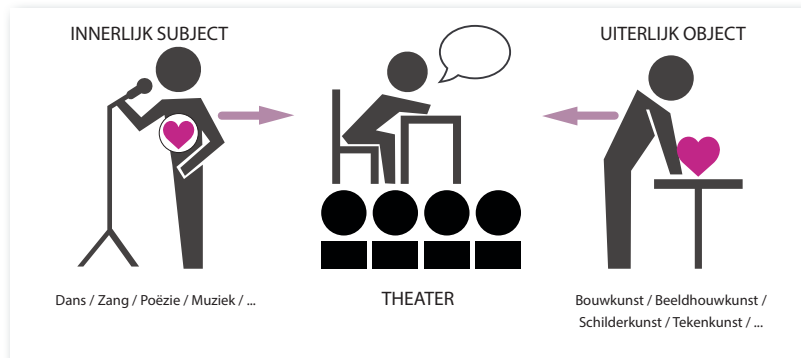

In het theater kunnen naast performance verschillende kunstdisciplines samenkomen: muziek, dans, beeldende kunst, bouwkunst en schrijfkunst. Niet alle kunstvormen zijn altijd gelijktijdig aanwezig, maar het samengaan van verschillende disciplines is een speciaal kenmerk van theater. Theater is dan ook een kunstvorm waar vaak meerdere mensen samenwerken. Er zijn veel vormen van theater zoals: rollenspel, sketch, musical, toneel, maar ook de welbekende specifiek Surinaamse vormen als Anansitori, mato en banya-pre.

OVER HET DOMEIN THEATER

Bij theater hoort een **publiek**. Dat mag groot of klein zijn, in de klas of daarbuiten, maar: zonder publiek, geen theater! Theater is eerst en vooral een mededeling: je hebt een **boodschap** die je wilt delen met een publiek.

Schematisch kan het op de volgende manier weergegeven worden:

Het kunnen samenwerken met anderen, het kunnen uitspreken van een eigen mening, kritisch en creatief kunnen denken en handelen, voor een publiek durven op te treden, besef hebben van andere meningen en gevoelens en verantwoordelijkheid nemen voor eigen acties, al deze vaardigheden zijn voor elke positie in de maatschappij van belang. Theater wordt niet voor niets de '**spiegel van het leven**' genoemd. Theater in het onderwijs levert een belangrijke bijdrage aan de algemene en persoonlijke ontwikkeling, omdat het motorisch, sociaal-emotioneel, cognitief en creatief een beroep doet op de leerling.

Door het maken van theater wordt het wereldbeeld van de leerling vergroot. Hij/zij leert zijn ideeën, beelden, ervaringen en belevenissen uitdrukken met middelen als stem, taal, muziek, beeld, houding, dans, mimiek en spel. Leerlingen werken samen en leren op elkaar inspelen. De leerling ontdekt dat het bij theater in de basis om drie zaken gaat: een speelruimte, de spelers en het publiek.

De leerling leert welke middelen je kunt gebruiken om een voorstelling te maken:

- Spel: de manier waarop er wordt gesproken en bewogen
- Speelruimte: het gebruik van de ruimte en de plaats van de spelers daarin
- Grime: make up
- Kostuum
- Dans
- Decor
- Licht
- Geluid
- Muziek
- Beeldprojectie

Bij theater maken we gebruik van onze **verbeelding**: de maker verbeeldt zijn fantasie en de voorstelling doet beroep op de verbeelding van het publiek. Theater is een middel om de eigen creativiteit te ontdekken en steeds verder te ontwikkelen.

Kinderen zijn experts wat betreft 'spelen'. Ze beleven ontzettend veel plezier aan 'doen alsof', met een onbevangenheid die volwassenen vaak niet meer hebben. Theater als domein op school reikt technieken aan die de motorische ontwikkeling, taalvaardigheid en sociale vaardigheden versterken. Het daagt leerlingen uit probleemoplossend te denken, zich te verplaatsen in andere mensen. Binnen het lager onderwijs wordt door de leerjaren heen de basis gelegd bij de leerlingen voor de ontwikkeling van hun talenten voor het theater.

De theaterlessen moeten natuurlijk aansluiten bij de opvattingen en visies van de verschillende scholen. Dat is in Suriname zeker een boeiend gegeven, vanwege de enorme diversiteit aan culturen en levensbeschouwingen. Juist door de **veelheid aan expressievormen** binnen theater is het mogelijk om aansluiting te vinden bij welke opvatting dan ook. Het is goed om de leerling te stimuleren hun kennis over andere opvattingen en culturen te vergroten. Theater is bij uitstek een geschikt middel daarvoor.

Bij het maken van theater gaan het creërend vermogen, de sociale vaardigheid en het presenterend vermogen als vanzelf samen. De leerling bedenkt, ontwerpt, speelt en presenteert een scène voor het publiek. Tijdens het '**maakproces**' is er een voortdurende wisselwerking van denken, doen en reflecteren. De leerling reflecteert op zijn/haar spel en dat van anderen en geeft daaraan betekenis. Hij/zij gaat experimenteren, stelt zich vragen en zoekt naar (dramatische) oplossingen. Al spelend leert de leerling de anderen beter kennen en leert hij/zij hen te accepteren en te waarderen door het gedeelde plezier en het geven en krijgen van feedback.

De eigen inbreng is van groot belang voor de motivatie. Leerlingen willen graag serieus genomen worden. De manier waarop u leiding en sturing geeft aan het spel, is sterk van invloed op de motivatie van het actief meespelen. Opdrachten waarin hun eigen ideeënwereld vorm krijgt, vinden leerlingen uitdagend en spannend. Dit kan gerealiseerd worden door te werken vanuit een bekende tekst, maar ook vanuit een thema of idee. Leerlingen zijn geïnteresseerd in onderwerpen waaraan zij zichzelf kunnen spiegelen of die ze kennen van tv en internet. Vooral het leven van pop- en filmsterren, sport en mode spreken tot hun verbeelding.

De inhoud van theater kan aansluiten bij leerinhouden en activiteiten van andere domeinen als dans en muziek. Wat de niet-kunstzinnige vakken betreft, wordt theater vaak als middel gebruikt. Er kan ook ingespeeld worden op maatschappelijke onderwerpen of thema's uit andere leergebieden zoals Natuuronderwijs en Taal, Aardrijkskunde en Geschiedenis.

De inzet van theater bij andere leergebieden brengt de inhoud ervan tot leven. Denk daarbij aan het uitspelen van historische gebeurtenissen, het inleven in de drijfveren van historische figuren, dramatische situaties rondom maatschappelijke problematiek. Dit stimuleert inleving en leerlingen vormen zich letterlijk een concreet beeld van de situatie en doorleven de emoties die verbonden zijn met de situaties en figuren.

Veel spelvormen kunnen voor alle leeftijden worden gebruikt. Bekende vormen zijn: poppenspel, schimmenspel, rollenspel, improvisatie, vertelkunst (mato), voordracht, tekst-toneel, musical. Door de groepsgewijze aanpak voelen leerlingen zich veilig. Daarbinnen kunt u uiteraard ook ruimte maken voor individuele presentaties en leerlingen daarmee uitdagen.

LESSENREEKS DANS EN TAAL

In deze lessenreeks staat de volgende onderzoeksvraag centraal:

Hoe maak je een theatervoorstelling over een Global Hero die opkomt voor het milieu?

De lessenreeks is getiteld **Global Hero** en bestaat uit zes lessen. Het betreft een combinatie van dit domein en het leergebied Taal. Dit is een logische combinatie, want bij theater is omgaan met taal zeer belangrijk. De spelvorm 'improvisatie' bijvoorbeeld, kan binnen de taalles als middel gebruikt worden om de taalvaardigheid te ontwikkelen. De leerlingen leren naast de verrijking van de woordenschat op een creatieve manier met taal omgaan. Improvisatie is een manier om goed te leren presenteren en zich mondeling te uiten. Voor de meeste leerlingen is het leren van een korte tekst geen enkel probleem, maar voor sommige leerlingen kan het stress opleveren, bijvoorbeeld in het geval van dyslexie. Het is belangrijk dat u deze leerlingen vertrouwen geeft in hun kunnen, door niet te veel druk te leggen op het uit het hoofd kennen van een tekst. Door het thema *Global Hero* worden ook de leergebieden Natuuronderwijs en Aardrijkskunde meegenomen.

OVERZICHT EN VERLOOP VAN DE LESSENREEKS

Ontwerpproces

De leerling gaat op onderzoek uit volgens een ontwerpproces in vier fasen, middels de bijbehorende vraag/vragen:

- 1 **Oriëntatie:** Hoe ga ik om met klanken: klinkers, medeklinkers en woorden?
- 2 **Onderzoek:** Hoe kan ik mijn woordenschat uitbreiden?
- 3 **Experiment:** Hoe geef ik woorden meer zeggingskracht, rekening houdend met mondiale thema's zoals eco-materiaal en milieu?
- 4 **Reflectie:** Welke keuzes heb ik gemaakt en waarom? Wat kan ik vertellen over mijn eigen stuk (creatie)?

De ontwerpopdracht voor leerjaar 7 luidt:

Maak een theatervoorstelling (korte groepspresentatie) over een Global Hero die opkomt voor het milieu.

Met *Global Hero* wordt een typische, universele held bedoeld, zoals Spiderman, Zorro, Ba Anansi of Wonderwoman. Met 'hero story' wordt 'heldenverhaal' bedoeld.

Indeling lessenreeks

In de lessenreeks *Global Hero* wordt het theatrale maakproces in 6 lessen doorlopen van idee tot voorstelling.

- Les 1 Speltraining: kijken, luisteren en woorden uitbeelden
- Les 2 Van idee naar verhaal: schrijven van een script
- Les 3 Van verhaal naar spel: hoe speel je je verhaal?
- Les 4 Spelen met kostuums en rekwisieten: maken van de aankleding
- Les 5 De generale repetitie
- Les 6 De presentatie: opvoering voor een publiek

Iedere theaterles heeft de volgende opbouw:

Introductie	Elke les start met een introductie waarbij u een inschatting maakt over de actuele beginsituatie van de leerlingen.
Kern - Fase	Opwarming - 'wakker' maken van het lichaam met fysieke oefeningen, gepaste sfeer oproepen, focussen. Inleidende opdracht - oefenen als voorbereiding op de kernactiviteit.
Kern - Fase 2	Kernactiviteit - één of een aantal werkvormen die centraal staan in de les waarbij werkdoelen kunnen worden gerealiseerd.
Kern - Fase 3	Verwerkingsopdracht - werkvormen waarin ervaringen van de voorafgaande spel oefeningen kunnen worden verwerkt. Toonmoment - presentatie van de opdracht.
Afsluiting	Elke les eindigt met een nagesprek, vragen, feedback en afspraken voor de volgende les.

Uw rol als leerkracht wisselt voortdurend tussen **expert, inspirator, gespreksleider, coach, en bewaker van het proces en de tijd**. U pikt signalen op van de leerling en stuurt bij, daar waar het nodig is. Bovendien houdt u uw rol het liefst luchtig, vooral bij improvisaties: verbeelding is een spontaan proces dat niet kan worden afgedwongen. U kunt de leerlingen hoogstens verleiden en inspireren. U legt nooit de nadruk op waar het de groep aan ontbreekt, maar creëert een veilige leeromgeving door middel van positieve feedback. Aan het einde van iedere les houdt u een korte vragenronde waarin gereflecteerd wordt op de ervaring, het geleerde en het creatieproces.

LESDOELENOVERZICHT

De volgende hoofddoelen staan centraal in deze lessenreeks:

De leerling is in staat om:

- vanuit een gevarieerd aanbod zijn/haar gevoelens, ervaringen en ideeën vorm te geven met behulp van kunstzinnige middelen.
- op verantwoordelijke wijze samen te werken bij alle ontwerpfasen en de presentatie daarvan.
- op zijn/haar eigen manier te reflecteren op het eigen en andermans werk.

Per les zijn doelen weergegeven, die de hoofddoelen ondersteunen. De competenties die de leerlingen verwerven, zijn ingedeeld in drie categorieën, namelijk creërend vermogen, sociale competenties en presenteren.

Bij theater gaan het creërend vermogen, de sociale competenties en het presenterend vermogen als vanzelf samen. De leerling ontwerpt en speelt een scène voor publiek en tijdens het 'maakproces' is er een voortdurende wisselwerking van denken, doen en reflecteren.

De leerling reflecteert op zijn/haar spel en dat van anderen en geeft daaraan betekenis. Tijdens het kijken naar en het beleven van theater wordt er een beroep gedaan op het vermogen om te onderzoeken. Maar ook bij het creëren en presenteren wordt daarop een beroep gedaan. Daarbij gaat de leerling experimenteren, stelt zich vragen en zoekt hij/zij naar (dramatische) oplossingen. Tijdens het spelen van toneel leert de leerling omgaan met zijn/haar emoties en rekening houden met de opvattingen van anderen.

Theater vraagt om samenwerking, zowel binnen als buiten het spel. Al spelend leert de leerling de anderen beter kennen en leert hij/zij hen te accepteren en te waarderen door het gedeelde plezier en de feedback.

Competenties		Lesdoelen De leerling:
Les 1	Creërend vermogen	kan in samenspel met anderen spelideeën zowel aanbieden als accepteren.
	Sociale competenties	zoekt samen met anderen naar woorden die gerelateerd zijn aan het milieu.
	Presenteren	geeft in groepsverband een korte (fysieke) presentatie van de gevonden woorden.
Les 2	Creërend vermogen	schrijft aan de hand van een brainstorm een kort heldenverhaal in samenwerking met anderen.
	Sociale competenties	maakt in samenwerking met anderen afspraken over het presenteren (voorlezen) van een idee en een toneeltekst.
	Presenteren	presenteert de Global Hero story van zijn/haar eigen groep en beantwoordt daarover vragen.
Les 3	Creërend vermogen	- experimenteert in de speelruimte met de tekst van hun scène (verschillende manieren van opkomen, afgaan, fysiek met en zonder tekst). - experimenteert met volume, articulatie en spreek snelheid.
	Sociale competenties	ondersteunt medeleerlingen bij het vinden van een manier van opkomen en afgaan.
	Presenteren	presenteert aan medeleerlingen de gevonden manier van opkomen en afgaan.
Les 4	Creërend vermogen	bedenkt en maakt samen met anderen een kostuum/masker, rekvisieten/decor/hulpmiddelen die passen bij het verhaal.
	Sociale competenties	maakt afspraken in groep en een taakverdeling.
	Presenteren	toont zijn/haar kostuum en toebehoren in groep en verantwoordt zijn/haar keuzes.
Les 5	Creërend vermogen	bedenkt een vorm en volgorde waarbinnen de Hero Story wordt gepresenteerd met een verrassende start.
	Sociale competenties	maakt een taakverdeling.
	Presenteren	repeteert samen met anderen een presentatie.
Les 6	Creërend vermogen	richt de speelruimte gezamenlijk in.
	Sociale competenties	voert een nagesprek en kan op een constructieve manier feedback geven/ontvangen.
	Presenteren	- presenteert samen met anderen het heldenverhaal. - voert het zelf geschreven heldenverhaal op zoals het gerepeteerd is. - houdt rekening tijdens de presentatie met volume, articulatie en spreek snelheid.

1 Speltraining: kijken en luisteren

ONDERZOEKSVRAAG	Hoe maak je een theatervoorstelling over een Global Hero die opkomt voor het milieu?
LESDOELEN	De leerling kan: • in samenspel met anderen spelideeën zowel aanbieden als accepteren. • samen met anderen zoeken naar woorden die gerelateerd zijn aan het milieu. • in groepsverband een korte (fysieke) presentatie geven van de gevonden woorden.
MATERIAAL	• Papier en potlood. • Bronnenmateriaal zoals, kranten en tijdschriften met artikelen over lokale helden en lokale natuur, klimaatverandering en het milieu. • Foto's met als onderwerp milieu/natuur/klimaatverandering.
VOORBEREIDING	• Zorg ervoor dat er een ruimte beschikbaar is waarin de leerlingen kunnen bewegen en in een kring kunnen zitten. • Zorg ervoor dat u alle begrippen omtrent theater goed heeft doorgenomen en begrijpt (zie bijlage 1).
KERNBEGRIPPEN	Freeze

INTRODUCTIE

🕒 10 MINUTEN

U vertelt over de inhoud van de lessenreeks van 6 lessen:

- dat de leerlingen gezamenlijk een theaterstuk gaan opbouwen over een held - *Global Hero* - die opkomt voor het milieu.
- over de omgeving waarin wij wonen in Suriname, het 'groenste land ter wereld', bedekt met 90% bos, een deel van het grote Amazonewoud.
- dat wij allemaal Amazonemensen zijn, het Amazonewoud is de 'airco' van de wereld. De Amazone is de rivier met het meeste water ter wereld en heeft vele zijrivieren.
- dat het gaat over creativiteit, samen leren en jezelf presenteren.
- dat naar elkaar luisteren en communiceren erg belangrijk is.

U zit samen met de leerlingen in een kring. Eerst stelt u open vragen in relatie tot 'theater' om de beginsituatie van de leerlingen te peilen:

- *Wie kan vertellen wat theater is?*
- *Wat voor rol speelt taal in theater?*
- *Is taal het belangrijkste onderdeel van theater?*
- *Praat je in een theaterstuk op dezelfde manier als thuis?*
- *Wat moet je kunnen om in een theaterstuk te spelen?*

Daarna stelt u open vragen in relatie tot het thema:

- *Wat voor helden ken je?*
- *Wat zijn de eigenschappen van een held?*
- *Wanneer is een held geen held meer?*
- *Waar kom je helden allemaal tegen? Bijvoorbeeld in de geschiedenis, de muziekwereld, Disney?*
- *Wie kan iets vertellen over het Amazonegebied?*
- *Hoe gaat het met het Amazonegebied?*
- *Kent er iemand helden uit het Amazonegebied?*
- *Stel dat je een held kunt inzetten om de natuur en het milieu te redden; wat zou die held moeten kunnen?*

KERN

🕒 45 MINUTEN

Fase 1 Opwarming

Tijdens deze fase oriënteren de leerlingen zich op hun stem en lichaam.

U staat met de leerlingen in een kring en doet een stemoefening door de leerlingen klinkers te laten uitspreken op verschillende manieren: luid, hard, zacht, groot, klein, smal, licht, vrolijk, zwaar, lang, kort, fluisterend.

U zet de klinkers steeds zelf in bijvoorbeeld a – aa, i – ie, ia – iaa – oo- oe - en geeft daarbij de verschillende manieren van uitspreken aan.

U begeleidt de fysieke opwarming door zelf de bewegingen in te zetten en tegelijkertijd te benoemen:

- draaien van de nek naar links en naar rechts.
- draaien van de schouders naar voor en naar achter.
- draaien van de heupen in het rond, linksom en rechtsom.
- draaien van de enkel, naar links en naar rechts.

De rest van het lichaam beweegt niet mee.

U geeft daarna de leerlingen de opdracht om vrij in de ruimte rondjes te rennen, kriskras door elkaar, zonder te botsen. Dan geeft u variaties hierop aan: ren achteruit, ren opzij, ren met heel kleine pasjes, ren in slow motion, ren met stampende voeten, ren met hoog opgetrokken knieën enzovoort.

Spreek hierna met de leerlingen af dat het commando 'freeze' betekent dat ze plotseling stoppen midden in de beweging. U laat de leerlingen in een rustig tempo rondlopen, kriskras door elkaar, zonder elkaar (aan) te raken. Als u 'freeze' zegt geeft u daarbij steeds aan op welke manier ze moeten stoppen. Bijvoorbeeld freeze: breed – alsof je een brede deuropening bent, smal, klein, groot, zwaar – alsof er een steen op je nek rust, plat, laag, hoog enzovoort. De leerlingen moeten zelf uitzoeken hoe ze dit met hun lichaam uitdrukken.

Fase 2 Techniek

U vraagt de leerlingen weer in de kring te komen.

Echospel

U wijst een leerling aan om een klank uit te spreken en daar tegelijkertijd een beweging bij te maken.

U geeft de opdracht aan de anderen om goed te kijken en te luisteren om daarna klank en beweging zo exact mogelijk na te doen. Daarna is de volgende leerling in de kring aan de beurt, enzovoort.

Observatietechniek

U geeft de leerlingen de opdracht om ergens in de ruimte op de grond te gaan zitten, hun ogen dicht te doen en te luisteren naar wat ze allemaal om zich heen horen.

Daarna kunnen ze in stilte in losse woorden opschrijven wat ze hebben gehoord.

De volgende opdracht is om in stilte om zich heen te kijken en in losse woorden op te schrijven wat hen opvalt. Welk woord komt in je op? Het woord dat als eerste in je opkomt, schrijf je op.

U kunt een paar kleine voorbeelden noemen van wat u ziet en hoort, zodat ze een richting hebben.

Fase 3 Eigen werk en toonmoment

U laat eerst een filmpje of de verzamelde foto's over het milieu, klimaatverandering en vervuiling zien.

U deelt de klas in vier gelijke groepen die straks plaats nemen in een hoek van het lokaal.

Als het een grote klas is, worden de groepsleden belast met aparte taken, bijvoorbeeld:

- 1 leerling is scheidsrechter die beslist in geval van een twijfel
- 2 leerlingen schrijven alles op
- 4 leerlingen nemen de artikelen door en verzamelen keuze-woorden
- 1 leerling is tijdsbewaker

De leerlingen dienen in kranten/tijdschriften op zoek te gaan naar woorden die iets met natuur, milieu, klimaat, vervuiling enzovoort te maken hebben. Elke groep kiest 5 woorden. U geeft hierbij een voorbeeld: bijv. zonnesteek of onweersbui.

De leerlingen moeten deze 5 nieuwe woorden met lichaam en stem uitbeelden. Ze mogen kiezen of ze dit met de gehele groep doen of dat ze de woorden verdelen. Het uitbeelden hiervan wordt geoefend.

Toonmoment

De groepjes presenteren hun uitgebeelde woorden aan de andere leerlingen. De andere leerlingen mogen raden wat er is uitgebeeld, en geven elkaar daarna feedback: was het duidelijk, was het goed uitgebeeld?

- U stelt ondersteunende vragen zoals: waarom hebben jullie deze woorden gekozen? Was het moeilijk om dit woord uit te beelden? Wat wilden jullie uitbeelden?
- Heeft het iets te maken met ons woongebied?

AFSLUITING

 5 MINUTEN

U zit samen met de leerlingen in een kringopstelling en stelt de volgende vragen:

- Wat hebben we gedaan?
- Wat hebben jullie geleerd? (benoemen van begrippen, technieken)
- Heb je nieuwe woorden geleerd? Welke?
- Wat weten jullie nu over theater?

U geeft als **huiswerkopdracht** aan de leerlingen materiaal te verzamelen over de Amazone en dat naar de volgende les mee te nemen.

Tot slot kunt u de leerlingen hun geschreven woorden en observaties in hun portfolio laten opbergen.

Van idee naar verhaal

ONDERZOEKSVRAAG	Hoe maak je een theatervoorstelling over een Global Hero die opkomt voor het milieu?
LESDOELEN	De leerling kan: • aan de hand van een brainstorm een kort heldenverhaal schrijven in samenwerking met anderen. • in samenwerking met anderen afspraken maken over het presenteren (voorlezen) van een idee en een toneeltekst. • de Global Hero story van zijn/haar eigen groep presenteren en daarover vragen beantwoorden.
MATERIAAL	• Kranten, foto's ter inspiratie. • Pen/potlood en papier voor de leerlingen. • Eigen inbreng leerling (telefoon, tekening). • Informatie over Amazone (rivier) en het tropisch regenwoud. • Prints van bijlage 2: vragen over de 3 W's: Wie, Wat, Waar.
KERNBEGRIPPEN	Freeze, scène, climax, de 3 W's: Wie, Wat, Waar?

INTRODUCTIE

🕒 10 MINUTEN

U zit in een kringopstelling met de leerlingen en controleert wat zij van de vorige les hebben onthouden. U stelt hierna enkele vragen ter introductie:

- *Heeft iemand al eens een tekst, een lied of een gedicht geschreven?*
- *Hoe noem je een tekst die speciaal voor theater is geschreven?*
- *U stelt enkele vragen over het meegebrachte materiaal (zie huiswerk van vorige les).*

Bijkomende vragen:

- *Ken je liedjes of films met hetzelfde onderwerp (Amazone)?*
- *Zou je zelf een Hero kunnen zijn?*
- *Heeft een held oog voor zichzelf of ook voor zijn omgeving (medemens, milieu)?*

KERN

🕒 40 MINUTEN

Fase 1 Opwarming

Bij de opwarming oriënteren de leerlingen zich op verbeelding, met behulp van lichaam en stem.

U legt uit dat het zal gaan om een toneelspel, dus dat de leerlingen gebruik moeten maken van hun stem, hun handen en hun lichaam om dingen uit te beelden.

U begeleidt de leerlingen tijdens de verbeeldingsoefening.

U geeft de leerlingen de opdracht vrij in de ruimte te bewegen op een neutrale manier. Op uw commando staan ze stil (freeze) en drukken ze een van de volgende situaties uit met hun lichaam. U geeft de situaties aan en verandert die steeds.

Voorbeelden:

- Je bent een sjouwer en je draagt zware latten.
- Je sjouwt met veel bagage een heuvel op.
- Je bent een boom aan het omhakken.
- Je helpt een trap of een paal vasthouden.
- Je bent een gat aan het graven.
- Het is droge tijd/ het is regentijd.

Fase 2 Techniek

U geeft aan dat de 4 groepen van Les 1 gaan samenwerken aan één verhaal: Global Hero Story. Een verhaal over de Global Hero die zich inzet om het milieu te redden.

U legt uit dat elk verhaal een begin, middenstuk en een einde heeft en dat de 4 groepen elk een deel gaan uitwerken. Groep 1 gaat aan de slag met het begin van het verhaal, groep 2 en 3 met het middendeel en groep 4 met de afloop. Om hun verhaal te kunnen opbouwen moeten de leerlingen oplossingen vinden voor het wie, wat en waar (de 3 W's). Elke groep ontvangt de vragenlijst met de te beantwoorden vragen ter inspiratie. Zie Bijlage 2 voor de mogelijke vragen.

U geeft de groepen de opdracht om in korte tijd te brainstormen over hun deel van het verhaal. De leerlingen kunnen zich laten inspireren door de 5 gekozen woorden uit Les 1 over onder andere natuur, milieu, klimaat en vervuiling. Na verzameling van alle persoonlijke associaties maken ze samen per groep een kernachtige opzet van het begin, middendeel of het eind van de 'Global Hero Story'.

U roept de leerlingen weer bij elkaar in de kring. De vier groepen vertellen vervolgens aan de anderen wat hun idee is. U bedenkt samen met de leerlingen of de delen op elkaar aansluiten en of er 1 passend verhaal van te maken is. Het geheel moet gaan over een Global Hero met bijzondere eigenschappen, waar iedereen mee uit de voeten kan. Hierover maakt u afspraken met de leerlingen. U schrijft op een groot vel papier de verhaallijn in stappen op: wie is de Global Hero, wat gebeurt er in het begin, het eerste middendeel, het tweede middendeel en aan het eind. Dit papier blijft in de ruimte hangen, zodat iedereen erop terug kan grijpen.

Fase 3 Eigen werk en toonmoment

U vraagt aan de leerlingen om per groep aan de hand van de zojuist bedachte verhaallijn een scène te bedenken voor hun deel van het verhaal. Daarbij moeten ze een tekst schrijven en nadenken over inzet van muziek en misschien dans.

Daarna gaan de leerlingen aan het werk in hun eigen groep. Per groep moeten de leerlingen daarbij een taakverdeling maken:

- Schrijver: schrijft op wat de groep bedenkt.
- Bewaker: houdt in de gaten of de afgesproken verhaallijn wordt gevolgd.
- 1 of 2 leerlingen die een verrassende start van de scène bedenken. De verrassing kan een lied zijn, een ode, een dans...

TIP

De gehanteerde taal hoeft niet alleen het Nederlands te zijn.

U loopt rond om de groepjes te begeleiden in het schrijven van hun tekst en het bedenken van een scène. Wanneer de leerlingen klaar zijn, geeft u hen de opdracht in de groep afspraken te maken over het voorlezen van hun tekst.

Toonmoment

De leerlingen lezen per groep de gezamenlijk geschreven teksten hardop aan elkaar voor.

U zorgt ervoor dat de leerlingen elkaar vragen stellen en op een constructieve manier feedback geven. U controleert of de boodschap die beoogd wordt goed over komt.

Daarna bekijkt u samen met de groepen hoe de vier verschillende delen op elkaar aansluiten: vormen ze 1 verhaal? Moet er iets aangepast worden om de delen op elkaar te laten aansluiten?

AFSLUITING

🕒 10 MINUTEN

U zit met de leerlingen in kringopstelling en stelt de volgende vragen ter afsluiting:

- *Waar moet je aan denken bij het schrijven van een tekst?*
- *Is het makkelijker/moeilijker om een andere taal dan het Nederlands te gebruiken?*

U sluit af met een vraag voor de volgende les, waar de leerlingen alvast over na kunnen denken: *Hoe vertel je je verhaal aan een publiek?*

Tot slot kunt u de leerlingen hun opgeschreven teksten laten opbergen in hun portfolio.

Van verhaal naar spel

ONDERZOEKSVRAAG	Hoe maak je een theatervoorstelling over een Global Hero die opkomt voor het milieu?
LESDOELEN	De leerling kan: • experimenteren in de speelruimte met de tekst van hun scène (verschillende manieren van opkomen, afgaan, fysiek met en zonder tekst). • experimenteren met volume, articulatie en spreesnelheid. • medeleerlingen ondersteunen bij het vinden van een manier van opkomen en afgaan. • aan medeleerlingen de gevonden manier van opkomen en afgaan presenteren.
MATERIAAL	• Pen en papier voor alle leerlingen. • Prints van Bijlage 3: vragenlijst.
VOORBEREIDING	• U zorgt ervoor dat er een ruimte beschikbaar is waarin de leerlingen kunnen bewegen/spelen.
KERNBEGRIPPEN	Opkomen en afgaan

INTRODUCTIE

🕒 5 MINUTEN

U zit samen met de leerlingen in een kringopstelling en controleert wat de leerling nog heeft onthouden van de vorige les door onder meer de volgende vragen te stellen:

- *Wat weet je nog van het verhaal dat in de vorige les geschreven is?*
- *Heb je eerder een verhaal verteld aan heel veel mensen tegelijk?*
- *Welk verhaal was dat?*

Wanneer de leerlingen reageren, vraagt u door zodat de leerlingen verder nadenken en meer kunnen antwoorden.

KERN

🕒 50 MINUTEN

Fase 1 Opwarming

U doet met de leerlingen een opwarmingsoefening: losmaken van de stem en het lichaam, energie opwekken, contact maken, focussen en expressie.

De opwarmingsoefening: 'Geluidsbal'

Alle spelers staan in een kring. Speler A maakt oogcontact en 'gooit' een geluid, als was het een bal, naar speler B in de kring. Deze herhaalt het 'ontvangen' geluid en gooit vervolgens een nieuw geluid naar een andere speler. Dit herhaalt zich terwijl u het tempo, dat steeds sneller wordt, aangeeft. Na enige tijd geeft u aan dat herhalen van het geluid door de ontvanger niet meer hoeft. Op deze manier moeten de leerlingen nog sneller switchen. Bij deze oefening gaat het om het geluid.

U geeft tot slot telkens een andere emotie aan die aan het geluid toegevoegd moet worden:
speler A => geluid + emotie naar speler B => herhaling geluid + emotie, gevolgd door nieuw geluid + emotie.
Bij deze oefening gaat het over geluid en beeld.

Fase 2 Techniek

U leert de leerlingen om onbevreesd te 'verschijnen', zich niet af te sluiten of te blokkeren, zelfvertrouwen te hebben en kritiek te accepteren.

'Ja' zeggen

Een leerling gaat naar buiten met een geheime opdracht, die u heeft ingefluisterd.

De rest gaat zo ver mogelijk van de deur af zitten. De speler komt binnen ('komt op'), loopt naar de andere spelers toe, gaat voor hen staan en kijkt hen aan. Na 5 seconden (tellen) zegt hij het woord: 'ja'. Daarna loopt hij rustig weer naar buiten ('gaat af'). De kijkers beoordelen of de speler het meent of niet. Zo niet, dan probeert hij het nog een keer.

U heeft aan het begin aan de leerling ingefluisterd om 'ja' op een luide, zachte of gefluisterde toon te zeggen.

TIP

Dit is geen gemakkelijke oefening! Het kan helpen als u een opmerking geeft dat de leerlingen in zichzelf 'ja' op een bepaalde vraag antwoorden, zoals: "Heb je je tanden vandaag gepoetst?" "Hou je van eten?".

Dier uit het Amazonegebied

U geeft een leerling de opdracht een dier uit het Amazonegebied in gedachten te nemen. De speler gaat naar buiten en komt binnen (komt op) als het gekozen dier. Daarbij probeert de leerling het dier zo goed mogelijk in zijn bewegingen en stemgeluid na te doen. Beweegt het dier snel, langzaam, krachtig of slap, is het sterk aanwezig of teruggetrokken?

Als de speler bijvoorbeeld een schildpad als uitgangspunt neemt, begint hij al zijn bewegingen en (stem)geluid te vertragen. Hij komt dus niet meer binnen als 'zichzelf'. Hij 'speelt een rol'.

U bespreekt de rolverdeling en de voorkeur die elke leerling heeft (wie wil welke rol spelen?). U legt uit dat aan de rollen/situatie vorm wordt gegeven met behulp van de eerder aangeleerde speltechnieken. U benadrukt bij de leerlingen dat ze rekening dienen te houden met volume, articulatie en spreek-snelheid.

Fase 3 Eigen werk en toonmoment

De klas werkt weer verder in de 4 groepen uit de vorige les. Iedere groep heeft een 'eigen hoek' in het lokaal. Indien mogelijk mag ook de gang gebruikt worden als experimenteerruimte.

U legt de leerlingen uit dat ze in deze fase aan het verhaal gaan werken en wel aan de plaatsing in de ruimte en de rolverdeling: dus waar speelt het verhaal zich af, wie gaat wat spelen en wie krijgt welke taak? Iedere groep krijgt Bijlage 3 met de vragen mee.

Bij rollen kan ook gedacht worden aan een announcer (MC) per groep: degene die aankondigt waar de scène zich afspeelt en wat er gaat gebeuren. Hij/zij kan daarvoor gebruik maken van bijvoorbeeld een tekstbord met daarop de locatie of een tekstje als: "één jaar later" of "en toen gebeurde er...". Dit is een goede rol voor leerlingen die het toneelspelen heel spannend vinden.

De twee leerlingen die per groep een 'verrassende start' moesten bedenken, maken aan de groep bekend wat ze bedacht hebben: wordt er muziek of zang gebruikt? Wordt er met dans gewerkt of niet? Is er een speciale ode bedacht?

Terwijl de leerlingen in groepjes werken en oefenen hoe ze vorm kunnen geven aan hun toneeltekst en hoe ze de 'verrassende start' en de aankondiging van de MC's kunnen inpassen, loopt u rond als coach. U stelt indien nodig vragen of geeft tips.

TIP

Een verrassende start kan zijn:

Dansje: Hip hop, street, awasa, Hindostaans of Javaans, ballet (naar vermogen)

Muziek: Liedje (solo of koor), traditioneel, kerk, solo-instrument (naar vermogen)

Toonmoment

De leerlingen tonen hun spel aan elkaar.

U reflecteert samen met de leerlingen en u begeleidt een discussie over de boodschap van het verhaal: komt die goed over of niet en waarom? U zorgt ervoor dat de leerlingen op een veilige en aangename manier feedback aan elkaar kunnen geven.

AFSLUITING

🕒 5 MINUTEN

In de kring stelt u enkele vragen:

- Hoe vonden jullie het om je rol te spelen /uit te beelden?
- Wat komt daarbij kijken?
- Was het moeilijk om iets of iemand anders dan jezelf te spelen?

U vraagt of de spelers na willen denken over een eigen kostuum voor hun rol en uit welk (eco)materiaal dat gemaakt zou kunnen worden. De gevonden materialen mogen ze bij de volgende les meenemen. Dat kunnen bestaande kledingstukken, stoffen en accessoires (sieraden, hoofddekels, sjaals enzovoort) zijn. U vraagt of de leerlingen weten wat eco-materiaal is en of ze voorbeelden kunnen noemen. Ook kunnen ze spullen en materialen voor rekwisieten en decor meenemen. U geeft de leerlingen de opdracht om thuis hulp te zoeken bij familie of burens als ze de **huiswerkopdracht** niet alleen aan kunnen.

Spelen met kostuums, decor en rekwisieten

ONDERZOEKSVRAAG	Hoe maak je een theatervoorstelling over een Global Hero die opkomt voor het milieu?
LESDOELEN	De leerling kan: • samen met anderen een kostuum/masker, rekwisieten/decor/hulpmiddelen bedenken en maken, die passen bij het verhaal. • afspraken en een taakverdeling maken. • zijn/haar kostuum en toebehoren in groep tonen en zijn/haar keuzes verantwoorden.
MATERIAAL	• Script en, indien nodig, muziek(instrumenten). • Zelf gevonden voorwerpen zoals sieraden, kleding, stoffen, pagni's, muziekinstrumenten, maskers (optie), schmink, krofaya, kusuwe, pimba, holi range, schaar, tape, lijm, touw, bladeren, zand, steen, takken, water, hout. • Rekwisieten en decor zoals tafels, stoelen, banken, mat, kloso.
VOORBEREIDING	• Het benodigde materiaal voorzien. • U zorgt ervoor dat er een ruimte beschikbaar is waarin de leerlingen kunnen bewegen/spelen. • U controleert wie materialen meegebracht heeft, zoals gevraagd aan het eind van de vorige les.
KERNBEGRIPPEN	Decor, schmink, kostuum, rekwisieten

TIP

Het binnenste van de Kusuwe en Pimba worden door enkele Surinaamse bevolkingsgroepen traditioneel gebruikt als make-up bij bepaalde rituelen of om zich mooi te maken.

TIP

U kunt op zeer eenvoudige manier een leerlingengroep 'herkenbaar aankleden'. Bijvoorbeeld: allemaal een zonnebril of een pet op.

TIP

Eenvoudig kostuum. Soldaten van een 'vijandelijk' leger, die de Hero aanvallen, kunnen allemaal gekleed gaan in een grijze vuilniszak (3 gaten erin voor hoofd en armen. Eventueel wat kleur en/of vuil erop geplakt).

U vraagt aan de leerlingen wat ze zich nog kunnen herinneren van het verhaal dat ze de vorige les geschreven hebben? U toont het materiaal dat u en/of de leerlingen hebben meegebracht en u stelt de volgende vragen:

- *Wie weet welk materiaal ik hier in mijn hand heb?*
- *Hebben jullie al eerder hiermee gewerkt? Wat hebben jullie ermee gedaan of gemaakt? Bij welk leergebied was dat?*

U legt de leerlingen uit dat ze in deze les het besproken materiaal gaan gebruiken voor het 'aankleden' van de Hero Story die ze geschreven hebben (script) in de vorige les.

Fase 1 Opwarming

- U vraagt de spelers om het meegebrachte materiaal te verzamelen.
- U voegt uw eigen meegebrachte materiaal toe en de benodigde rekvisieten zoals stoelen, tafels, een mat (kloso). De klas werkt weer verder in de 4 groepen.

Fase 2 Techniek

U legt 3 acteer- of speltechnieken uit.

Acteren met een masker

De spelers krijgen elk een masker, indien meegebracht, en mogen dat met uw instructie eenvoudig inkleuren in een kleur naar keuze (kan simpel met bijvoorbeeld een overdwarse streep of een traan).

- U legt de spelers uit dat bij afwezigheid van een masker het gezicht soms wordt opgemaakt of geverfd. In theater gebruikt men ook in dat geval de term 'masker'.
- U vraagt de spelers om het masker goed te observeren en te bepalen wat het voorstelt: is het een man? Een vrouw? Een dier? Oud? Jong?...
- U geeft de nodige instructies: "Spreek de woorden zo duidelijk mogelijk en niet te snel uit (articulatie), dat is altijd belangrijk met of zonder masker op."

Frontaal spel

- (Gezichts)maskers zijn (bijna) altijd naar het publiek gericht.
- Ook als je medespeler achter je staat spreek je in de richting van het publiek, al voelt dat in 't begin vreemd aan. Je bent dan beter verstaanbaar en de gezichtsuitdrukkingen zijn duidelijk zichtbaar voor het publiek.

Stil spel

- Je blijft doorspelen ook al ben je niet aan het woord.
- Je geeft signalen die aangeven wat je voelt als een ander spreekt. Bijvoorbeeld: "Kijk de medespeler naast je kort aan, draai je hoofd naar het publiek, en kijk snel weer terug naar je medespeler."

U benadrukt het belang van afspraken en een taakverdeling en motiveert de spelers deze met elkaar te maken.

Fase 3 Eigen werk en toonmoment

U geeft de groepen de opdracht aan de slag te gaan om met behulp van het materiaal eenvoudige kostuums en rekwisieten en eventueel maskers en decorstukken te maken. De leerlingen moeten onderling de taken verdelen.

Als het kostuum 'af' is, oefenen de spelers even met het kostuum aan of ze zich er gemakkelijk in kunnen bewegen als hun personage: belemmert het of helpt het?

U fungeert als tijdsbewaker en geeft het teken voor het toonmoment.

Toonmoment

De spelers tonen hun kostuums en toebehoren, per groep, aan elkaar en leggen uit hoe ze tot bepaalde keuzes gekomen zijn en waarom ze voor bepaalde oplossingen gekozen hebben.

AFSLUITING

🕒 7 MINUTEN

Op uw instructie ruimen de leerlingen het gebruikte materiaal op en wassen hun gezichten weer schoon.

Als er tijd over is, kunt u een korte evaluatie houden om te weten hoe de leerlingen de les hebben ervaren.

De generale repetitie: de laatste voorbereiding op de eindpresentatie

ONDERZOEKSVRAAG	Hoe maak je een theatervoorstelling over een Global Hero die opkomt voor het milieu?
LESDOELEN	De leerling kan: • een vorm en volgorde bedenken waarbinnen de Hero Story wordt gepresenteerd met een verrassende start. • een taakverdeling maken. • samen met anderen een presentatie repeteren.
MATERIAAL	• Groot vel papier met tekst of krijt om op het bord een tekst te schrijven. • Rekwisieten van de vorige les. • Kostuums/maskers van de vorige les.
VOORBEREIDING	• Het benodigde materiaal voorzien. • U zorgt ervoor dat er een ruimte beschikbaar is waarin leerlingen zich goed kunnen bewegen.
KERNBEGRIPPEN	Generale repetitie, doorloop, announcer of MC

INTRODUCTIE

🕒 10 MINUTEN

U legt aan de leerlingen uit dat in deze les alles voor het eerst samen komt: spel met kostuums, rekwisieten en decor en dat ze een generale repetitie gaan houden: we doen alsof we de echte voorstelling geven maar dan zonder het publiek.

U stelt samen met de leerlingen een aantal spelregels voor de generale repetitie op. Voorbeelden van spelregels:

- Start pas met een activiteit/opdracht wanneer alle spelers stil en geconcentreerd zijn.
- Wanneer er gespeeld wordt, zijn de anderen als publiek aandachtig.
- Er is respect voor elkaar.
- Geen ruzie na een toonmoment, vraag wat beter kan.
- De regisseur heeft het laatste woord.
- Sluit toonmoment af met applaus.

U vraagt aan iedere speler om een 'eigen vaste plek' te zoeken waar rekwisieten en dergelijke klaargelegd kunnen worden. Dit kan ook per groep als er sprake is van ruimtegebrek.

U geeft de instructie dat de groepen zelfstandig te werk moeten gaan.

Fase 1 Opwarming

U geeft een teken aan de spelers om aan de slag te gaan.

U geeft de spelers de opdracht om:

- hun 'plek' te zoeken om rekwisieten en kostuums klaar te leggen.
- de spelruimte in te richten.
- (indien van toepassing) geluid te checken.
- de afspraken en taakverdeling op te volgen.

Fase 2 Techniek

U legt de spelers uit dat het duidelijk moet zijn wat ze aan het publiek willen laten zien.

Bij een generale repetitie gaat het om een oefening van het gehele verhaal en doe je alsof je al echt voor een publiek presenteert, ook al zit er nog niemand te kijken.

U herhaalt de aangeleerde vaardigheden bij het presenteren: letten op duidelijk praten (articulatie).

De announcers (of MC's) mogen hun aankondiging voor elk stuk doen.

TIP

De announcers (MC's) kunnen op een stuk karton of een vel papier bijvoorbeeld de tekst 'VOLGENDE RONDE' of 'EN TOEN...' schrijven met stift. Zij kondigen de volgorde van het stuk aan vanaf het begin tot het eind.

U geeft een teken aan de spelers om aan de slag te gaan: de generale repetitie wordt uitgevoerd. Iedereen maakt zich klaar met kostuums en attributen.

U geeft het startsein aan de 4 groepen om hun deel nog een keer te oefenen in een doorloop en daarbij te letten op verstaanbaarheid.

U helpt (op afstand) met regisseren door in de gaten te houden dat iedereen de verhaallijn volgt/snapt en zich aan alle spelafspraken houdt. U houdt de techniek in de gaten.

Fase 3 Eigen werk en toonmoment

Let op: de spelers moeten, zoals reeds bekend, hun optreden met een verrassing beginnen (iets wat niet wordt verwacht). Het mag een dans zijn, een liedje enzovoort. Ze mogen daarbij gebruik maken van een taal naar keuze.

U geeft het startsein aan de 4 groepen (die vanaf het begin van de lessenreeks samenwerken) om hun verrassende start nogmaals te bespreken en te oefenen. Elke groep oefent zijn 'verrassende start' onder leiding van de twee leerlingen die alles hebben voorbereid.

Toonmoment

Daarna tonen alle groepjes hun verrassende start aan de anderen en leggen uit waarom ze voor een bepaalde verrassende start kozen.

De spelers ontvangen en geven feedback om het getoonde werk te verbeteren.

U evalueert en stelt vragen over het verloop:

- *Wat vonden ze van elkaars verrassende start?*
- *Hebben ze voorstellen om bij een groep iets te verbeteren?*

AFSLUITING

⌚ 5 MINUTEN

U spreekt hierna iedereen moed in en zegt dat ze bij de volgende keer voor 'echte toeschouwers' (echt publiek!) gaan optreden. U geeft aan dat er soms iets fout kan gaan maar ook al gaat er iets 'fout': in theater bestaan geen fouten. Het is belangrijk gewoon door te spelen en te doen alsof er niets gebeurd is.

TIP

U kunt vragen aan de leerlingen: "Hoe ziet jullie 'niks-gebeurd-gezicht' eruit?"

De spelers reageren en geven feedback.

U geeft de volgende **huiswerkopdracht**:

- Tekst thuis hardop oefenen.
- De verrassingen samen oefenen.
- De announcers (MC's) oefenen met hulp van hun ouders of andere gezinsleden, die de rol op zich nemen van feedback gevend publiek.

U geeft ter afsluiting de instructie dat alle rekwisieten en materiaal worden opgeruimd en weggezet.

De presentatie: de opvoering van het stuk voor een publiek

ONDERZOEKSVRAAG	Hoe maak je een theatervoorstelling over een Global Hero die opkomt voor het milieu?
LESDOELEN	De leerling kan: • de speelruimte gezamenlijk inrichten. • samen met anderen het heldenverhaal presenteren. • het zelf geschreven heldenverhaal opvoeren zoals het gerepeteerd is. • rekening houden tijdens de presentatie met volume, articulatie en spreesnelheid. • een nagesprek voeren en feedback geven/ontvangen op een constructieve manier.
MATERIAAL	• Rekwisieten (tafels, stoelen, instrumenten enzovoort). • Kostuums. • Schmink, kleurstof (pimba, kusuwe enzovoort). • Geluids- en beeldapparatuur (indien nodig).
VOORBEREIDING	• U zorgt ervoor dat het benodigde materiaal aanwezig is. • U zorgt ervoor dat er een ruimte beschikbaar is waar de leerlingen de presentatie kunnen doen. • U geeft de leerlingen van tevoren aan welke dag de eindpresentatie wordt gehouden.
KERNBEGRIPPEN	MC

INTRODUCTIE

🕒 10 MINUTEN

U stelt de leerlingen enkele vragen om hun herinnering als speler 'wakker' te maken. Enkele voorbeeldvragen zijn:

- *Hoe heb je het oefenoptreden gedaan in de vorige les?*
- *Waar moet je extra op letten in deze les?*
- *Wat heb je gedaan om je voor te bereiden op de eindpresentatie?*

U wijst ze erop dat ze in voorgaande lessen geleerd hebben hoe ze fantasie en verbeelding moeten gebruiken om zaken en dingen aan te geven die er niet echt zijn, maar die er wel bij horen om het verhaal te kunnen vertellen aan een publiek.

U bespreekt als herhaling met de leerlingen de fasen van het verhaal; begin, midden1, midden2 en eind. De leerlingen weten ondertussen al welke groep voor welke fase verantwoordelijk is. Tot slot geeft u de leerlingen aan dat ze de les – het toonmoment – moeten zien als een groot feest voor iedereen.

Fase 1 Opwarming

De opwarming is zeer kort en is vooral gefocust op de voorbereiding van het toonmoment. Vooraleer ze aan de slag gaan, vraagt u de leerlingen om een halve minuut de gelaatsspieren goed te bewegen en te stretchen. De leerlingen kunnen ook nog even de stem smeren door bijvoorbeeld allemaal samen zo lang mogelijk de letter A te zeggen. U vertelt de leerlingen dat dit een goede opwarming is voor het opvoeren van hun theaterstuk. Onder uw toezicht richten de spelers nadien de speelruimte in, zoals ze dat geleerd hebben. De leerlingen gaan hier zelfstandig aan de slag. U bent gedurende alle fasen tijdsbewaker.

Fase 2 Techniek

Op uw teken trekken de spelers hun kostuum aan, doen hun maskers of schmink op en helpen elkaar hierbij. Daarna staan de spelers klaar, terwijl het 'publiek' binnenkomt.

Fase 3 Eigen werk en toonmoment

Op uw teken voeren de verschillende groepen spelers hun theaterstuk op, zoals voorbereid. De MC kondigt de verschillende groepen spelers aan. De spelers presenteren als een geheel: Global Hero die het opneemt voor het milieu, een stuk in 4 bedrijven. U observeert en stimuleert alle spelers om actief mee te doen.

AFSLUITING

⌚ 5 MINUTEN

U evalueert op een rustig moment eerst de voorstelling en aansluitend het geheel (dus inclusief de ervaringen van de 5 voorgaande lessen).

U kunt bijvoorbeeld de volgende vragen stellen:

- *Wat ging goed en wat minder goed?*
- *Is de boodschap goed overgekomen?*
- *Wat zal je nooit meer vergeten?*
- *Wat vond je van de theaterlessen?*

Ten slotte, ruimt u samen met de leerlingen het geheel op. Indien mogelijk, kunnen rekwisieten die klein genoeg zijn om te bewaren, bewaard worden of mee naar huis genomen worden.

BIJLAGE 1 BEGRIPPENLIJST

Announcer /MC	Degene die de aan- en afkondiging doet, aankondiger voor het volgende bedrijf.
Articulatie	Uitspraak van (opeenvolgende) klanken.
Bedrijf	Deel van een theaterstuk.
Conflict	Botsing, strijd, verschil van mening, probleem.
Climax	Hoogtepunt, opeenvolging van gebeurtenissen/woorden die steeds sterker worden, tot het punt van buigen of barsten.
Decor	Alles op het toneel wat de omgeving vormt voor het toneelstuk.
De 3 W's (van de 5 W's)	Wie: Wie zijn de personages? Welk karakter hebben ze? Welk beroep? Hoe zien ze eruit? Hoe oud zijn ze? Wat: Wat zijn de personages aan het doen? Wat is hun doel? Wat willen ze daarmee bereiken? Waar: Waar speelt het verhaal zich af? Waar vinden de verschillende gebeurtenissen en acties plaats? (In deze lessenreeks komt 'Wanneer' niet aan bod. In totaal zijn er echter 5 W's, maar bij leerlingen tot en met 12 jaar wordt vaak alleen gewerkt met wie, wat, waar en wanneer. De vijfde W is 'Waarom': Waarom gebeuren de dingen zoals ze gebeuren? Wat is de reden achter gekozen handelingen?)
Freeze	Op commando stilstaan en niet meer bewegen.
Holi range	Poeders in allerlei kleuren waarmee gestrooid wordt tijdens het Phagwa festival.
Improvisatie	Voordracht die op hetzelfde moment dat het wordt bedacht, wordt gepresenteerd of een variatie op een reeds bekend thema.
Krofaya	Houtskool.
Kostuum	Kleding die een personage draagt op het toneel.
Kusuwe	Vrucht van een tropische plant uit het Amazonegebied.
Observeren	Heel goed kijken en luisteren naar de wereld om je heen.
Odo	Spreekwoord, spreuk, gezegde.
Opkomen en afgaan	Het opkomen en afgaan van de personages.
Personage	Een rol met duidelijke karaktereigenschappen.
Pimba	Witte klei.
Regisseur	Degene die de theaterrepetitie leidt.
Rekwisiet	Voorwerp dat nodig is in een theaterstuk.
Scène	Kleiner deel van een theaterstuk, onderdeel van een bedrijf.
Schmink	Kleurstof voor het gezicht, make-up.
Speelruimte	De aangeduide ruimte waarin het spel gespeeld wordt: kan een podium zijn, maar ook een klaslokaal of een locatie buiten, bijvoorbeeld het schoolerf of de straat.
Tekstbegrip	Tekstanalyse, juiste interpretatie van de tekst.
Verbeelding	Fantasie, voorstellingsvermogen, de werkelijkheid naar eigen keuze een 'andere kleur' geven.

BIJLAGE 2 VRAGENLIJST VOOR LES 2, ONDERDEEL WIE, WAT EN WAAR

Groep 1: Begintekst:

Wie is de Hero?

Wat is zijn/haar uiterlijk? Wat is zijn/haar karakter?

Waar bevindt hij/zij zich?

Groep 2: Midentekst 1:

Wat voor probleem komt de Hero tegen?

Wat gebeurt er als de Hero een opdracht krijgt om een probleem op te lossen?

Waar speelt zich dat af?

Groep 3: Midentekst 2:

Wat voor obstakels of moeilijkheden ontmoet de Hero op zijn/haar weg?

Wat is het ergste dat hij/zij meemaakt?

Wat is de climax (het spannendste)? Overwint de Hero en zo ja, hoe?

Groep 4: Einde:

Komt alles goed of...sterft de Hero? En waar gebeurt dat?

Wat is de slotboodschap?

BIJLAGE 3 VRAGENLIJST VOOR LES 3

Groep 1: (begintekst):

- Waar speelt het verhaal zich in het begin af? Bijvoorbeeld in het Amazonewoud, bij de rivier, op het strand, ...
- Wat voor personage is de Hero bij de start van het verhaal?
- Wat wil hij/zij graag? Wat is hij/zij van plan?
- Zijn er nog meer personages? Wie speelt wat? En hoe?

Groep 2: (midentekst 1):

- De Hero moet een probleem oplossen of heeft een conflict uit te vechten. Hoe doet hij/zij dat?
- Welke personages zijn er nog meer?
- Wie speelt wat? En hoe?

Groep 3: (midentekst 2):

- Hoe wordt het spannendste moment uitgebeeld?
- Hoe gaat de Hero de crisis te lijf?
- Welke personages zijn er nog meer?
- Wie speelt wat? En hoe?

Groep 4: (einde)

- Hoe overwint de Hero de obstakels/ 'vijand'? Of hoe verliest hij/zij?
- Hoe eindigt het verhaal? Is de sfeer vrolijk of juist droevig?
- Zijn er nog meer personages?
- Wie speelt wat? En hoe?

DOMEIN THEATER

Schooljaar: _____

Naam leerling: _____

Leerkracht: _____

Ontwerpopdracht

Maak een theatervoorstelling over een Global Hero die opkomt voor het milieu.

Duid aan met één van de volgende symbolen:

- +– matig: geef in de feedback aan hoe en wat de leerling kan doen om zich verder te ontwikkelen
- + voldoende: geef aan in de feedback wat de leerling voldoende beheerst
- ++ uitstekend: geef aan in de feedback wat de leerling in ruime mate beheerst

Doelen creërend vermogen

De leerling is vanuit een gevarieerd aanbod in staat om zijn/haar gevoelens, ervaringen en ideeën vorm te geven met behulp van kunstzinnige middelen.

De leerling:	Beoordeling:
• kan een korte toneeltekst schrijven over de avonturen van een held.	
• kan bij het maken van een toneeltekst de vier fasen van het ontwerpproces toepassen (oriënteren, onderzoeken, experimenteren en reflecteren).	
Feedback op de ontwikkeling van de leerling:	

Doelen sociale competenties

De leerling is in staat om op verantwoordelijke wijze samen te werken bij alle ontwerpfasen en de presentatie daarvan.

De leerling:	Beoordeling:
• is in staat om in kleine groepen samen te werken aan een toneeltekst.	
• is in staat respect te tonen voor de mening van een ander.	
• kan zich aan afspraken houden bij het uitwerken en opvoeren van een toneelstuk.	
• is in staat om in groep onderbouwde keuzes te maken omtrent de spelmogelijkheden.	
Feedback op de ontwikkeling van de leerling:	

Doelen presenteren

De leerling is in staat om op zijn/haar eigen manier te reflecteren op het eigen en ander-mans werk.

De leerling:	Beoordeling:
• is in staat om samen met anderen een kort toneelstuk te presenteren in een bekende ruimte, voor een bekend publiek.	
• kan reflecteren op de presentatie van een kort toneelstuk.	
• kan constructieve feedback op het eigen werk ontvangen.	
• kan constructieve feedback geven op andermans werk.	
• kan keuzes toelichten en beargumenteren die voor het gezamenlijk toneelstuk werden gemaakt.	
Feedback op de ontwikkeling van de leerling:	

Evaluatiekaart leerjaar 7

Aanbevelingen over de algemene voortgang:

THEMA

6

Media

Het domein Media richt zich op het zich eigen maken van een mediaproduct, waarbij mediawijsheid en ook digitale geletterdheid belangrijke onderdelen zijn. Bij **mediawijsheid** gaat het om de competenties die je nodig hebt om actief en bewust deel te kunnen nemen aan de mediasamenleving. Met **digitale geletterdheid** bedoelen we het geheel van ICT-basisvaardigheden, mediawijsheid, informatievaardigheden en denkprocessen die horen bij computertechnologie.

OVER HET DOMEIN MEDIA

Media bestaan uit communicatiemiddelen waarmee je informatie kunt verspreiden en kunt communiceren met andere mensen. Wanneer er via de media héél veel mensen bereikt worden, dan spreken we van massamedia. Media hebben altijd al een belangrijke en grote rol gespeeld, omdat ze ons informeren en op de hoogte brengen van het nieuws bijvoorbeeld in de krant, op de radio of op de televisie. Daarnaast wordt ook informatie gedeeld door het uitgeven van een boek dat gedrukt wordt bij een drukkerij en in de boekhandel verkocht wordt. Dit zijn voorbeelden van de 'oude' media.

Nieuwe (digitale) media zoals beeldschermen, sociale media en internet zijn de laatste (pakweg) twintig jaar razendsnel opgekomen. Dit komt omdat het internet een interessant middel werd om te communiceren en informatie te verspreiden. Internet is een nieuwe 'informatiedrager' die steeds vaker ingezet wordt in de vorm van bijvoorbeeld nieuwssites, informatieve websites, online tijdschriften of een forum waarop mensen communiceren met elkaar. Sociale media zoals Facebook, Instagram en WhatsApp hebben grote invloed op hoe media veranderen in deze tijden, omdat nu meerdere mensen vanuit verschillende plaatsen uit de wereld afbeeldingen en artikelen met elkaar kunnen delen, zonder dat het van een bepaalde krant of televisiekanaal hoeft te komen.

Het is nu meer dan ooit de tijd van technologie. Van peuter tot senior, bijna iedereen heeft een tablet of een smartphone. Door op de knoppen te drukken, kan zelfs een peuter al vaardig omgaan met de meest geavanceerde toestellen. YouTube-kanalen met kinderprogramma's en spelletjes zijn erg populair. Tegenwoordig wordt alles gefilmd en gepost op sociale media. (Bijna) niets is meer privé. Het gaat allemaal om de 'likes'. Tientallen sociale mediakanalen worden over de hele wereld door miljoenen gebruikers bezocht. Als er in Suriname over sociale media wordt gesproken, denkt men vooral aan Facebook, WhatsApp en Instagram. De manier waarop sociale media worden gebruikt, is persoonsgebonden (afhankelijk per persoon).

Sociale media zijn relatief nieuw, waardoor bepaalde gedragsregels nog ontbreken. Het positieve van sociale media is dat ze je de mogelijkheid bieden om contact te hebben met mensen over de hele wereld. Je kunt informatie uitwisselen, van elkaar leren, samenwerken en contact maken met mensen die dezelfde belangstelling hebben voor iets. Dat is handig voor bedrijven, voor scholen en voor alle burgers. Sociale media hebben ook minder leuke kanten. Zo kunnen ze verslavend zijn. Ook kunnen gemene berichten of nepnieuws snel op grote schaal worden gedeeld. En dat kan gevaarlijk worden, want wat gaat er dan gebeuren? Daar heb je vaak geen grip op.

In deze moderne wereld komen de media steeds meer op verschillende en complexe manieren in ons leven. Daarbij is mediawijsheid van belang. Mediawijsheid is op een bewuste manier kunnen omgaan met de verschillende media die er zijn, ze met een bepaalde mentaliteit kunnen benaderen, er kritisch naar kunnen kijken en beseffen welke gevaren er zijn. Mediawijsheid gaat dus over het gebruiken van kennis en vaardigheden die helpen om **kritisch, bewust, creatief en actief om te gaan met media**. Het is ook een bepaalde houding die samen met kennis en vaardigheden nodig is om zich optimaal te bewegen in de grote mediawereld van nu. Dit is dus breder dan enkel het beheersen van de technische vaardigheden voor media.

In dit domein wordt het begrip media op een speelse manier uitgelegd en kunt u op basis daarvan de leerlingen leren hoe zij ermee kunnen omgaan, zodat zij 'mediawijs' worden. De leerlingen krijgen vragen als: *'Wat betekenen sociale media voor jou? Hoe kun je creatief gebruik maken van de media en wat zou dan je doel kunnen zijn? Hoe kun je fotografie en bewegende beelden (film/video) gebruiken om een boodschap duidelijk over te brengen? Voor welke doelgroep maak je een film en waar moet je dan rekening mee houden?'*.

LESSENREEKS MEDIA

De lessenreeks biedt mogelijkheden voor de leerlingen om te onderzoeken hoe ze kunnen werken met media en waarvoor ze deze zelf kunnen gebruiken. De thema's van de opdrachten staan in de belevingswereld van de leerlingen. Ze leren complexe(re) technieken over het werken met video: hoe kan je iets filmen en hoe kan je dat materiaal bewerken op de computer? De nadruk ligt in deze lessenreeks op het maken van een filmscenario en op het gebruik van apparatuur, het toepassen van de technieken en de computerprogramma's.

In deze lessenreeks staat het eigen mediagebruik van de leerling centraal: (het) kijken en luisteren naar beeld, (het) kritisch kijken naar het eigen mediagebruik en dat van anderen, (het zoeken van) informatie zoeken op het internet, hoe te selecteren, hoe te interpreteren en hoe te presenteren.

De opdrachten en vragen van deze lessenreeks zijn gericht op:

- enthousiasme stimuleren om een eigen kunstwerk/product te maken.
- creatief talent ontwikkelen.
- een kritische houding ontwikkelen, bijvoorbeeld (het) leren kijken naar eigen werk en dat van anderen.
- praktische vaardigheden op het gebied van fotografie, video en digitale media aanleren.

Creatief talent

Kunsteducatie biedt de mogelijkheden aan de leerlingen om op een creatieve manier hun eigen talent te ontwikkelen. In de medialessen zullen de leerlingen gebruik maken van het beeldend onderwijs.

Beeldtaal

Dit domein Media zal de leerlingen inzichten geven over hoe bewegende beelden eraan kunnen bijdragen om anderen iets te laten voelen. De leerlingen kunnen daardoor de kijker met beeldtaal informeren, verleiden, ontroeren en/of misleiden. In de verschillende lessen kunt u terugvinden hoe de leerlingen geprikkeld worden om naar de bewegende beelden te leren kijken, maar ook die zelf op te nemen en te monteren tot een film.

Kind centraal

Binnen dit domein Media staat de leerling centraal. In een mediales kan de leerling zich uitleven in een thema dat aansluit bij zijn/haar eigen leefwereld en interesses. U speelt in op de behoeften en ideeën die totstandkomen in het proces van elke individuele leerling. Hiermee prikkelt u de leerlingen om kennis te maken met de vele mogelijkheden die dit domein biedt.

In de medialessen kunnen de leerlingen werken aan een eigen product, individueel of in groepsverband. Afwisselende werkvormen en gedifferentieerde opdrachten kunnen de mate van zelfstandigheid mee bepalen.

In deze lessenreeks staat de volgende onderzoeksvraag centraal:

Hoe ontwerp je een 1-minuutfilm op je eigen manier?

In dit domein wordt de **1-minuutfilm** geïntroduceerd met de bedoeling dat de leerlingen spelenderwijs leren omgaan met camera's, programma's en apps. Het is een uitdaging voor de leerlingen om een verhaal/concept binnen de 60 seconden te vertellen en die vervolgens te kunnen plaatsen op het eigen YouTube-kanaal. Dit kan nog groter aangepakt worden door bijvoorbeeld een scholencompetitie te houden. Bij de scholencompetitie worden de scholen onderling geprikkeld om de beste 1-minuutfilm te presenteren. 1-minuutfilms zijn vaak origineel, energetisch en creatief en bevatten een bepaalde opvatting of uitvinding die inspirerend en onderhoudend is. Ze zijn, zoals Shakespeare het uitdrukte: 'een goede daad in een ondeugende wereld'. Het is buitengewoon zinvol om iets te maken dat jouw belangen, jouw smaak en jouw ideeën weerspiegelt.

OVERZICHT EN VERLOOP VAN DE LESSENREEKS

Ontwerpproces

De leerling gaat op onderzoek uit volgens een ontwerpproces in vier fasen, middels de bijbehorende vraag/vragen:

- 1 **Oriëntatie:** Welk boodschap wil ik aan de hand van beelden verbeelden?
- 2 **Onderzoek:** Welke softwareprogramma's kan ik gebruiken?
- 3 **Experiment:** Hoe breng ik mijn boodschap overtuigend over?
- 4 **Reflectie:** Welke keuzes heb ik gemaakt en waarom? Wat kan ik vertellen over mijn eigen creatie?

De ontwerpopdracht voor leerjaar 7 luidt:

Maak een 1-minuutfilm op een eigen manier en plaats het op een YouTube-kanaal.

Indeling lessenreeks

De reeks van lessen in dit domein zijn steeds opgebouwd rond onderwerpen die leiden tot het antwoord op de onderzoeksvraag.

Bij **Les 1** "Ben ik voldoende mediawijs" gaat u de beginsituatie van de leerlingen na. De leerlingen krijgen vervolgens eenvoudige opdrachten die ze individueel en gezamenlijk in een groep uitvoeren. Tijdens deze opdrachten gaat dat de leerling eerst in discussie/debat met anderen aan de hand van stellingen. Daarna maakt de leerling een onderscheid tussen oude en nieuwe media. Vervolgens stimuleert u de leerlingen om een tekst te schrijven van telkens 5 zinnen over het internet en de gevaren daarvan. Nadien presenteren de leerlingen de opdrachten en lichten zij eventueel toe hoe de samenwerking is verlopen.

Bij **Les 2** "Het filmen van een concept" maakt de leerling kennis met de aandachtspunten om een 1-minuutfilm te maken. U geeft de les in een computerlokaal of een geschikte ruimte met een computer en stelt open vragen aan de leerlingen als vervolg op de gestelde vragen tijdens de eerste les. Apparaten zoals camera's en smartphones zijn hierbij nodig (eventueel te verdelen over groepen van leerlingen), waarbij de leerlingen gestimuleerd worden om creatief om te gaan met apps op de smartphone. Tijdens de toelichting van de programma's of apps die zullen gebruikt worden, stimuleert u de leerling zoveel mogelijk om in zijn/haar schrift aantekeningen te maken. De leerlingen bedenken in deze les samen een concept om een 1-minuutfilm te maken. De verschillende taken worden verdeeld aan de hand van enkele rollen die ze toebedeeld krijgen. De ene leerling leidt het geheel in goede banen (producer), de andere bedient de camera (cameraman) en de overige leerlingen treden op als acteurs.

Bij **Les 3** "Montage en regie" leren de leerlingen de technieken voor het monteren/editen van een video. U geeft daarbij de basisinstructies. De leerlingen werken in dezelfde groepen en maken tijdens de uitleg ook aantekeningen die ze voor de volgende les nodig zullen hebben. De bedoeling is dat er een leerling die vaardig is met de computer het voortouw neemt in de groep en de rest van de leerlingen de stappen noteren. Omdat de technieken die tijdens deze les worden aangeleerd deels via het gebruik van een computer verlopen, is het aan te bevelen om tenminste over één computer/laptop te beschikken waarop gewerkt kan worden.

Bij **Les 4** "Monteer je eigen 1-minuutfilm" monteren de leerlingen zelfstandig hun eigen opgenomen videofragmenten van Les 1 en passen ze de basistechnieken toe die leidt tot het maken van een 1-minuutfilm. Ze bedenken gezamenlijk een titel voor het filmpje en presenteren hun realisatie aan hun medeleerlingen.

LESDOELENOVERZICHT

De volgende hoofddoelen staan centraal.

De leerling is in staat om:

- vanuit een gevarieerd aanbod zijn/haar gevoelens, ervaringen en ideeën vorm te geven met behulp van kunstzinnige middelen.
- op verantwoordelijke wijze samen te werken bij alle ontwerpfasen en de presentatie daarvan.
- op zijn/haar eigen manier te reflecteren op het eigen en andermans werk.

Per les zijn doelen weergegeven, die de hoofddoelen ondersteunen. Ook in dit domein verwerven de leerlingen competenties die zijn ingedeeld in drie categorieën, namelijk creërend vermogen, sociale competenties en presenteren.

Creërend vermogen

De leerlingen ontwikkelen in de medialessen hun visueel, creërend vermogen. Vaardigheden zoals het herkennen van een visueel beeld, het creëren van bewegende beelden op de computer en/of smartphone worden geoefend. U gaat de leerlingen helpen en ondersteunen bij het verbeelden van hun eigen ervaringen en ideeën en deze vast te leggen op video. Daarbij is het van belang om hen aan te moedigen en te prikkelen in hun creativiteit en in hun fantasie. U spoort de leerling aan om te onderzoeken, te durven experimenteren en kritisch te zijn in het creëren. U leert hen omgaan met verschillende vormen van media om te komen tot een eigen product.

Sociale competenties

Het is belangrijk dat leerlingen actief participeren zowel individueel als in groepsverband. Er is voldoende aandacht om te werken in groepsverband. Hierdoor leren ze hun mening op een opbouwende en respectvolle manier te verwoorden, voor zichzelf en hun medeleerlingen. U leert de leerling om te gaan met het krijgen van feedback op eigen werk en het respectvol formuleren van feedback op andermans werk. Bij het samenwerken leert u de leerlingen naar elkaar luisteren en wederzijds respect te tonen.

Presenteren

Medialessen worden ontwikkeld om zowel de maker als het publiek een boodschap te geven. Een medium is immers een communicatiemiddel. U maakt de leerling ervan bewust dat het product dat gemaakt wordt tijdens de lessen uiteindelijk gezien zal worden door een breed publiek. U biedt de leerling ondersteuning bij de vraag hoe het werk op de beste manier wordt gepresenteerd. De leerlingen krijgen de mogelijkheid om deel te nemen aan bijvoorbeeld een digitale schoolkrant, een blog, een YouTube-kanaal of de opmaak van een internetpagina.

Competenties		Leerjaar 7
		De leerling:
Les 1	Creërend vermogen	- kan aangeven wat het begrip media inhoudt. - kent het verschil tussen oude en nieuwe media.
	Sociale Competenties	kan samen met medeleerlingen bedenken hoe de gevaren bij het gebruik van media opgelost of voorkomen kunnen worden.
	Presenteren	kan een verhaal presenteren over het omgaan met media.
Les 2	Creërend vermogen	- is in staat een verhaal/concept te bedenken en zich door middel van dans, muziek, theater, beeldende vorming uit te drukken. - kan opnames maken voor een 1-minuutfilm, rekening houdend met het goed overbrengen van de inhoud vanuit zowel de creatieve als de digitale technieken.
	Sociale Competenties	gaat op basis van de opgenomen videofragmenten in gesprek met anderen en luistert naar hun feedback.
	Presenteren	kan kort presenteren en verantwoorden hoe hij/zij te werk ging en welke keuzes hij/zij maakte bij het bepalen van een origineel verhaal en bij het filmen.
Les 3	Creërend vermogen	- experimenteert met technieken om een videofragment te monteren in een computerprogramma of een smartphone app. - past de instructies van de aangeleerde technieken toe. - voegt de videofragmenten samen in het computerprogramma.
	Sociale Competenties	- kan in discussie gaan met medeleerlingen. - kan in overleg met anderen keuzes maken over de videofragmenten.
	Presenteren	presenteert de oefenmontage en kan deze kort toelichten.
Les 4	Creërend vermogen	- kan een YouTube-kanaal aanmaken. - kan een 1-minuutfilm uploaden.
	Sociale Competenties	- kan discussiëren met medeleerlingen en naar andere ideeën luisteren. - kan in overleg met anderen keuzes maken in de realisatie van videofragmenten. - monteert gezamenlijk de opgenomen videofragmenten in het computerprogramma en past de aangeleerde technieken toe.
	Presenteren	presenteert de 1-minuutfilm samen met de groep en kan deze film kort toelichten.

Ben ik mediawijs?

ONDERZOEKSVRAAG	Hoe ontwerp je een 1-minuutfilm op je eigen manier?
LESDOELEN	De leerling: • kan aangeven wat het begrip media inhoudt. • kent het verschil tussen oude en nieuwe media. • kan samen met medeleerlingen bedenken hoe de gevaren bij het gebruik van media opgelost of voorkomen kunnen worden. • presenteert het verhaal over het omgaan met media.
MATERIAAL	• Tekenvellen • Kleurpotloden • Bordkrijt (in kleur en neutraal) • Bordwisser
VOORBEREIDING	• U organiseert uw klaslokaal en zet de tafels en stoelen in groepen van vier à vijf. • U legt de materialen klaar.
KERNBEGRIPPEN	Debat, camera, cameraman/vrouw, producer, videofragment, oude media, nieuwe media, sociale media

INTRODUCTIE

🕒 10 MINUTEN

U toetst de beginsituatie van de leerling aan de hand van de volgende vragen:

- *Wie kan vertellen wat internet is?*
- *Waarvoor gebruik je het?*
- *Wat zijn de gevaren van het internet?*
- *Waar moet je op letten als je veilig wilt internetten?*
- *Hoe werkt internet op je telefoon*
- *Hoe werkt internet op de computer?*
- *Wat is wifi?*
- *Wat is het verschil tussen internet en de sociale media?*
- *Heeft iemand eens gehoord over fake nieuws, fake accounts?*

Na de vragen licht u de opbouw van de lessenreeks toe.

TIP

Als u twijfelt over de beginsituatie van de leerlingen wat betreft internetgebruik, kunt u vooraf aan deze lessenserie deze vragen al meegeven, zodat de leerlingen er vooraf al over kunnen nadenken en vragen kunnen stellen.

Fase 1 Opwarming

U inventariseert wie een smartphone heeft en wie actief is op Facebook.

OPDRACHT

- U vraagt de leerlingen om verschillende soorten media op te noemen.
- U licht vervolgens toe wat oude en nieuwe media is. (Media informeren en brengen ons op de hoogte van het nieuws, bijvoorbeeld de krant, de radio of de televisie. Daarnaast wordt ook informatie gedeeld door het uitgeven van een boek. Dit zijn voorbeelden van de 'oude' media. Nieuwe (digitale) media zijn bijvoorbeeld beeldschermen, sociale media en internet.
- U vraagt de leerlingen om aan de hand van voorbeelden een onderscheid te maken tussen oude en nieuwe media.

TIP

De voorbeelden kunnen zijn:

- Krant
- Tijdschrift
- Radio
- Televisie
- Internet
- Xbox
- YouTube/filmpjes
- Facebook, Twitter, Instagram, Pinterest
- WhatsApp/ Snapchat
- Foto's

Fase 2 Techniek

U organiseert een stellingenspel. Aan de hand van een stelling wordt er in debat gegaan met voor- en tegenstanders. U brengt een stelling in. De leerlingen reageren door op te staan als ze het eens zijn en ze blijven zitten als ze het oneens zijn. De stellingen zijn:

1. *Op sociale media mag ik op mijn eigen profiel een andere leeftijd plaatsen.*
2. *Als mijn profielfoto mag ik een foto van een ander plaatsen.*
3. *Iedereen van de hele wereld, dus ook mijn ouders, mag mijn profiel bekijken.*
4. *Ik mag alles filmen en op het internet plaatsen.*
5. *Iedereen mag mijn wachtwoord weten.*
6. *Het is belangrijk dat ik al mijn vrienden op Facebook persoonlijk ken.*

TIP

U kan het aantal stellingen kiezen aan de hand van de samenstelling van uw klas.

U geeft aan de hand van de stellingen aan wat het begrip sociale media inhoudt.

OPDRACHT

- U verdeelt de klas in 4 of 5 groepen.
- Elke groep kiest 1 woord uit de kolom links. Deze woorden zijn gerelateerd aan mogelijke activiteiten op het internet.
- U laat elke groep 2 tot 3 woorden kiezen uit de kolom rechts. Deze woorden zijn gerelateerd aan mogelijke gevaren van het internet.
- U vraagt elke groep om twee concrete situaties op te schrijven waarin de gekozen gevaren (kolom rechts) bij de gekozen activiteit (kolom links) zich kunnen voordoen en hoe ze dit kunnen oplossen.
- U geeft aan dat de tekst telkens ongeveer uit 5 zinnen moet bestaan.

Internet activiteiten	Gevaren
• Chatten • Appen • E-mail • Foto's/selfie • Comments/reacties • Video	• Blokkeren • Virus • Pesten • Privacy • Hackers • Ruzie

Fase 3 Eigen werk en toonmoment

De leerlingen gaan zelfstandig in hun eigen groep aan de slag met de woorden die ze hebben gekozen. U loopt rond als coach en begeleidt de groepjes waar nodig.

Toonmoment

- U nodigt elk groepje uit om te vertellen wat ze hebben opgeschreven.
- U stimuleert de klas in het meedenken met hoe genoemde problemen nog op andere wijzen kunnen opgelost/voorkomen worden.

AFSLUITING

🕒 15 MINUTEN

U leidt een kort klassengesprek en blikt terug met de volgende vraag:

- *Waar moet je op letten als je een video op het internet plaatst?*

U geeft aan dat bij de volgende les de leerlingen gaan werken aan het maken van een 1-minuutfilm. U deelt de leerlingen op in groepjes van 4 à 5 en laat hen een thema kiezen waarover ze een filmpje willen maken.

De groepen gaan een verhaal/concept bedenken. Ze gebruiken daarvoor als input het verhaal uit opdracht 2 als uitgangspunt voor hun eigen scenario. U vraagt de leerlingen om alvast in hun groep over hun verhaal na te denken.

U geeft vervolgens de leerlingen aan dat ze hun notities in hun portfolio mogen bewaren.

Het filmen van het concept

ONDERZOEKSVRAAG	Hoe ontwerp je een 1-minuutfilm op je eigen manier?
LESDOELEN	De leerling: • is in staat om een verhaal/concept te bedenken op zijn/haar eigen manier en zich door middel van dans, muziek, theater, beeldende vorming uit te drukken. • kan opnames maken voor een 1-minuutfilm, rekening houdend met het goed overbrengen van de inhoud vanuit zowel de creatieve als de digitale technieken. • gaat op basis van de opgenomen videofragmenten in gesprek met anderen en luistert naar hun feedback. • kan kort presenteren en verantwoorden hoe hij/zij te werk ging en welke keuzes hij/zij maakte bij het bepalen van een origineel verhaal en bij het filmen.
MATERIAAL	• Filmcamera's • Smartphones • Bord/whiteboard met krijt/markers • Eventueel driepoot
VOORBEREIDING	• U zoekt uit waar u het beste deze les kan geven. Het is aan te bevelen dat dit gebeurt in een computerlokaal of ander geschikt lokaal op school. • U bekijkt welke locaties in de buurt gebruikt kunnen worden om te filmen.
KERNBEGRIPPEN	Close-up, driepoot, lichtval, tegenlicht, schokkerig, camera, cameraman/vrouw, producer, videofragment

INTRODUCTIE

🕒 10 MINUTEN

U gaat na wat de leerlingen nog weten van Les 1 en stelt de volgende vragen:

- Welke verhaaltjes hebben jullie in de vorige les gemaakt? Wie kan in het kort daarover vertellen?
- Wie heeft er weleens een camera vastgehouden?
- Waarvoor heeft iemand ooit met een camera gewerkt?
- Wie kan vertellen op welke manier je een camera moet vasthouden en waarom?
- Wat kan je allemaal doen met een camera?
- Wie heeft ooit een eigen filmpje gemaakt en waarom?
- Waarover ging het filmpje en waarom?
- Hoe mediawijs ben jij?
- Wie heeft er weleens een filmpje geplaatst op sociale media?
- Wat zou je zeker niet filmen en op YouTube zetten?

TIP

U mag het aantal en soort vragen kiezen aan de hand van de beginsituatie en de samenstelling van uw klas.

Fase 1 Opwarming

U stelt de volgende vragen:

- *Wat kan je allemaal filmen?*
- *Vertel op je eigen manier hoe je mediawijsheid kan toepassen door middel van dans, theater, muziek, beeldende vorming en waarom?*

U legt uit hoe de leerling een korte film kan maken en hoe duidelijk te zijn in wat hij/zij wilt overbrengen. Dit kan de leerling doen door het verhaal, de boodschap in stappen uit te schrijven. De leerlingen schrijven daarvoor een scenario waarin de stappen worden onderverdeeld naar een begindeel, een middendeel en een eindeel.

Voor het uitbeelden van het verhaal kiezen zij een geschikte kunstvorm die zich goed leent voor het uitdrukken van hun verhaal en de bijbehorende boodschap. De kunstvormen waar ze uit mogen kiezen zijn: dans, muziek, beeldend werk of theater.

U geeft vervolgens de opdracht aan de leerlingen om rond te lopen in de directe omgeving van de school en te kijken/zoeken naar interessante locaties om te filmen.

Fase 2 Techniek

U geeft de leerlingen instructies over technische en inhoudelijke onderdelen waarop tijdens het opnemen van het concept gelet moet worden:

1. **Lichtinval:** kijk op welke plaats je de video gaat opnemen. Het is belangrijk om niet tegen de zon te staan. Dit wil zeggen dat de zon achter de rug van de cameraman/-vrouw moet zijn.
2. **Camera vasthouden:** zorg ervoor dat de camera niet beweegt, want dit zorgt voor schokkerige beelden. De camera kan op een staander (driepoot) of gewoon handmatig vastgehouden worden. Een camera heeft meestal een band die je om je hals of om je pols doet, zodat bij het filmen de camera niet schudt of valt.
3. **Camerastanden:** er zijn verschillende camerastanden bij het opnemen van de fragmenten zoals centraal, vanuit een hoek, vanuit de schouders van iemand of heel dichtbij (close up).
4. **Stappen die je doorloopt om een video te maken die bij elke opname opnieuw doorlopen worden:**

- **Focus:** het is belangrijk dat je publiek onmiddellijk 'mee' is en het filmpje volledig uitkijkt. Te veel verschillende ideeën in een kort filmpje kunnen verwarrend werken. Focussen op één aspect of verhaal, kan hierbij helpen.

Wat is je focus?

- **Visualiseren van de boodschap:** elke film heeft een **boodschap**. Je maakt een film omdat je iets over wilt brengen, iets duidelijk wilt maken.

Hoe kan je je boodschap het beste in beeld brengen? Wat ga je opnemen als beeld? Heb je daar dans of muziek voor nodig of past theater erbij? Welke tekst ga je uitspreken?

Er kunnen kleine schetsen gemaakt worden, zodat het duidelijk is wat er vanaf het begin tot het einde aan bod komt. Dit heet een scenario.

- **Doelgroep:** het is belangrijk om te bepalen voor welke doelgroep jouw filmpje bestemd is.

Wie is mijn doelgroep? Kinderen? Volwassenen? Hoe moet ik mijn boodschap overbrengen voor die doelgroep?

- **Scenario:** schrijf je eigen unieke verhaal met een begin, een midden en een einde. Maak gebruik van muziek, dans, beeld (bijv. een tekening of schildering) of theater als werkvorm.

Hoe druk je je verhaal het beste uit?

- **Start en einde:**

Waarmee ga je het filmpje beginnen? Wat is een leuke start zodat mensen blijven kijken? Met welk beeld wil je eindigen?

Fase 3 Eigen werk en toonmoment

U geeft een opdracht waar de groepjes de gelegenheid krijgen om het concept van hun 1-minuutfilm verder uit te diepen.

U vraagt de leerlingen om over volgende vragen na te denken:

- *Wat wil je laten zien om extra aandacht van het publiek te trekken?*
- *Voor wie maak je jouw filmpje en waarom?*

Op basis hiervan maken ze hun **scenario** waarin zowel inhoud als vorm uitgewerkt worden.

Daarna begint het filmen. De leerlingen filmen hun concept op basis van hun scenario. Dit doen ze met de camera's (of smartphones) terwijl ze rekening houden met de aangeleerde technieken. U bewaakt de tijd. U bevestigt bij de groepjes op welke locaties de leerlingen mogen filmen.

U vraagt elk groepje een toelichting te geven aan de hele klasgroep over de opgenomen videofragmenten. U vraagt de leerlingen die luisteren, een onderbouwde mening en feedback te geven, zodat het groepje dat presenteerde, rekening kan houden met de feedback voor het vervolg tijdens de volgende les.

TIP

Bij het maken van het scenario houden ze rekening met de verschillende taken. Ze wijzen elk groeps-lid een rol toe. De ene leerling leidt het geheel in goede banen (producer), de andere bedient de camera (cameraman) en de overige leerlingen treden op als acteurs.

U reflecteert met de leerlingen tijdens een kringgesprek over wat ze hebben geleerd tijdens deze les. U kunt enkele vragen stellen zoals:

- *Hoe was het om een filmscenario te maken?*
- *Wat heb je geleerd bij het opnemen van je fragmenten?*
- *Op welke van de aangeleerde stappen heb je gelet?*
- *Hoe ging het samenwerken?*

Daarna geeft u een **huiswerkopdracht**.

Kijk zoveel mogelijk naar korte filmpjes (ongeveer één minuut) op het internet en probeer belangrijke aandachtspunten te zoeken die kunnen helpen bij het in elkaar zetten van het eigen 1-minuutfilm.

De leerlingen sluiten de camera's af, laten deze eerst afkoelen en zetten ze keurig in de cameratas. U controleert of elke groep de opname op de computer goed heeft bewaard in de juiste folder met vermelding van de juiste naam (van een leerling of groepsnaam).

Montage en regie

ONDERZOEKSVRAAG	Hoe ontwerp je een 1-minuutfilm op je eigen manier?
LESDOELEN	De leerling: • experimenteert met technieken om een videofragment te monteren in een computerprogramma of een smartphone app. • past de instructies van de aangeleerde technieken toe. • voegt de videofragmenten samen in het computerprogramma. • kan discussiëren met medeleerlingen. • kan in overleg met anderen keuzes maken over de videofragmenten. • presenteert de oefenmontage en kan deze kort toelichten.
MATERIAAL	• Schrift • Computers • Video's om te oefenen • Software (Windows Movie maker) • Computers • Muizen • Headphones • Camera's (smartphones) • Eventueel internet • SD-kaart, geheugenkaart of kabel
VOORBEREIDING	• U voorziet een computerlokaal of een geschikte ruimte met computer. • U bekijkt een YouTube-filmpje waarin staat uitgelegd hoe te monteren met bijvoorbeeld Windows Movie Maker, Apple iMovie of gelijkaardig programma. U kan dit opzoeken via een zoekmachine op het internet. • In het geval u kiest om de leerlingen te laten monteren met een app op een smartphone, zijn er verschillende apps voorhanden om videomateriaal te bewerken (bijvoorbeeld Vivavideo).
KERNBEGRIPPEN	Monteren/editen, cursor, bestand selecteren, bestand, frames, splitten (splitsen), software, opslaan, credits, SD-kaart, importeren, wave forms

INTRODUCTIE

🕒 10 MINUTEN

U gaat na wat de leerlingen nog weten van Les 2 en stelt aan hand daarvan de volgende vragen:

- *Wat is jullie opgevallen bij het bekijken van de 1-minuutfilmpjes?*
- *Waar moet je op letten wanneer je je filmpje in elkaar zet?*
- *Welke feedback van elkaar uit de vorige les, hebben jullie onthouden?*
- *Wie heeft ooit een video in elkaar gezet en geplaatst op sociale netwerken?*
- *Hoe hebben mensen erop gereageerd?*

Vertel de leerlingen wat monteren betekent en licht de opbouw van de les toe.

Fase 1 Opwarming

U instrueert de groep om zoveel mogelijk van elkaar te leren. De leerlingen die reeds bekend zijn met videobewerking kunnen andere leerlingen ondersteunen. U begeleidt de groepen om de computer op te starten en geeft aan op welke knoppen te drukken.

U vraagt de leerlingen het volgende:

- Zoek het programma *Windows Movie Maker* en dubbelklik om het programma te openen.

Fase 2 Techniek

U geeft stapsgewijze instructies en de leerlingen doen voeren deze uit.

De basisprincipes om te monteren (editen):

1. Zet het materiaal (video's van de vorige les) van de camera op je computer. Dit kan via een geheugen- of SD-klaart, bluetooth, internet of via een kabel die aangesloten wordt op de computer.
2. Open het programma *Windows Movie Maker* op de computer.
3. Importeer de video door 2 keer op 'video toe voegen' te klikken. Er opent een ander scherm waar je de opnames kunt zoeken in het opgeslagen bestand. Selecteer je video door te klikken en daarna rechtsonder 'importeren/openen'.
4. Om een overzicht te krijgen van de beelden in het programma kun gebruik maken van de opties 'miniaturweergave', 'zoom in' of 'zoom out'. In de opnames zijn er ook wave forms te zien die de audio (het geluid) weergeven. Zo kan je zien hoe zacht of luid de persoon praat. Als je geen strepen ziet, wil dat zeggen dat het geluid ophoudt. Zo weet je ongeveer waar je je video kan knippen.
5. Sleep de cursor (het verticale streepje op je video) met je muis op de plek waar je de film wilt beginnen en waar je eindpunt is.
6. Rechtsklik op het eindpunt en kies voor 'splitten'. De video is aangepast. Speel de video opnieuw om te zien of het begin en einde klopt. Verwijder de onnodige opnames.
7. Ga verder met de volgende opnames.

U licht de begrippen **fictie en realiteit** toe aan de leerlingen, zodat ze daarmee rekening kunnen houden als ze hun filmpje monteren.

Aan het einde van het filmpje laat u de leerlingen de '**credits**' (de samenstelling van de teamleden die bijdroegen aan het project) toevoegen. Daarvoor kunnen zij een tekening maken of een foto kiezen en deze vervolgens importeren in het begin en/of aan het einde van het filmpje.

U legt uit hoe ze de credits kunnen toevoegen:

- *Ga met je cursor op de tekening/foto staan en klik op 'tekst invoegen'. Er verschijnt dan een balkje waar je je tekst in kan zetten. Schrijf daarin de namen van je groep of je eigen naam.*

Laat de leerlingen zien hoe ze hun gemonteerde film kunnen opslaan:

- *Je gaat nu naar 'bestand' en dan naar 'film opslaan'. Kies 'high definition' en gebruik mpeg4. Dat is het beste upload-format voor YouTube. Geef je film een naam en sla de film op.*

Fase 3 Eigen werk en toonmoment

U geeft de opdracht aan de leerling om samen met de groep een video te monteren met de fragmenten van de vorige les en de aangeleerde technieken toe te passen.

U geeft de opdracht dat de leerlingen eerst een taakverdeling maken: wie doet wat (zoals op de aandachtspunten letten, de technieken juist uitvoeren, wie wanneer aan de computer mag).

Toonmoment

U geeft een teken aan de verschillende groepjes om stukjes van hun gemonteerde film aan elkaar te tonen. Er mag feedback gegeven worden zodat elk groepje de opmerkingen kan verwerken in de finale montage van Les 4.

AFSLUITING

🕒 10 MINUTEN

U laat de leerlingen reflecteren over hoe de samenwerking was en hoe hun eigen gedrag in het groepswork was. Daarna gaat u hier met hen in gesprek.

Ten slotte blikt u kort terug naar de inhoud van de les met de volgende vragen:

- *Hoe ben je te werk gegaan, hoe heb je jouw idee uitgewerkt?*
- *Wat heb je geleerd bij het oefenen van de basisprincipes van monteren?*
- *Waarop moet je letten bij het monteren?*
- *Wat vond je ervan om je filmpje te monteren?*

U geeft de leerlingen aan dat zij thuis nog informatie kunnen zoeken op internet over het monteren en afronden van hun filmpje.

De leerlingen sluiten de computers af en ruimen het (computer)lokaal op.

Monteer je eigen 1-minuutfilm

ONDERZOEKSVRAAG	Hoe ontwerp je een 1-minuutfilm op je eigen manier?
LESDOELEN	De leerling: • kan een YouTube-kanaal aanmaken. • kan een 1-minuutfilm uploaden. • kan discussiëren met medeleerlingen en naar andere ideeën luisteren. • kan in overleg met anderen keuzes maken in de realisatie van videofragmenten. • monteert gezamenlijk de opgenomen videofragmenten in het computerprogramma en past de aangeleerde technieken toe. • presenteert de 1-minuutfilm samen met de groep en kan deze film kort toelichten.
MATERIAAL	• Schrift • Computers • Video's om te oefenen • Software • Muizen • Headphones • Camera's (smartphones)
VOORBEREIDING	• U regelt een computerlokaal of een geschikte ruimte met een computer. • U bekijkt een of meerdere YouTube- filmpjes waarin staat uitgelegd hoe een YouTube-kanaal te starten & een naam voor het kanaal te verzinnen.
KERNBEGRIPPEN	Software, camera, gereed, Gmail account, account registreren, uploaden, verbergen, publiceren, privacy, openbaar, wachtwoord, inloggen

INTRODUCTIE

🕒 10 MINUTEN

U gaat na wat de leerlingen (nog) weten van Les 3 en stelt aan de hand daarvan de volgende vragen:

- *Wat weten jullie nog over monteren?*
- *In welk programma heb je gewerkt?*
- *Hoe ver zijn jullie met het monteren van jullie filmpjes?*

U geeft informatie aan de leerlingen over wat ze mogen verwachten in deze laatste les.

Fase 1 Opwarming

U vraagt aan de leerlingen of ze nog vragen hebben over monteren of het maken van hun 1- minuutfilmpjes. U beantwoordt de vragen en houdt hierover een kort klassengesprek.

Fase 2 Techniek

U behandelt met behulp van 2 korte multiple-choice vragen het belang van een sterk en veilig wachtwoord.

Maak een sterk wachtwoord.

Vraag 1:

Stel je hebt een computer of een e-mailadres of een Facebook account.

Wie kent het wachtwoord van je computer of Facebook account of e-mailadres?

- A. Alleen mijn beste vriend(in)
- B. Niemand
- C. Familie
- D. Mijn klasgenoten

U leert de leerlingen dat ze zo zorgvuldig mogelijk met hun wachtwoorden moeten omgaan en voor zichzelf moeten bewaren.

Vraag 2:

Wat is een veilig wachtwoord? Welk wachtwoord gebruik je online?

- A. Een kort wachtwoord dat makkelijk te onthouden is, zoals je familienaam.
- B. Een combinatie van letters, hoofdletters, tekens en cijfers, zoals vUb!g00dw0rk.
- C. Een paar cijfers, zoals je geboortedatum.

Vervolgens geeft u informatie over de volgende onderdelen:

- Het maken van een YouTube-kanaal.
- Het bedenken van een YouTube-naam.
- Het uploaden van een video in het YouTube-kanaal.

De volgende instructies zijn daarbij van belang. U kunt altijd ook uw eigen instructies geven.

TIP

U vindt ook videofragmenten op het internet vinden om leerlingen te tonen hoe een video te uploaden in hun YouTube-kanaal.

TIP

Voor een sterk wachtwoord:

- Gebruik een wachtwoord van minimaal acht tekens.
- Stel nooit één enkel woord in als jouw wachtwoord.
- Gebruik minimaal één woord en een cijfercombinatie die alleen jij kent.
- Gebruikt geen geboortedatum, adressen of iets anders dat heel eenvoudig te raden is.

Bewaar je wachtwoord zorgvuldig.

TIP

U vindt vele voorbeeldfragmenten om leerlingen te tonen hoe ze een YouTube-kanaal kunnen maken. Gebruik bijvoorbeeld "Hoe maak je een YouTube kanaal" in een zoekmachine.

Hoe maak ik een YouTube-kanaal?

1. Open je internet/google browser.
2. Toets www.youtube.com.
3. Aan de rechterkant klik je op inloggen. Er verschijnt een scherm waarop staat dat je met een Gmail adres kan inloggen. Als je geen adres hebt, kun je op het balkje 'account maken' klikken om een Gmail adres aan te maken en te registreren.
4. Als je bent geregistreerd dan log je in met je e-mailadres en je ziet dat YouTube aangeeft dat je geregistreerd bent.
5. Je kan vanaf nu je video's uploaden door rechts vanboven op het video-icoontje te klikken (uitleg over uploaden zie hieronder).

Hoe bedenk ik een YouTube-naam?

1. Houd het kort en krachtig.
2. Laat je naam lang houdbaar zijn (tijdloos).
3. Kies niet een te grappige naam.
4. Begin met: SU KCE *EIGEN VERZONNEN NAAM*
(SU is de internationale afkorting voor Suriname, KCE voor Kunst- en cultuureducatie).

TIP

U vindt ook vele videofragmenten om leerlingen te tonen hoe anderen een naam bedachten voor een YouTube-naam. Gebruik bijvoorbeeld "Hoe Verzin je een YouTube naam" in een zoekmachine.

Hoe upload ik een video in mijn YouTube-kanaal?

1. Log in met je e-mailadres.
2. Klik op het balkje 'uploaden'. Dat zie je aan de rechterkant van je scherm.
3. Je krijgt een scherm waarop je jouw video kunt uploaden. Klik op 'bestand selecteren' om te uploaden. Je kunt ook op het pijltje klikken.
4. Zoek je video in het bestand waar je het hebt opgeslagen. Het kan op je bureaublad zijn of een map bij video's.
5. Selecteer jouw video en klik op open.
6. Je krijgt een scherm waarop je jouw video kan uploaden. Je kunt de naam van de video veranderen, kiezen voor 'openbaar' of 'verbergen'. 'Openbaar maken' is dat iedereen je video kan zien. 'Verbergen' is dat alleen mensen die de link hebben de video kunnen zien.
7. Als je video klaar is met uploaden, moet je even wachten voor het verwerken en dan klik je op 'gereed'.
8. Klik op 'videobeheer' om te kijken of de video gereed is.

Fase 3 Eigen werk en toonmoment

U geeft de volgende opdracht:

- *Monteer verder je 1-minuutfilm van de opgenomen videofragmenten.*
- *Pas de basisprincipes en technieken van het monteren toe.*
- *Upload je eigen 1-minuutfilm in jouw YouTube-kanaal.*

U leert de leerlingen ook hoe zij hun video vanuit Windows Movie Maker rechtstreeks op een sociaal netwerk kunnen delen. U legt hen het volgende uit:

- *Er is in het software programma (bijvoorbeeld Movie Maker) een optie om rechtstreeks vanuit het programma te uploaden. Dat doe je door 'share' (= delen) in het tabblad 'start' te gebruiken. Er opent een nieuw venster waar je gelijk het logo van YouTube kan zien. Dubbelklik hierop. Deze actie brengt je rechtstreeks naar het YouTube-kanaal. Anders moet je op het internet eerst de link van YouTube gaan zoeken en dan je video uploaden.*
- *Wanneer je dit hebt gedaan, kan je video uploaden, zolang de video conform de richtlijnen van de site is, waarnaar je het wilt uploaden.*

Toonmoment

U organiseert de klas op zo'n manier dat de leerlingen de 1-minuutfilmpjes aan elkaar kunnen laten zien. U vraagt hen een korte toelichting te geven bij hun filmpje en te antwoorden op de volgende vragen:

- *Hoe zijn jullie te werk gegaan?*
- *Hoe hebben jullie je idee uitgewerkt?*

U stimuleert de medeleerlingen feedback te geven op de getoonde 1-minuutfilmpjes en elkaars meningen te respecteren.

De medeleerlingen letten op de volgende vragen:

- *Is de uitvoering van de opdracht duidelijk (hoe en waarom)?*
- *Is de boodschap van de filmpjes duidelijk overgekomen (hoe zien ze dat)?*
- *Op welke punten zouden mensen uit de mediawereld positief reageren?*

U blikt terug met de volgende vragen:

- *Wat heb je geleerd bij het monteren van je eigen video-fragmenten?*
- *Hoe heb je de titel van je filmpje bedacht?*
- *Waar ga je op letten als je thuis filmpjes maakt?*
- *Bij welke gelegenheden zouden jullie graag nog eens een filmpje willen maken?*

Leerlingen sluiten de computers af en ruimen het (computer) lokaal op. U geeft geen instructie en observeert hoe de leerlingen zelf opruimen/afsluiten. U stuurt bij in het geval dit niet vlot verloopt.

BIJLAGE 1 BEGRIPPENLIJST

Account Registreren	Het inschrijven van je toegang tot een bepaald computernetwerk
Bestand	Een elektronisch document
Bestand selecteren	Een bestand kiezen
Camera	Een toestel dat gebruikt wordt om foto's te maken of beelden te filmen. Een digitale camera verwerkt beelden digitaal en deze worden ook zo opgeslagen (dit in tegenstelling tot een gewone camera waarbij de beelden op een film worden opgeslaan).
Camera-man/-vrouw	Man/vrouw die een film- of videocamera bedient (beroep).
Close-up	Dit is een compositie die je kan kiezen tijdens het filmen. Dit wordt voornamelijk gebruikt bij portretopnamen. Je ziet dan bijvoorbeeld alleen het gezicht/de gezichten of een bepaald object in het groot. Het object of de persoon lijkt dichterbij te zijn dan wat in realiteit eigenlijk is. Er wordt gefocust op details; het wordt ook een detailopname genoemd.
Credits	Dit is een onderdeel dat bij een edit-programma gebruikt wordt waarbij je aan het eind van je film de namen aangeeft van de mensen die aan het project hebben meegedaan.
Cursor	Het streepje dat je ziet wanneer je met de muis over je computerscherm beweegt.
Driepoot	Dit is een statief dat wordt gebruikt om foto's te kunnen maken zonder te bewegen. Een driepoot bestaat uit drie poten. Boven op deze drie poten wordt de camera gezet.
Fictie	Een fictie in de filmwereld is een verhaal dat niet in werkelijkheid bestaat, maar wel voorkomt uit de fantasie van de maker van de film. Als je fictie gebruikt zitten er veel effecten en bewerking op de videofragmenten.
Frames	Een compositie bepalen van wat voor beeld je gaat opnemen.
Geheugenkaart	Een klein, dun kaartje dat onder andere geplaatst wordt in camera's of smartphones en waarop gegevens opgeslagen worden. Dit kaartje biedt meer geheugen aan het toestel zodat er meerdere beelden gemaakt/gefilmd kunnen worden.
Gereed	Klaar. Er hoeft niets meer gedaan te worden.
Gmail account maken	Gmail is de e-mail-server van Google. Wanneer je een 'Gmail account' maakt, maak je een eigen e-mailadres (met gebruikersnaam en wachtwoord) aan. Met dit Gmail account kan je e-mails verzenden en versturen, maar ook video's uploaden op YouTube of gebruik maken van Google Photos of Google Drive.
Importeren	Invoegen van fragmenten vanuit je smartphone of camera naar je edit-programma.

Inloggen	Inloggen is een woord dat van het Engels komt: "to log in". Het betekent dat je je aanmeldt op een bepaalde computer of website (zoals inloggen bij Gmail, Facebook) zodat je toegang hebt. Dit gebeurt meestal via een bepaalde gebruikersnaam en/of wachtwoord. Het opnieuw afmelden van de computer of de website heet uitloggen.
Lichtinval	Licht kan op een bepaalde manier vallen en dat kan een invloed hebben op de beelden die getrokken/gefilmd worden. Lichtinval is dus de manier waarop het licht valt en bepaalde beelden tot uiting kan laten komen.
Monteren/editen	De betekenis van monteren is samenstellen, het in elkaar zetten van videofragmenten. Men gebruikt eerder de term 'editen' dan monteren. Editen wordt in een speciaal programma gedaan. Men spreekt vaak van een edit-programma. In de meeste gevallen is er al een edit-programma geïnstalleerd op de computer. Bijvoorbeeld Windows Movie Maker. Bij het editen kun je basistechnieken gebruiken om opgenomen videofragmenten tot één film te maken. Het is een techniek waarbij met enkele basis tools een eenvoudige film gemaakt kan worden zoals: een diavoorstelling van foto's, een 1-minuutfilm, een stop-motion film (animatie) etc.
Nieuwe media	Onder nieuwe media verstaan we de middelen die gebruikt worden om informatie door te geven door middel van internet. Bijvoorbeeld: Twitter, Facebook, Instagram, Google, YouTube etc.
Openbaar	Voor iedereen toegankelijk maken
Opslaan	Wanneer iets gemaakt is op de computer (zoals een tekst of een videomontage), wordt dit bewaard zodat het niet verloren raakt en een volgende keer opnieuw geopend kan worden. Dit heet opslaan. Er kan gekozen worden op welke plaats op de computer of USB iets wordt opgeslaan.
Oude media	Onder oude media verstaan we middelen die vroeger – zonder internet – gebruikt werden om informatie door te geven. Bijvoorbeeld: de krant, de televisie en de radio.
Privacy	Privacy is een keuze die je op social media kan maken over wie er allemaal naar je profiel kunnen kijken. Privacy heeft ook te maken met het bepalen van welke informatie je wilt delen en welke niet. Je hebt de vrijheid om te kiezen wat je openbaar maakt voor het publiek en wat niet.
Producer (Film-producer)	Iemand die zich bezighoudt met alle logistieke, zakelijke en organisatorische zaken die erbij komen kijken als je een film maakt. Hij/zij houdt ook toezicht wanneer er gefilmd wordt.
Publiceren	Iets wat je hebt gemaakt uitbrengen/de wereld inbrengen/openbaar maken, zodat iedereen het kan bekijken.
Realiteit	Bij realiteit wordt er, in tegenstelling tot fictie, gewerkt met de rauwe videofragmenten.
Resolutie	De kwaliteit van de filmopnames.
Schokkerig	Niet gelijkmatig maar met schokken voortbewegen.
SD-kaart	Dit is een voorbeeld van een geheugenkaart. Deze is één van de meest gebruikte geheugenkaarten.

Software (programmatuur)	Software is hetzelfde als een computerprogramma. Zowel computers als televisies hebben software. Maar ook auto's of machines kunnen software hebben. Er bestaan veel verschillende computerprogramma's die allemaal voor iets anders dienen. Om video's te bewerken wordt er bijvoorbeeld een bepaald computerprogramma/bepaalde software gebruikt.
Splitten (splitsen)	Het verdelen van een frame/videofragment in twee delen.
Tegenlicht	Indien de camera in de richting van de zon staat, is het licht dat te zien is 'tegenlicht'. De zon (of een andere lichtbron) schijnt dan tegen de richting in waarnaar gekeken wordt. De mensen of voorwerpen op het beeld zijn dan moeilijker, of donker of in silhouet, te zien.
Uploaden	Uploaden is het verzenden van bestanden of andere gegevens van de ene computer naar een andere computer via het internet. Ook het overzetten van bestanden van externe gegevensbronnen zoals een USB-stick of een digitale camera naar de (eigen) computer, kan worden aangeduid als uploaden.
Verbergen	Ervoor zorgen dat anderen het niet zien
Videofragment	Een gedeelte van een film, een fragment, een stukje uit een film
Wave forms	Dit is bij een geluidsopname te zien. Wanneer je een geluid opneemt, zie je dat de strepen groter worden.
Debat	Een discussie tussen twee of meerdere personen die over een bepaalde stelling of onderwerp van gedachten wisselen: ze verdedigen deze of bestrijden deze juist.

DOMEIN MEDIA

Schooljaar: _____

Naam leerling: _____

Leerkracht: _____

Ontwerpopdracht

Maak een 1-minuutfilm op een eigen manier en plaats het op een YouTube-kanaal.

Duid aan met één van de volgende symbolen:

- +– matig: geef in de feedback aan hoe en wat de leerling kan doen om zich verder te ontwikkelen
- + voldoende: geef aan in de feedback wat de leerling voldoende beheerst
- ++ uitstekend: geef aan in de feedback wat de leerling in ruime mate beheerst

Doelen creërend vermogen

De leerling is vanuit een gevarieerd aanbod in staat om zijn/haar gevoelens, ervaringen en ideeën vorm te geven met behulp van kunstzinnige middelen.

De leerling:	Beoordeling:
• kan verschillende basistechnieken toepassen bij het monteren van een eigen film.	
• kan naar aanleiding van een thema eigen ideeën inbrengen en uitwerken.	
• kan bij het maken van een film de vier fasen van het ontwerpproces toepassen (oriënteren, onderzoeken, experimenteren en reflecteren).	
Feedback op de ontwikkeling van de leerling:	

Doelen sociale competenties

De leerling is in staat om op verantwoordelijke wijze samen te werken bij alle ontwerpfasen en de presentatie daarvan.

De leerling:	Beoordeling:
• kan zich aan afspraken houden bij de ontwikkeling, de uitwerking en de presentatie van de film.	
• kan samen met anderen een film maken.	
• kan in groep onderbouwde keuzes maken.	
• kan respect tonen voor de mening van een ander.	
• kan eerlijk de taken verdelen.	
Feedback op de ontwikkeling van de leerling:	

Doelen presenteren

De leerling is in staat om op zijn/haar eigen manier te reflecteren op het eigen en ander-mans werk.

De leerling:	Beoordeling:
• kan reflecteren op de eigen film en de keuzes die voor de film werden gemaakt toelichten.	
• kan constructieve feedback geven op andermans werk.	
• kan constructieve feedback op het eigen werk ontvangen.	
• kan de opdracht op een verantwoordelijke manier presenteren.	
• kan de 1-minuutfilm presenteren aan de medeleerlingen.	
Feedback op de ontwikkeling van de leerling:	

Evaluatiekaart leerjaar 7

Aanbevelingen over de algemene voortgang:

BIJLAGE 1 LESFORMULIER KUNST- EN CULTUUREDUCATIE

☐ Lessenreeks	☐ Themadag	☐ ThemawEEK
Datum: _____		
Naam school: _____		
Leerjaar: _____		
Thema: _____		
Ontwerpopdracht: _____		
Onderzoeksvraag: _____		
LESDOELEN De leerling kan...		
Creëren: _____		
Sociale competenties: _____		
Presenteren: _____		

INTRODUCTIE: 5-10 minuten

Gesprek tussen leerkracht en leerlingen of spel	Ontwerpgerichte aanpak: oriënteren
---	------------------------------------

KERN: 35-40 minuten

Fase 1: Opwarmen (5 minuten)	Ontwerpgerichte aanpak: oriënteren
------------------------------	------------------------------------

Fase 2: Techniek beheersen (15 minuten)	Ontwerpgerichte aanpak: onderzoeken
---	-------------------------------------

Fase 3: Creëren en tonen (15 minuten)	Ontwerpgerichte aanpak: experimenteren en reflecteren.
---------------------------------------	--

AFSLUITING: 5-10 minuten

Evaluatie, cooling-down en opruimen.	Ontwerpgerichte aanpak: reflecteren.
--------------------------------------	--------------------------------------

Wanneer u zelf een les wilt ontwerpen, vertrekt u steeds vanuit de actuele beginsituatie. U stelt zichzelf de vraag: *Wat is de beginsituatie op het gebied van kunst en cultuur op mijn school en in mijn klas? Waar sta ik als leerkracht?*

Denk aan de volgende zaken met betrekking tot de beginsituatie:

- de school: de visie, missie en doelen.
- de leerkracht: welke experts zijn beschikbaar om te ondersteunen?
- het beginniveau en het profiel van de leerling.
- de planning: de lesduur en de lestijd.
- de aanwezige leermaterialen: bijvoorbeeld audiovisuele apparatuur, boeken en gereedschap.
- de actuele situatie van de leslocatie: bijvoorbeeld een drukke omgeving of een veilige buurt.

Vanuit de analyse van de beginsituatie kunt u een antwoord zoeken op vragen rond de KCE-inhoud:

- Waar ligt de leerbehoefte?
- Welke keuzes zijn mogelijk: een bepaalde lessenreeks, een themadag, een themaweek of maakt u een combinatie?
- Aan welke leergebieden kan het domein worden gekoppeld?
- Met welke professionals of instellingen uit het werkveld van kunst en cultuur kan eventueel worden samengewerkt?

Bij het organiseren van een themadag of themaweek denkt u best na over de volgende praktische zaken:

- Wanneer willen we deze dag of week plannen? De weken of dagen voorafgaand aan vakanties of na de examens zijn vaak interessant.
- Wie is verantwoordelijk?
- Welke kunstenaars zijn er in de omgeving? Uit welke domeinen? Welke ouders oefenen een ambacht uit in de kunsten? Wat hebben ze te bieden?
- Wat speelt er bij de leerlingen? Wat houdt hen bezig in het dagelijks leven?
- Welke ontwerpopdracht en onderzoeksvragen stellen we op?
- Wat hebben we allemaal nodig?

BIJLAGE 3 EVALUATIEKAART KUNST- EN CULTUUREDUCATIE

Domein: _____

Schooljaar: _____

Naam leerling: _____

Leerjaar: _____

Ontwerpopdracht: _____

Duid aan met één van de volgende symbolen:

+– matig: geef in de feedback de ontwikkelingsmogelijkheden van de leerling aan.

+ voldoende: geef in de feedback aan wat de leerling voldoende beheerst.

++ uitstekend: geef in de feedback aan wat de leerling in ruime mate beheerst.

Doelen bij het onderdeel 'creëren'		+–	+	++
Leerjaar 7	De leerling is vanuit een gevarieerd aanbod in staat om zijn/haar gevoelens, ervaringen en ideeën vorm te geven met behulp van kunstzinnige middelen.			
Leerjaar 8	De leerling is in staat om zelfstandig te schakelen tussen de vier ontwerpfasen (oriëntatie, onderzoek, experiment, reflectie).			
	De leerling beheerst de benodigde kennis, vaardigheden en attitudes van het kunstvak om zelfstandig een kunstzinnig eigen werk te maken.			
Doelen bij het onderdeel 'sociale competenties'		+–	+	++
Leerjaar 7	De leerling is in staat om op verantwoordelijke wijze samen te werken bij alle ontwerpfasen en de presentatie daarvan.			
Leerjaar 8	De leerling kan onderbouwde keuzes maken.			
	De leerling kan omgaan met de emoties van anderen en de uiting daarvan in een kunstzinnig eigen werk.			
Doelen bij het onderdeel 'presenteren'		+–	+	++
Leerjaar 7	De leerling is in staat om op zijn/haar eigen manier te reflecteren op het eigen en andermans werk.			
Leerjaar 8	De leerling is in staat om zelfstandig in een onbekende ruimte en voor een onbekend publiek een kunstzinnig eigen werk te presenteren.			

Toelichting (feedback en evaluatie met eventuele aanbevelingen over de algehele ontwikkeling van de leerling):

Hieronder vindt u een overzicht van geraadpleegde literatuur bij de ontwikkeling van het leermateriaal en/of referenties voor verdere inspiratie en verdieping in de KCE-domeinen voor leerjaren 7 en 8.

INLEIDING

- SKVR. (2013). *SKVR Leerlijnen cultuureducatie. KunstID. Ieder kind een instrument*. SKVR.
- SLO. (2019, 30 oktober). *Leerplankader kunstzinnige oriëntatie. Divergente opdrachten*. [ONLINE](#)

DOMEIN MUZIEK

- Lei, R. van der, Haverkort, F., & Noordam, L. (2004). *Muziek Meester!* ThiemeMeulenhoff.
- Maioli, W. (1993). *Klank en muziek, de oorsprong van de muziekinstrumenten*. Atrium.

DOMEIN DANS

- Aalst, A. van, & Royé, T. (2017). Het is aangetoond: cultuur maakt gelukkig. Dat vraagt om een goede campagne. *Cultuurpers*. [ONLINE](#)
- Bazalgette, P. (2014). We have to recognise the huge value of arts and culture to society. *The Guardian*. [ONLINE](#)
- Dans Magazine. (z.d.). Dans in het Onderwijs: de voordelen van dans voor kinderen. *Dans Magazine*. [ONLINE](#)
- Eisner, E. (2002). *The Arts and the Creation of Mind*. Yale University Press.
- Groot, A. de, & Nijnhuis, K. (2008). In de ban van big ideas: Kinderen leren probleemoplossend denken. *Volgens Bartjens*, 27(5), 4-6.
- Haas, S. T. de (z.d.). Dansen gaat de tekenen van veroudering in de hersenen tegen, het is namelijk goed voor lichaam en geest. *Curioctopus*. [ONLINE](#)
- Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst. (2019a). 21e eeuwse vaardigheden en cultuuronderwijs. *LKCA*. [ONLINE](#)
- Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst. (2019b). WHO bevestigt: Kunst en cultuur bevorderen de gezondheid. *LKCA*. [ONLINE](#)
- Pullman, P. (2015, December 17). Children need art and stories and poems and music as much as they need love and food and fresh air and play. *Astrid Lindgren Memorial Award*. [ONLINE](#)
- School Travel Organizer. (2019). Study shows that access to theatre & drama can boost children's academic performance. *School Travel Organizer*. [ONLINE](#)
- Teirlinck, H. (1959). *Dramatisch Peripatetikon*. HIDK.
- Thijs, A., Fisser, P., & Hoeven, M. van der (2014). *21e eeuwse vaardigheden in het curriculum van het funderend onderwijs: Een conceptueel kader*. SLO.
- Winner, E., Goldstein, T. R., & Vincent-Lancrin, S. (2013). *Art for Art's Sake? The Impact of Arts Education*. Educational Research and Innovation, OECD Publishing.

Videomateriaal (beschikbaar via onder meer YouTube)

- Folk Dances Around the World. (2012). *Indonesian Folk dance: Ratoh Jaroe dance from Aceh*. [VIDEO](#)
- Gentle, L. (Studio Swing) (2020). *Bewegend Leren TV Aflevering 3: Interview Mark Mieras*. [VIDEO](#)
- Paye, L. (2018). *Awasa: Sani à foe wan teng awasa oemang. Condi*. [VIDEO](#)
- Royal Opera House. (2018). *Ballet and the brain: The science of how dancers learn choreography*. [VIDEO](#)
- Sake, C. (2016). *Surinaamse dans Awassa Surinam dans Marrons*. [VIDEO](#)
- SivARTtv. (2013). *Evolution of Dance: the 80's to Now*. [VIDEO](#)
- Zilexy. (2010). *Stomp the yard long final battle*. [VIDEO](#)

DOMEIN BEELDENDE VORMING

- Ball, P. (2018). *Fascinerende patronen in de natuur*. Fontaine Uitgevers.
- De West. (2016, 30 september). Suriname Fashion Week van start. *De West Dagblad uit en voor Suriname*. [ONLINE](#)
- Firet, E. (2013). Betekenisvolle stiften. De naamgeving van Surinaamse stoffen. *Museum Amsterdam*.
- Gillow, J., & Sentance, B. (2004). *World textiles- A visual guide to traditional techniques*. Thames & Hudson. [ONLINE](#)
- Legrand, C. (2010). *Kleurenpracht-rondreis door de wereld van kleding*. Fontaine Uitgevers.
- ModeMuze. (z.d.). In gesprek met: Meredith Joeroeja (winnaar fashion fest by MAFB 2017). *ModeMuze*. [ONLINE](#)
- SLO. (z.d.). Kerndoelen. Kunstzinnige oriëntatie. *SLO*. [ONLINE](#)
- Suriname 'N Style. (2018). Suriname Fashion Week. *Suriname 'N Style*. [ONLINE](#)

Videomateriaal (beschikbaar via onder meer YouTube)

- Atelier Emmaus. (2018). *Arceren*. [VIDEO](#)
- Ruthsan r. (2015). *Van Koto naar Couture – Afro Surinaamse klederdracht – Celestine Raalte*. [VIDEO](#)

DOMEIN CULTUREEL ERFGOED

- Binnendijk, C. van., & Faber, P. (Red.). (1992). *Sranan. Cultuur in Suriname*. Koninklijk Instituut voor de Tropen.
- Gowricharn, R. (Red.). (2017). *Onbeschreven erfgoed. Perspectieven op de Surinaams-Hindostaanse cultuur*. LM Publishers.
- Grever, M., & Boxtel, C. van. (2014). *Erfgoed, onderwijs en historisch besef, Verlangen naar tastbaar verleden*. Uitgeverij Verloren.
- Hofte, R. M. A. L., Djasradi, L., & Mingo, H. (2010). *Migratie en cultureel erfgoed: Verhalen van Javanen in Suriname, Indonesië en Nederland*. KITLV Press.
- Kastelein, E. (2020). *Oog in oog met Paramaribo. Verhalen over het herinneringserfgoed*. LM Publishers.
- Kempen, M. van. (2002). *Een geschiedenis van de Surinaamse literatuur. Deel 2*. Okopipi.
- Perrée, R. (2009). Op weg naar een nieuwe Waka Tjopu? Hedendaagse kunst in Suriname. *Kunstbeeld*, 5.

DOMEIN THEATER

- Bartow, A. (Ed.). (2008). *Handbook of Acting Techniques*. Nick Hern Books.
- Besseling, A. (1999). *Theater vanuit het niets: Alles over improvisatietheater*. Int. Theatre & Film Books.
- Binnendijk, C. Van, & Visser, M. (2018). *Wilgo Baarn, een ware Alakondreman*. NAKS.
- Chengbei, X. (2012). *Peking Opera*. Cambridge University Press.
- Colpaert, M. (2007). *Tot waar de beide zeeën samenkomen: Verbeelding, een sleutel tot intercultureel opvoeden*. Lanoo Campus.
- Epskamp, K., & Schra, E. (Eds.). (2002). *Interculturele Puzzels: Richard Schechner en het theater in de 21e eeuw*. PassePartout Publications.
- Jonas, G. (1998). *Dancing: the pleasure, power and art of movement*. Abrams.
- Mereku, C. W. K., Addo, G. W., & Ohene-Okantah, M. (2005). *Teaching Music and Dance: A Handbook for Teachers*. Adwina Publications.
- Mesman, E. & Knijnenburg, R. (2020). *Drama Online de dramamethode voor het basisonderwijs*. [ONLINE](#)

- Neslo, A. (2011). Alakondre: A Journey to the Invisible. In P. De Bruyne, & P. Gielen (Eds.), *Community Art: The Politics of Trespassing* (pp. 109-122). Valiz.
- Newlove, J., & Dalby, J. (2004). *Laban for all*. Nick Hern Books.
- Postman, N. (1996). *The End of Education: Redefining the Value of School* (2nd ed.). Vintage.
- Raghoebier, R. (1987). *Sanskriti ki Baten. Bijdragen tot de kennis van de Hindostaanse Cultuur in Suriname*. Ministerie van Onderwijs, Wetenschap en Cultuur, Afdeling Cultuurstudies.
- Reeser, P. (2012). *Verzamelaars en Volksopvoeders: Musea in Suriname 1863-2012*. KITLV Press.
- Schechner, R. (2002). *Performance Studies*. Routledge.
- Snijders, H., & Loncke, J. (Eds.). (2002). *One Hundred years of Classical Music in the Guianas: Selected Pieces for the Pianoforte*. Fascina.
- Teirlinck, H. (1959). *Dramatisch Peripatetikon*. HIDK.

DOMEIN MEDIA

- Australian Teachers of Media. (2019). 1 Minute Film Competition. *ATOM*. ONLINE
- Nederlands Jeugdinstituut. (2015). *Begrippenlijst Mediaopvoeding*. Nederlands Jeugdinstituut. ONLINE
- Nederlands Netwerk Mediawijsheid. (z.d.). Mediawijsheid Competentiemodel. *Nederlands Netwerk voor Mediawijsheid*. ONLINE
- Stichting Leerplan Ontwikkeling. (z.d.). Vakportaal digitale geletterdheid. *SLO*. ONLINE

Videomateriaal (beschikbaar via onder meer YouTube)

- De Videomakers. (2016). *Hoe upload je een YouTube video? Nederlandstalige Tutorial*. VIDEO
- De Videomakers. (2017a). *Monteren met Windows Movie Maker. Tutorial voor Beginners*. VIDEO
- De Videomakers. (2017b). *Hoe maak je een YouTube kanaal. Nederlandstalige Tutorial*. VIDEO
- Spoetnik. (2018). *Hoe Verzin je een YouTube Naam (6 Tips)*. VIDEO

